

P. ANDREI

SOCIOLOGIA REVOLUȚIEI

I AȘI

Tipografia „LUMINA MOLDOVEI” Bulevardul Elisabeta, 2

1921

Prețul 15 lei

BIOTECNA CENTRALA UNIVERSITARA
BUCURESTI
OTA 62 258

5380/06

BIOTECNA CENTRALA UNIVERSITARA
BUCURESTI
OTA T. 157 843

B.C.U. Bucuresti

C20062528

325908

EDM

CONȚINUTUL

	<u>Pag.</u>
Prefață	5
CAP. I	
A. Revoluția din punct de vedere al filosofiei istoriei	9
B. Definiția și Caracterele revoluției	17
C. Cauzele revoluției	27
D. Factorii executivi ai revoluției	50
CAP. II	
E. Felurile revoluției	55
F. Revoluția din punct de vedere etic	59
CAP. III	
G. Revoluția socială	69
H. Revoluția politică	75
I. Babuvism și blanquism	76
II. Anarhism	77
III. Nihilism	84
VI. Bolșevism	86
I. Revoluția socială pe cale economică	111
I. Marxismul	111
II. Sindicalismul	120
J. Revoluția pe cale morală	127
Index alfabetic	135

PREFAȚA

Războiul mondial a avut între alte rezultate și pe acela că a dezorganizat disciplina și ordinea socială. Conștiința născându-se a unui drept nou ia forme amenințătoare, devenind din ce în ce mai impetuoasă, mai revoluționară. În toate țările e o neliniște în sporire, o frământare în spirite și o temere de manifestările violente ale acestei conștiințe nouă. Rusia este chiar teatrul celei mai groaznice revoluții. Dacă revoluția rusească de acum e oribilă, ea nu este însă nici mai bună, nici mai rea, nici mai blândă, nici mai barbară ca orice altă revoluție. Oricine va citi descrierea revoluției franceze de la 1789 va avea impresia că citește descrierea revistelor și gazetelor despre revoluția rusă de acum. Și nu trebuie să uităm că la 1879 era revoluția poporului din fruntea civilizației apusene, nu a unui popor în care majoritatea populației nu-și poate scrie măcar numele. Caracteristic pentru revoluția rusă e însă altceva, e faptul că ea izvorăște din profunzimele sufletului rus; ea e izbuenirea neînfrănată a unei amărăciuni sufletești și a suferinței seculare altoite pe un idealism mistic. Nu scuzăm relele și ororile legate de această revoluție, le considerăm însă fatale în Rusia.

Noi vom privi revoluția din punct de vedere științific, o vom analiza, ca pe orice fenomen social, în mod obiectiv.

Problema sensului vieții a preocupat pe foarte mulți

cugebători, care au dat diferite soluții acestei chinătoare întrebări. Cei mai mulți însă au privit viața, nu sub aspectul ei biologic, individual, ci în legătură cu societatea. Și dacă unii au pus ca sens al vieții iubirea de aproapele și jertfirea de sine însuși, alții au pus adevărul social, alții binele social. În definiție mai toți au recunoscut o realitate supraindividuală, societatea, care dă sens vieții individului. Dar cum putem realiza noi binele, adevărul social? E posibil oare acest lucru în mod treptat, în forma actuală de organizare a societății? Sau trebuie să rupem cu trecutul plin de dezamăgiri și cu prezentul nesatisfăcător? Ne putem desface noi de legăturile vieții trecute sau nu? E nevoie de o zguduire, care să trezească spiritele din toropeala și beția unor multumiri trecătoare personale? Se poate schimba societatea de azi prin revoluție sau nu? Iată deci cum se impune problema dacă revoluția este sau nu un mijloc de transformare socială.

Astfel devine revoluția o problemă de seamă a politicei.

Dar acest fenomen interesează viața întreagă și importanța lui depășește domeniul politicei, căci în mod firesc ne întrebăm ce valoare are acest fenomen din punct de vedere etic? E admisibilă revoluția cu grozăviile, ce se comit în numele celor mai frumoase și ideale principii? Scuză scopul mijloacele sau nu? Iată cum devine **revoluția o problemă politică și etică în acelaș timp.** De aceea Masaryk, președintele republicii Ceho-Slovace, susține că revoluția este «crucea politicei de azi și a eticei».

Dar revoluția presupune o întreagă stare socială, complexă, cu o structură economică determinată, cu o constituție juridică anumită. Revoluția vrea să înmormânteze o societate pentru a crea o alta, pentru a re-

utiliza un ideal nou, de aceea se curine să cercetăm acest fenomen mai de aproape, prin prizma obiectivității științifice. Vom diseca deci, «sine ira et studio», o idee care trezește fiori de teamă în unele suflete, și exaltare în altele.

Și dacă ne vom referi adeseori la țară de trist experiment — Rusia — vom face aceasta, pentru că cele mai recente aspecte ni le prezintă acest fenomen acolo, unde dealtminteri revoluția e cerea obișnuit. Zeci de ani s'a zbuțiat sufletul rusesc, acumulând în el ura contra tiraniei și dorul de libertate. Pe altarele revoluției, care la Ruși, a devenit cerea religios, s'au sacrificat multe energii. Ruși au făcut teorii revoluționare și revoluții, oferind un trist material de studiu.

Un rezumat al acestei lucrări a apărut în cunoscuta revistă «Arhiva pentru Șt. și reforma socială» 1921 n. 4, de sub direcția d-lui prof. D. Gusti, care dealtminteri a discutat și D-sa unele din problemele dezvoltate de mine.

P. ANDREI

CAP. I

A. Revoluția din punct de vedere al filosofiei istoriei.

Revoluția e un fenomen care se repetă, sub forme diferite, adeseaori în cursul istoriei. La intervale variabile apar în viața istorică tendințe și fenomene nouă menite să producă frământări și zguduiri în mersul liniștit evolutiv al popoarelor. Revoluția, ori cum ar fi ea considerată — ca o manifestare patologică sau normală — este totuși un fenomen istoric cu o deosebită importanță, căci ea pune capăt unei anumite stări sociale, distruge un regim învechit, dar în acelaș timp, începe și o altă eră. Revoluția crează valori nouă. Dacă acest fenomen e produsul unor serii de antecedente sociale și dacă, la rândul său, el are consecinți importante pentru viața istorică, se impune să cercetăm *ce sens are revoluția și care e locul ei în cursul istoriei.*

Viața omenească e o parte din viața cosmosului, un moment fugitiv față de durata nemăsurată a lui. *Spencer* a arătat că viața istorică socială nu este decât energie fizică transformată în energie socială pe baza principiului *perzistenței forței*. Procesul de evoluție socială nu ar fi altceva, după această concepție mecanică a vieții, decât «o interacțiune a forțelor fizice și motivelor psihice»¹ sau cum spune *Giddings*, ocupându-se de importanța factorului fizic în schimbările sociale, «evoluția socială e o fază a evo-

1). **Franklin Henry Giddings.** *The Principles of Sociology.* New-York 1913. Pg. 363.

luției cosmice»¹. În univers se petrec deci fenomene care au, din punct de vedere obiectiv, o valoare absolut identică. Cele mai subtile și subiective frământări ale sufletului nostru, gândurile și idealurile, bucuriile și durerile omenești, sunt, pentru universul înfinit, pe aceeași treaptă cu oricare alt fenomen natural fizic. Ba ele au chiar mai puțină importanță ca acestea din urmă, căci transformarea și succesiunea lor nu schimbă întru nimic aspectul lumii, pe când micșorarea orbitei planetare, scăderea gradului de căldură al soarelui, etc, interesează întreaga viață cosmică. Omul nu are în univers locul pe care i-l indică *Aristotel*, el nu e punctul culminant și nici treapta cea mai desăvârșită a evoluției. Natura nu trebuie să i se supună și să-i servească, viața lui e un fenomen natural ca toate celelalte. Dacă totuși noi atribuim o însemnătate deosebită fenomenelor noastre sufletești, acțiunilor sociale, aceasta se explică prin existența unei *conștiinți teleologice subiective general omenească*. Această conștiință apreciază, valorifică fenomenele. Numai pentru ființele înzestrate cu suflet acțiunile omenești au un sens deosebit, căci în aceste suflete trezesc ele dorinți, aspirațiuni, sentimente. Bun-rău, moral-imoral, aceste caracterizări nu au niciun sens în afară de individ sau societate, care privește totul în raport cu anumite valori. Sufletul nostru dă o valoare proprie și un sens chiar lucrurilor exterioare, pentrucă el privește natura prin prizma scopurilor și valorilor umane.

Fenomenele naturii, precum și cele numite istorice, nu sunt în sine nici bune, nici rele, ele sunt însă apreciate de conștiința noastră, a cărei esență este tocmai funcțiunea de apreciere. În genere tot ceea ce e în afară de sfera relațiilor și valorilor umane e considerat de noi drept *natură*, iar toate fenomenele, care stau în strânsă legătură cu viața noastră și în imediat contact cu ea, devin fenomene istorice. Astfel

1). **Franklin Henry Giddings**. *The Principles of Sociology*. New-York. „Social evolution is a phase of cosmic evolution“ Pg. 363.

se vede că dualismul *natură-istorie* e un produs al conștiinței noastre. Această conștiință face din viața omenească ceva deosebit de natura înconjurătoare și prin atitudinea, pe care o ia față de fenomene, ea creiază istoria.

Hegel, care dă cea mai largă accepțiune conceptului de istorie, a deosebit totuși ca un element specific al acestei științe noțiunea de valoare. Într'adevăr *Hegel* consideră istoria, în primul rînd, ca o *dialectică și logică cosmică*, al cărui obiect este înfățișarea proceselor de transformare dialectică ale conceptului rațional. Dar istoria, în sensul mai îngust, e ceva mai mult, e și un fel de *curte de judecată*, care apreciază dacă o națiune și-a îndeplinit sau nu menirea.¹

Tot așa dl. *Pârvan* înțelege prin istorie numai o *atitudine umană față de viață*.²

Dacă viața omenească este identică, în esența ei, cu cea cosmică, atunci fenomenele istorice urmează și ele unor legi absolute, fiind determinate în mod necesar. Fenomenele acestea pot fi privite însă în două moduri: 1) *mecanic*, 2) *teleologic*, de unde rezultă două concepții diferite asupra vieții și legilor istorice.

a). Prima concepție — cea *mecanică* — introduce în istorie punctul de vedere naturalist, făcând din individ și societate numai niște forțe mecanice supuse unor legi invariabile. Popoarele, ca și indivizii, au un drum hotărât, de la care nu se pot abate și dacă noi nu cunoaștem și nu putem prevedea acest drum, aceasta se datorește faptului că el e supus unor determinări prea largi, care depășesc puterea noastră de înțelegere. Fenomenele vieții istorico-sociale sunt supuse, în acest caz, unor legi fatale, urmând unui destin orb, pe care sfortarea omenească nu-l poate înlătura. O asemenea concepție pune la baza istoriei noțiunea de *necesitate absolută*, explicând întreaga

1). *Hegel*. *Enzyklopädie der philos. Wissenschaften*.

2). *V. Pârvan*. *Idei și forme istorice*. București 1920.

fenomenologie socială prin raporturi cauzale riguros determinate. Tendința concepției mecaniciste este să introducă exactitatea și unitatea de explicare în fenomenele sociale. Ei încearcă deci să prindă evenimente istorice în legi absolute cu valabilitate matematică, să le derive în mod necesar unul din altul, stabilind o continuitate mecanică, pe care o putem prevedea și hotări de mai înainte. Un asemenea mod de a privi istoria exclude desigur revoluția, căci dacă totul se petrece în mod fatal și orb, atunci chiar ceea ce ni apare ca o răsturnare de ordine, ca violență, nu este decât un fenomen necesar. După această concepție nu mai e nici o deosebire între revoluție și evoluție, căci și revoluția devine o fază fatală a mersului lumii.

Revoluția însă, în adevăratul ei înțeles, contrazice existența unei *necesități absolute și invariabile*, căci ea admite jocul liber al *posibilității*, prin faptul că introduce în procesul de transformare istorică factorii ideali.

Revoluția se bazează pe ideea că ordinea actuală poate fi complet răsturnată sau întreruptă prin forța idealului. Prin aceasta revoluția e antipodul mecanismului, care, după cum am văzut, susține tocmai necesitatea lanțului cauzal istoric și transformarea lentă a ordinii actuale în virtutea unei forțe mecanice.

b). Dacă privim însă viața socială nu numai ca o serie de momente mecanice cauzale, ci ca o realizare treptată de spiritualitate, de grade de conștiință din ce în ce mai înalte, atunci evoluția ei are un caracter netăgăduit *teleologic*. În acest caz fenomenele istorice sunt determinate de scopuri, care se realizează nu pe baza unei necesități oarbe, ci a uneia raționale, care nu exclude posibilitatea. Voința și rațiunea umană pun scopuri, făuresc idealuri, care se înfăptuiesc apoi în societate.

Această concepție teleologică a istoriei, care privește fenomenele sociale într'un cadru uman și le explică prin conștiința omenească, admite revoluția ca un fenomen voluntar social. Dacă în viața politică și socială nu avem explicații riguroase matematice, așa

cum există în științele naturii, aceasta se datorește caracterului interior și veșnic schimbător al fenomenelor sufletești. Un caracter specific însă și constant al lor este faptul că ele sunt întotdeauna raportate la anumite valori. De aceea adevărata concepție a istoriei e aceea care vede în viața istorică o neconținută realizare de valori.

Prin această concepție teleologică se va putea explica și revoluția, care nu e altceva decât încercarea de a realiza mai repede anumite valori.

Să vedem acum ce se poate înțelege prin revoluție din punct de vedere al filosofiei teleologice a istoriei.

Revoluția, în genere, e manifestarea activă, sub formă de luptă, a unei contradicții, a unei valorificări opusă celor predominante, a unor valori contrare celor deja realizate. Din punct de vedere filosofic, revoluția este deci numai accentuarea mai puternică a *contradicției*, din care foarte mulți cugetători au făcut adevăratul și singurul motor al progresului. Acest factor-contradicția-, sau mai bine zis *lupta*, a îmbrăcat diferite forme în evoluția cugetării, trecând de la *aspectul său metafizic* la *forma socială de azi*. Astfel în antichitate *Heraclit* considera lupta ($\alpha\gamma\omega\nu$) ca tatăl lucrurilor, ca factorul determinant al întregii evoluții cosmice. În cugetarea modernă *Fichte* dă acestei lupte forma *limitării reciproce a eului și non-eului* — e lupta dintre spirit și materie. Eul (spiritul) se luptă cu non-eul (materia) pentru a avea posibilitatea de a realiza valoarea morală supremă. Prin învingerea materiei spiritul ajunge la virtutea morală absolută. Astfel idealul moral, progresul, se înfăptuește prin luptă.

La *Darwin* contradicția dobândește o înfățișare *biologică*, devenind *luptă pentru existență*. *Hegel* face din *contradicția logică a conceptului* un element creator în evoluția universală, căci el consideră negațiunea ca un îmbold pentru o nouă creațiune, pentru o realitate superioară. La *Marx* această contradicție capătă forma *luptei dintre clase și a revoluției propriu zise*. Revoluția este și ea unul din aspectele acestei contradicții universale. Ea reprezintă *elementul anti-*

nomie în istorie, căci ea este expresia conflictului tragic al spiritului, al culturii omenești. Într'adevăr viața culturală nu e altceva decât manifestarea unei neconținute lupte între *spirit* și *produsele sale*, între *puterea de creație* și *operele create*. Viața spirituală e un curent, un flux, care crează neîntrerupt, fără granițe și foarte variabil în cursul său. Acest spirit noi nu îl cunoaștem în intimitatea sa, ci în produsele sale limitate, discontinue, cu forme determinate. Totalitatea aceasta de produse, prinse oarecum *static* într'un anumit cadru, într'un timp și loc hotărât, sub formă de valori estetice, religioase, economice, juridice, politice, etc., tinde să se opună oarecum impulsiei spiritului de a crea valori nouă. Să exemplificăm. Apare o inovație literară, artistică sau o descoperire științifică, care depășește mentalitatea curentă a timpului — atunci toată știința și arta timpului, cristalizată în școli cu dogme, critică și tăgăduiește noua creație spirituală, căutând să o înăbușe. În totdeauna ideile și operele nouă au fost combătute cu înverșunare. Dar aceste valori, aceste dogme mai vechi, sunt ele înșile un produs al spiritului și atunci cu ce drept cată ele să înăbușe o nouă formă creată de spirit?

Simmel a înfățișat admirabil această opoziție dintre tendința mereu creatoare a vieții și formele determinate create de dânsa.¹ El afirmă existența unei lupte între viața subiectivă, creatoare, mobilă, dar închisă între anumite granițe temporale și operele sale, care „odată create sunt imobile, dar netemporale”², căci ele nu dispar cu spiritul individual, care le-a creat.

Există prin urmare o luptă între viață și creațiile sale concretizate în instituții și opere. Spiritul crează neconținut, dar mințea omenească, cu puterea sa limitată de cunoaștere, nu poate prinde acest flux creator și atunci ea are tendința, cum a observat *Bergson*, de a imobiliza oarecum treptat, treptat, a-

1). *G. Simmel. Lebensanschauung. München und Leipzig. 1918.*

2). *G. Simmel. Philosophische Kultur. Leipzig 1919. Pg. 223*

numite produse, făcând din ele puncte călăuzitoare, norme, pentru spirit însuși. Față de aceste concepții, instituții, opere, care tind să predomine și să se impună oricărei creațiuni, orice încercare de autonomie a spiritului, căruia nu-i se pot impune ca norme propriile sale produse, este o revoluție. În aceste opere și instituții este o tendință de conservare, de predominare, care încearcă să subjuge totul, să înlăture orice produs nou.

Noi vom înțelege prin revoluție, în cel mai larg sens al său, *această tendință de creație, de autonomie, a spiritului în luptă cu totalitatea produselor sale anterioare.*

Dacă cercetăm mai deaproape această opoziție dintre spiritul creator și produsele sale concretizate în opere și instituții sociale, atunci constatăm următoarele caractere specifice revoluției în raport cu ordinea istorică existentă:

1. Revoluția reprezintă, față de societate și de cursul istoric evolutiv al fenomenelor, *tendința de autonomie a spiritului.* Societatea este oarecum conservatoare, căci fenomenele sociale caută să persiste sau să-și prelungescă existența prin o *transformare lentă evolutivă.* Ideile nouă au întâmpinat întotdeauna rezistența societății, care dorește o schimbare înceată, pe nesimțite, după niște norme stabilite de mai nainte. Spiritul creator însă protestează în contra acestei tendinți, el vrea să scape de jugul propriilor sale produse, vrea să fie autonom. Esența oricărei revoluții e *dorința de autonomie a spiritului și tendința lui către o valoare absolută.* De aceea dacă *societatea este conservatoare, revoluția este radicalistă, liberală.* Revoluția nu vrea să știe de *legile existente, de ordine, etc., ea vrea numai să realizeze o valoare nouă, o creațiune a spiritului.*

2. Un al doilea caracter al revoluției este *criticismul absolut* față de realitatea actuală. Orice revoluție se bazează pe o valorificare teoretică a ordinei istorice în raport cu un ideal. În comparație cu acest ideal superior, pe care îl formulează

revoluția, realitatea prezentă apare ca o monstruo-
zitate. Criticismul acesta dă naștere tendinții de trans-
formare imediată, de luptă pentru realizarea acestui
ideal.

3. În al treilea rând, istoria explică fenomenele so-
ciale și transformarea lor treptată prin *necesitate*,
considerându-le ca niște produse relative, cu valoare
variabilă, care vor putea fi înlocuite de altele într'un
anumit timp, când ideile și structura socială se vor
schimba. În concepția evolutivă istorică *timpul* e un
factor de seamă, căci el aduce modificări treptate.

Cu totul opusă e concepția revoluției. Revoluția
vrea să schimbe cursul fenomenelor istorice, trecând
peste granițele timpului. Ea înlocuește *necesitatea*
prin *posibilitate rațională*. Fenomenele nu se succed
absolut invariabil într'o anumită ordine, afirmă re-
voluția, ci cursul lor poate fi schimbat prin forța
idealurilor, prin intervenția unor puteri nouă. Astfel
revoluția consideră ca o forță reală, activă, *libertatea*
în opoziție cu *necesitatea*.

Timpul istoric este o ficțiune, el nu are putere
absolută pentru revoluționari. Revoluțiile introduc
idei nouă, realizează stări, care au existat numai
virtual într'o concepție rațională, în afară de reali-
tatea istorică.

4. Din acestea rezultă un al patrulea caracter al
revoluției, anume *raționalismul*. Orice revoluție e
călăuzită de idealuri, către a căror realizare tinde
cu orice preț, subordonând materia față de idee,
realitatea față de ideal. Revoluția pornește întotdea-
una de la o teorie și e bazată pe o ideologie.

Tendința de emancipare a spiritului de necesitatea
istorică, dorința de autonomie, aceasta este esența
revoluției creatoare de valori, în sensul ei cel mai
larg. ¹ În această lumină filosofică se prezintă no-
țiunea revoluției în raporturile sale cu viața istorică
socială. După ce am văzut sensul revoluției în le-

1). Caracterul autonomist și radicalist al revoluției în
opozitie ca mediul istoric îl accentuează și Liebert în lu-
crarea sa „Vom Geist der Revolutionen”. Berlin 1919.

gătură cu concepția filosofică a istoriei, să încercăm acum a defini fenomenul revoluției în sine însuși.

B. Definiția și Caracterele revoluției.

Cele mai multe definiții, care s'au dat revoluției, au avut în vedere fie numai *forma ei de manifestare*, fie numai *un anumit fel de revoluție*. Așa de pildă s'a definit revoluția după caracterul ei destructiv, violent, reducându-se esența acestui fenomen la o simplă formă de manifestare, și aceea de multe ori nu necesară, sau s'a privit revoluția numai din punct de vedere *juridic, politic și economic*. Juridicește a fost definită revoluția ca „o întrerupere violentă a ordinii actuale de drept”,¹ fixându-se caracterul de *violență și discontinuitate* drept ceva specific revoluției. Cam la fel s'a definit revoluția și din punct de vedere politic, afirmându-se că ea e *negația unei ordine politice stabilite*. Labriola, de pildă, definește revoluția ca „distrugerea unei organizații politice”.² Din punct de vedere social în genere, *revoluția este expresia acută a unui dezechilibru momentan între clasele sociale*. Nemulțumirea unei clase, asupra căreia apasă abuzul alteia sau nedreptatea, duce la nerespectarea normelor impuse pentru organizarea societății, la dorința de răsturnare a autorității, la revoluție. Kautsky consideră ca esență a unei revoluții faptul că „puterea politică e cucerită de o clasă apăsată”.³ După el toate schimbările, de orice natură ar fi ele, dacă sunt făcute de aceeași clasă stăpânitoare, sunt numai simple reforme, în niciun caz ele nu pot fi revoluționare.

Toate aceste definiții păcătuiesc însă prin aceea că se referă numai la un anumit fel de revoluție, la cea

1). K. Kautsky. *Die soziale Revolution*. Berlin 1911 Pg. 10.

2). A. Labriola. *Essai sur la conception matérialiste de l'histoire*, ed. II Paris 1902 Pg. 228.

3). K. Kautsky. *Die soziale Revolution*. Pg 9.

politică—socială. Dar despre revoluție poate fi vorba și în știință, artă, religie. Atunci ce se înțelege prin revoluție în genere? *Ce caractere speciale defini-toare prezintă acest fenomen?*

Pentru a răspunde la această problemă vom pro-ceda prin metoda analizei caracterelor general admise în înțelesul comun al acestei noțiuni. În primul rând, cei mai mulți cercetători leagă de ideia de revoluție pe acea de *violență*. Gândindu-ne la numeroasele re-voluții istorice, caracterizate prin vărsare de sânge și cruzime, se poate asocia ușor revoluția de violență și zdruncinare. *Bakunin*, respingând orice mijloc politic parlamentar de luptă, proclamă atotputer-nicia revoluției, care este „distrugerea a tot ceea ce se numește ordine publică“. Dar este oare vio-lența un caracter esențial al revoluției? Dacă despre revoluție se vorbește în special în istorie și socio-logie, nu e mai puțin adevărat că tot ca o revoluție a fost considerată și descoperirea rotunjimei pământului și a legii gravitației. Desigur că aceste descoperiri au provocat agitație în spirite, au ră-sturnat concepții și teorii făurite pe baza părerilor mai vechi referitoare la forma pământului și căde-rea corpurilor. A fost o adevărată revoluție a gân-dirii. Unde este însă aici violența? Dar chiar în viața socială politică nu întodeauna revoluția e legată de violență. Socialiștii, propovăduitori ai marel re-voluții sociale, recunosc că transformările revolu-tive nu sunt neapărat legate de vărsări de sânge și vi-olențe, ci ele pot fi și pașnice. Violența, zice *Kautsky*, nu e ceva specific revoluției, pentru că o găsim strâns legată chiar de regulele politice și juridice din stat. Burghezia conservatoare admite violența prin faptul că se supune rigorilor legilor. În statul burghez le-gile au putere constrângătoare asupra indivizilor, ele execută cu forța hotărârile, forța e legiferată deci în forme perfect conservatoare de stat. Deasemenea *Engels* constată că în revoluție, care e—după dânsul—un fenomen necesar, elementul brutal, violența fizică, scade din ce în ce mai mult, ceea ce dovedește că aceasta nu e un caracter esențial al revoluției. *Marx*.

însuși consideră violența ca apanagiul revoluțiilor claselor superioare, a contra-revoluțiilor. *Bluntschli* constată acelaș lucru, că revoluțiile devin din ce în ce mai puțin sângeroase.

De multe ori însă o revoluție poate fi întovărășită de violență, pentru că omul, pe lângă idei și idealuri, are instincte și dorinți. Noi legăm întotdeauna de gândurile noastre sentimente personale, așa că obiectivitatea recă a gândirii e numai un ideal logic, nu o realitate. Gândirea omenească este esențialmente emoțională. Tendința de autonomie a spiritului răscolește întregul suflet, trezește sentimente, dând astfel unei idei caracterul de adevărată pasiune. O astfel de pasiune dezvoltată necontentit poate deveni atât de puternică încât elementul intelectual să treacă pe al doilea plan și atunci ea își realizează obiectul în mod violent chiar.

Transformările politice revoluțive sunt în genere întovărășite la începutul lor, după cum observă *Bernstein*, de „întrebuințarea unei forțe neobișnute“,¹ care foarte adeseori e violentă. Brutalitatea unei revoluții se mai poate explica și prin atitudinea reacțiunii; dacă aceasta e agresivă, atunci o revoluție pașnică poate deveni sângeroasă, căci revoluția devine brutală în special când întâlnește în calea ei obstacole, cum zice Marx. Aproape toți teoreticienii revoluției sunt de acord în a tăgădui violența ca element necesar al revoluției. *Sorel*, apologistul violenței, încearcă să arate sub alt aspect decât cel brutal obișnuit, violența revoluționară. Violența mișcării proletare e lipsită de ură și de răzbunare, ea e mai mult „o manifestare... a sentimentului luptei de clasă“. ² Mai mult încă, această violență are o valoare morală, e „în serviciul intereselor primordiale ale civilizației“, ³ căci ea pune capăt barbariei capitalismului exploatator, ucigaș.

1) **Ed. Bernstein.** *Wie eine Revolution zugrunde ging.* Stuttgart 1921. Pg 54.

2) **G. Sorel.** *Réflexions sur la violence.* ed. IV. Paris 1919. Pg. 161.

3) **G. Sorel.** *Réflexions sur la violence.* ed. IV. Paris 1919. Pg. 161.

În al doilea rând când, vorbim despre revoluție ne gândim desigur la o transformare, dacă nu violentă, sângeroasă, cel puțin *bruscă, neașteptată*. Am arătat că violența nu e un caracter special al revoluției în genere, acum vom analiza noțiunea de *bruschetă* pentru a vedea dacă prin ea s'ar putea defini revoluția. Cei mai mulți dintre adversarii revoluției aduc, între alte obiecțiuni, și pe aceea că în natură totul se face în mod treptat, ordonat, că natura nu face salturi, ci se transformă încet prin *evoluție*, de aceea revoluția ar fi un fenomen neadmisibil științificește.

Argumentul acesta nu prea e însă convingător, căci el e desmintit chiar de știință prin așa numita *teorie a variațiilor brusce* a lui *de Vries*. Acesta vrea să explice evoluția biologică nu numai prin transformarea lentă, ci și prin apariția unor variații brusce neprovenite din vreo selecție sau din o acumulare continuă de modificări rezultate din adaptările succesive la medii diferite și transmise prin ereditate. Prin urmare dacă pot apărea în mod brusc variații de plante sau animale, atunci cu atât mai mult s'ar putea ivi schimbări brusce în viața socială.

Transformările în viața istorică și chiar în știință se pot face în două moduri: 1) prin *evoluție* și 2) prin *revoluție*. Evoluția este trecerea treptată dela o formă socială la o alta schimbată, dela o idee veche la alta mai nouă; ea e o continuitate neîntreruptă și o ordonare liniștită. Evoluția e, cum spune *Grimanelli*, o continuitate în variație și o filiație, căci prezentul purcede din trecut și e puntea către viitor.¹

Prin urmare schimbarea în natură și istorie poate fi datorită unor variații acumulate. Revoluția, în opoziție cu această trecere treptată dela o stare la alta, este bruscă. Dacă privim însă mai atent fenomenul acesta vedem că revoluțiile sunt oarecum pregătite mai dinainte, în știință de toate ideile și cercetările

1) *Grimanelli*. — *Evolution et progrès. Revue internationale de Sociologie* 1910.

anterioare, în viața socială de cursul fenomenelor și de întreaga organizație mai veche. De aceea *Lombroso* și *Laschi* susțin că revoluția e „un efect lent, preparat, necesar, făcut cel mult ceva mai repede de vreun geniu nevrotic sau de vreun accident istoric.”¹

Astfel revoluțiile pot apărea și ele ca momente evolutive, care se afirmă hotărât într'un timp. *Labriola* spune textual că revoluțiile, cercetate în elementele, în preparația și efectele lor, ne pot apărea ca „momentele unei evoluții constante cu variații minimale”.²

Astfel *Reforma lui Luther* e o revoluție în domeniul ideilor, e o schimbare însă pregătită în sânul bisericii catolice. Abuzurile acestei biserici, care tindea la stăpânirea politică a omenirii, formalismul și superstițiile exploatare ale clericilor, toate acestea au pregătit spiritul nou, care vroia să readucă creștinismului la spiritualismul original, înlăturând amestecul bisericii în afacerile lumești și simplificând formele de cult datorite unor tradiții mai nouă, neoriginare. În contra acestei tendințe lumești și exterioare a bisericii se ridicaseră și mai înainte *Wiclef* și *Huss*, dar, pentru a se înlătura greșelile și faptele imorale ale Papilor, care compromiteau creștinismul, era nevoie de o personalitate puternică, care să rupă cu minciuna, care să lovească în biserica de atunci. Mișcarea religioasă provocată de Luther a fost deci pregătită de starea bisericii.

Tot așa a fost o revoluție înlocuirea industriei manufacturiere prin cea cu mașini, dar și aceasta nu a fost decât o aplicare a descoperirii forței aburului. Revoluțiile sunt rezultatul unor evoluții treptate, sunt ceva pregătit și dezvoltat oarecum fiziologic într'un organism social. *Lombroso*, făcând deosebire între *revoluție*, care e determinată de o

1) *C. Lombroso et R. Laschi.* — *Le crime politique et les révolutions.* Paris 1892 tome I pg. 49.

2) *A. Labriola.* — *Op. cit.* pg. 229.

sumedenie de antecedente și *revoltă*, care e un fenomen spontan și parțial, numește revoluțiile „fenomene fiziologice”, iar revoltele „fenomene patologice”.¹ Tot așa concepe revoluția și *Enrico Ferri*, care consideră revoluția ca un corelat al evoluției și ambele ca fenomene ce aparțin fiziologiei sociale, în deosebire de revolta maselor și violența, pe care el le atribuie patologiei sociale.²

După cum se vede revoluția e un fenomen pregătit evolutiv. Și cu toate acestea, privite în efectele lor, revoluțiile ni apar ca niște fenomene zguduitoare, adesea ori foarte condamnabile. Ideile și idealurile căluzitoare ale unei revoluții sunt produse evolutive ale rațiunii; ele sunt ocazionate de starea reală istorică, dar tind către o realitate nouă. Ideulul este astfel nu numai un produs, ci și o cauză a vieții sociale.

Cercetând caracterul bruscheții sau spontaneiității în revoluție, am ajuns la concluzia că revoluțiile sunt de fapt rezultatul unor evoluții. Ceea ce este brusc, căci fără îndoială e ceva neașteptat, e numai schimbarea organelor care execută anume funcțiuni și realizarea unor funcțiuni nouă sau a unor idei care până atunci erau numai concepții ideale. Revoluția este astfel începutul unei ordine sociale nouă, iar în știință impunerea unor concepții nouă.

Am arătat până acum că violența nu e un caracter necesar și constitutiv al revoluției și că bruscheța se constată numai în schimbarea organelor de execuție ale unor funcțiuni. Cercetind acum caracterele specifice ale revoluției din punct de vedere al *conținutului* și *formeii* sale vom determina notele esențiale constitutive ale acestui fenomen.

a) În ceea ce privește *conținutul* său, revoluția este *manifestarea tendinței absolute către autonomie față de valorile istorice obiective*. Revoluția apare deci ca o luptă mai întâi subiectivă și apoi mani-

1). *C. Lombroso et R. Laschi. Op. cit. pg. 55.*

2). *Enrico Ferri. Sociologie et socialisme. Annales de l'institut international de Sociologie. Tome IX 1902.*

festată în contra normelor obiective stabilite sau în contra autorității. Kant a deosebit în fiecare individ doi oameni, două persoane: una sensibilă, supusă lanțului riguros cauzal, și alte inteligibilă, personalitatea numen, liberă, capabilă de a se ridica deasupra determinărilor fenomenale. Acest om e rațiune, el tinde către realizarea ideilor sale, el reacționează față de tot ceea ce ar vrea să i se impună în mod arbitrar, el vrea să înlăture orice forme istorice cauzale, care nu mai corespund ideii raționale. Această rațiune se îndreaptă în contra autorității sau a oricărei valori, care nu mai e conformă cu idealul, fie ea de natură religioasă, politică sau chiar științifică. De aceea întotdeauna când personalitatea superioară umană a fost apăsată s'au născut revoluții. Astfel evul mediu, cu inchiziția și intoleranța sa, înăbușă cu totul personalitatea, dar rezultatul la care a dus dânsul a fost revoluția gândirii, înlăturarea tiraniei religioase. În timpurile mai nouă autoritatea politică exercitată prin stat, în mod constrângător și violent, a trezit mișcările extremiste anarhice și nihiliste. Și tot așa spiritele mai libere, mai îndrăznețe, se ridică chiar în contra dogmelor științifice, care nu pot avea o valoare absolută și neschimbătoare, deoarece caracterul cunoștinței omenești este relativitatea.

Deci prima notă specifică a revoluției este lupta subiectivă contra normelor obiective, contra autorității. Nu se poate concepe revoluția fără o pregătire spirituală.

A doua însușire definitorie a acestui fenomen este *exteriorizarea, obiectivarea activă a acestei lupte.* Aceasta se face prin *răsturnarea ordinii existente, prin schimbarea valorilor stabilite în mod autoritar, prin înlăturarea fetișilor a căror respectare era impusă.* Astfel de pildă, în locul aristocrației banului, consacrată chiar de unele legiuiri vechi, s'a impus din ce în ce mai mult *aristocrația muncii și a meritului.* Aici însă trebuie să adăogăm, pentru a defini exact revoluția, că această răsturnare obiectivă de valori e bruscă, chiar dacă e pregătită cu mult în-

inte. E bruscă pentrucă momentul acesta nu era precizat, deși era prevăzut. Această obiectivare a luptei subiective, această răsturnare a ordinii de drept, se poate face în mod violent, sângeros, dar se poate executa și pe cale pașnică, prin inovații, care înlocuiesc treptat un drept neadaptat și învechit, nu însă dispărut din uz. În orice caz însă este absolut necesară exteriorizarea luptei subiective, pentrucă nu se poate vorbi despre revoluție atât timp cât ea este numai în concepție. Revoluția e un fenomen voluntar, de aceea ea are un caracter *dinamic*, activ. După cum mișcarea, executarea, e un element necesar al voinței, tot așa e necesară pentru revoluție manifestarea.

În al treilea rând, revoluția *trebuie să fie reformatoare*. Ea trebuie să afirme conștiința unui nou drept și a unei noi valori. Revoluția care nu aduce nimic nou și util societății, e un fenomen patologic, condamnat. Dar revoluția nu este numai un dizolvant social, ci, prin faptul că tinde la o nouă societate, ea are un rol constructiv. Revoluția, zice *Palante*, joacă un mare rol în istorie, unde reprezintă spiritul de schimbare și de progres¹⁾. Orice revoluție adevărată constă de fapt din două părți: 1) *una distructivă*, care se face încetul cu încetul, care se pregătește treptat în sânul organizației autoritare vechi și 2) *alta constructivă*, care e noua ordine socială, *stabilirea noulor valori*. Revoluția în principiu nu e contra oricărei valori exterioare, contra oricărei autorități, ci numai în contra acelor necorespunzătoare vremii și trebuințelor; de aceea ea trebuie să pună ceva în locul a ceea ce înlătură. Revoluția adevărată are deci caracterul reformativ. Tocmai prin aceasta se deosebește revoluția de revoltele, de răscoalele obișnuite, care nu au de cât o țintă imediată distructivă. Adevărata revoluție e reformatoare, *ea crează valori nouă* și nu încearcă înlăturarea

1) G. Palante. *Anarchisme et individualisme*. Revue philosophique. 1907 nr. 4 pg. 342

celor vechi până ce nu vede posibilitatea de realizare a idealului său.

b). Aceste trei caractere definesc revoluția din punct de vedere al conținutului ei. Dar tot așa de important este să analizăm acest fenomen și în ceea ce privește *forma* sa, căci specific pentru revoluție e și *forma sau metoda de transformare a ordinii obiective*.

Din punct de vedere al formei, caracterul esențial al revoluției este *socialitatea*. Revoluția este socială în sensul că lupta subiectivă în contra autorității exterioare nu devine revoluție decât atunci când e obiectivată și adoptată de societate. Răsturnarea valorilor existente e posibilă numai printr'un consensus al tuturor sau al câtor mai mulți. Nu putem numi revoluție o indignare a unui individ, o revoltă subiectivă a unui om izolat. Marii pesimiști, neadaptați la mediu, acei cari simt mai dureros nepotrivirea dintre idealurile lor și realitate, exprimă de fapt numai nemulțumirile lor subiective, care de foarte multe ori emoționează, produc sentimente estetice superioare, dar nu mână către acțiune. Aceștia sunt în genere niște individualiști visători, nu însă revoluționari, căci ei nu pot răspândi idealul lor. Când însă ideile, care le frământă sufletul, sunt adoptate și de alții, atunci ele pot deveni forțe revoluționare. S'ar putea obiecta totuși că forma aceasta socială nu e necesară pentru revoluția științifică. Intr'adevăr în știință așa zisele revoluții nu se fac ele numai de către personalități izolate? Unde e caracterul social al descoperirii heliocentrismului? Și ce element social are mișcarea intelectuală provocată de formularea legii gravitației? Se pare în genere că în acest fel de revoluții nu se confirmă caracterul social al lor, dar se pare numai, căci de fapt și în știință revoluțiile nu-și pierd caracterul lor social și iată de ce: o idee, fie ea oricât de genială și adevărată, nu schimbă nimic din datele și susținerile vechi, dacă nu e primită de cercetători, ea nu revoluționează de loc adevărurile stabilite, dacă este ignorată de ceilalți oameni de știință. Astfel în anti-

chitate ideia enunțată de *Alcmeon din Crotona* și de *Herophylus* asupra legăturii directe dintre suflet și creier, a fost o scânteere genială, care n'a avut însă niciun efect, deoarece influența concepției aristotelice împiedeca dezvoltarea oricărei alte idei nouă. Societatea trebuie să adopte o idee nouă, pentru ca ea să poate produce efecte. Prin urmare *forma revoluției este socială*. Nu trebuie să se confunde caracterul social al revoluției cu revoluția socială propriu zisă.

Revoluția în genere, deși e lupta contra necesității absolute istorice, deși întrerupe lanțul causal istoric, totuși tinde să devină evoluție, căci idealurile, pe care vrea ea să le realizeze, devin forțe eficiente, care își manifestă puterea și valoarea lor, numai prin aceea că ele determină un nou lanț de fenomene. Realizarea revoluției înseamnă înfăptuirea unor alte serii evolutive cauzale, decât cele de până atunci. *Orice revoluție adevărată se transformă deci în evoluție*, căci numai dacă scopul său devine o realitate, din care derivă fenomene nouă cauzale, revoluția este admisibilă; în caz contrar ea este numai o răscoală momentană.

Dacă ne referim la considerațiile generale de filosofie a istoriei, constatăm că viața istorică socială ni apare ca o neconținută *realizare de valori, de idealuri puse în conștiință*. Față de acest curs istoric revoluția apare numai ca un mijloc de ascensiune către valori mai înalte, ca un fenomen care întrerupe un moment mersul evolutiv, dându-i o direcție nouă, înfăptuind alte serii cauzale complexitate. De aceea se poate spune că «revoluția se pune intenționat și conștient în serviciul progresului istoric». ¹

După caracterele fundamentale de conținut și formă putem defini revoluția în genere ca: *manifestarea tendinței absolute a spiritului către autonomie față de valorile istorice obiective*. Această manifes-

1). Liebert. op. cit. Pag. 53.

care se face sub forma unei răsturnări mai mult sau mai puțin brusce a ordinii exterioare de drept, a valorilor obiectiv stabilite în societate.

C. Cauzele revoluției.

Revoluțiile istorice au cauze diferite și aspecte variate, totuși în toate vom găsi unele cauze tipice mai mult sau mai puțin accentuate. Putem deosebi două categorii generale de cauze: 1) *materiale*, 2) *ideale*. Prin cauze materiale înțelegem în special pe cele *economice*, iar prin ideale *cauzele juridice, politice, istorice, religioase și psihologice*. Aceste toate sau sunt unite, provocând împreună revoluția sau una dintre ele poate predomina, dând revoluției un caracter special. În primul rând însă orice revoluție se petrece într'un anumit loc, într'un *cadru cosmic* determinat, care nu este fără oarecare importanță; de aceea ne vom opri puțin asupra momentului cosmic în revoluție.

Agregările sociale, la originea lor, au fost determinate de factorul cosmic, deoarece s'au adunat și s'au stabilit așezări de oameni numai acolo unde a fost teren roditor, pășune pentru vite, apă și o climă suportabilă. Dar chiar azi dezvoltarea unei societăți nu este independentă de mediul geografic, care mai totdeauna determină viața economică a unui popor. Din cauza aceasta tehnogeografia tinde acum să capete o dezvoltare foarte mare.¹

Dacă în ceea ce privește fenomenele economice, factorul geografic constituie *forța externă* care colaborează cu forțele interne ale rasei,² în revoluție fac-

1). **O. T. Masen.** *Technogeography, or the Relation of the Earth to the Industries of Man. Source Book for social Origins* 1909.

2). **Ellen C. Semple.** *The Operation of Geographic Factors in History* 1909.

torul cosmic are un rol auxiliar, întru cât el nu poate face altceva decât să o ajute sau să o împiedece.

Factorul cosmic nu este deci absolut hotărâtor și activ în producerea revoluției, ci el dă numai impulsuri și contribuie la răspândirea ei. Dacă în trecutul depărtat societățile naturale s'au format numai acolo unde natura era favorabilă, unde clima era mai dulce și mijloacele de alimentare mai numeroase, azi societatea înlocuiește prin muncă avantajele naturale. Totuși nu trebuie neglijat nici faptul că mediul geografic determină o anumită stare sufletească diferită după regiuni. Astfel a devenit o cunoștință banală faptul că oamenii de la sud sunt mai iritabili și mai pasionați de cât cei de la nord, care, sub influența vitregiei naturii, s'au închis mai mult în ei, s'au analizat, dobândind o mare putere de idealizare și de critică. Tot așa și în ceea ce privește revoluția, mediul fizic predispune și ajută asemenea mișcări.

E constatat că popoarele de pe coastele mărilor și de pe malurile fluviilor mari sunt mai liberale și adoptă mai ușor inovațiile, fiind mai dornice de schimbări. Locuitorii din munți, din contra, sunt mai tradiționaliști, dar ei țin și foarte mult la libertatea lor. De ex: Muntenegrenii de azi nu înțeleg să-și desființeze statul lor și să piardă libertatea politică de mai nainte. Tot așa *Moșii*, muntenii din Ardeal — aceștia erau spirite veșnic răsvrătite și îndărjite pentru libertatea lor în fosta Austro-Ungarie. Situația geografică și clima pot influența foarte mult în producerea unei revoluții. Trecerea bruscă de la o temperatură la alta nu rămâne fără influență asupra firii omului. *Stadtler* explică, prin elemente climatice-geografice, spiritul revoluționar rusesc. «Clima continentală extremă, cu iernile sale lungi, aspre și cu verile sale scurte și arzătoare, fără tranzițiile blânde și conciliante ale unei simpatice primăveri, ale unei toamne însoțite, nu putea rămâne fără efect asupra

1). **Franklin Henry Giddings**. *The Elements of Sociology*. New-York 1913. cap. *Where Aggregations of People are formed*. și „*Principles of Sociology*“ 1913.

caracterului poporului. Acea trăsătură morală, fatalistă, care îl caracterizează pe Rus, e negreșit un reflex fiziologic al presiunii, pe care o poate exercita frigul și căldura extremă asupra omului. În acelaș timp aceste salturi climaterice de la un frig extrem la o căldură extremă bruscă, nemijlocită, neorganică, condiționează acel caracter radical și revoluționar, care numai în aparență contrazice caracteristica pasivă, în realitate însă îl completează foarte natural.»¹ Popoarele din stepe sunt mai ascultătoare și mai răbdătoare ca cele de la munte, după cum popoarele sudice sunt mai impulsive și mai predispuse la revoluție ca cele nordice.

Revoluțiile sunt favorizate sau împiedecate și de temperatură. În genere e constatat că nu se pot produce mari mișcări de masse în orice anotimp, indiferent de temperatură. Lombroso susține chiar că cele mai multe revoluții se fac atunci când începe căldura sau când e la maxim. În antichitate și în evul mediu revoluțiile izbucneau mai ales în luna Martie sau Iunie și Iulie și scădeau în număr și în intensitate în lunile friguroase. Deasemenea nu se prea fac mișcări revoluționare noaptea și pe timp ploios, pentru că aceste elemente împiedecă adunarea mulțimei. Temperatura, anotimpul, starea topografică precum și cea atmosferică, pot favoriza sau înlătura o revoluție. Dar ar fi o exagerare să se susție că elementele fizice singure pot produce revoluția.

1). Dacă factorul cosmic este auxiliar, cel *economic* însă e covârșitor de important. Toate revoluțiile au fost cu necesitate legate de reaua stare materială. În marea revoluție franceză situația economică a claselor de jos a fost mobilul, care a dat forță vie ideilor de libertate, egalitate și fraternitate. Lupta contra capitalismului, adesea hrăpareș și imoral, a pricinuit în timpurile mai nouă mișcări serioase, descărcări de ură în masse. *Taine* depreciază chiar scopurile ideale ale revoluției franceze, susținând că «libertatea, ega-

1). **Stadtler.** *Die Weltkriegsrevolution.* 1920, Pg. 11—12.

litatea, suveranitatea legii, nimic din toate acestea nu există de cât în cuvinte»¹ Prima cauză și cea mai de seamă este, după Taine, de natură economică. E știut că în anul 1789 a fost o secetă, care desigur a provocat o surexcitare în spirite, agravând nemulțumirile populare. Foamea e o cauză principală. Ea e «o pasiune care nu e nici istorică, nici locală, ci naturală și univărsală, cea mai neîmplănzită, cea mai imperioasă, cea mai de temut din toate — *teama de foame* —, căci ea nu știe nici să aștepte, nici să vadă dincolo de ea însăși»² În fraze foarte sugestive face Taine tabloul omului înebunit de foame, care devine capabil de orice acțiune, oricât de rea ar fi ea. «Ca pe o plută de naufragiați fără hrană, el a căzut în starea de la natură: pânza subțire de obiceiuri și idei raționale, în care îl învăluia civilizația, s'a rupt și filfite în zdrențe în jurul lui. Brațele goale ale sălbatecului au reapărut și el le agită. Pentru a le întrebuița și pentru a se conduce el nu mai are decât un conducător — acela din primele zile — instinctul alarmat al stomahului său suferind. De acum ceea ce domnește în el și prin el e trebuința animală cu cortegiul său de sugestțiuni violente și mărginite, când sângeroase și când grotesci.»³

Dacă privim revoluția de la 1848 din Franța, constatăm că starea economică rea a fost un stimulent foarte important. În anii 1845 și 1846 populația de jos a suferit mult, căci recolta a fost rea și în plus s'a declarat o adevărată boală a cartofilor, așa că cele mai importante alimente lipseau. Din această cauză traiul s'a scumpit din ce în ce mai mult, ajungând foarte anevoios în 1848. În acest an în Anglia s'a simțit o criză generală industrială și comercială, care a îngreuiat și mai mult viața de pe continent.

1) **H. Taine.** *Les origines de la France contemporaine.* ed. 7, Tome II. 188, Pg. 122.

2) **H. Taine.** *Les origines de la France contemporaine.* ed. 7, Tome I. 1878 Pg. 330.

3) **H. Taine.** *op. cit.* Tome I. Pg. 350.

La acestea s'a adăogat legitima revoltă a poporului contra orgiilor aristocratice, care au sporit și mai mult dorința de revoluție.

De asemenea nu trebuie să credem că revoluția ru-sească a rezultat din motive pur politice, ci factorul economic a avut un rol de seamă. E drept că lupta pentru libertate a fost un imbold esențial în Rusia, dar la aceasta s'a adăogat reaua stare materială a țăranilor și lucrătorilor. Aici a prins marxismul ră-dăcini mai adânci, ca în alte țări, pentru că lipsa de pământ era foarte mare.

Dintre cauzele economice cele mai de seamă sunt:

1) *creșterea valorii muncii*, 2) *lupta dintre capital și muncă*, 3) *repartiția proprietății* și 4) *crizele economice*.

a). În antichitate munca era desconsiderată, căci ea determina existența celei mai inferioare clase, care avea numai datorii și niciun drept. Munca era so-cotită drept ceva absolut mecanic, fără niciun ele-ment spiritual, creator. Cu timpul însă forța muncii a biruit, căci ea s'a impus din ce în ce mai mult, determinând forma de organizare a statului chiar. Ce-lelalte elemente ale producției — capitalul și natura — au fost puse oarecum în dependență de muncă. Va-loarea muncii s'a afirmat însă odată cu dezvoltarea conștiinței personalității. Creșterea valorii muncii a dat naștere unei *conștiinți de drept și de putere*, care devine violentă, atunci când e nesocotită.

b). În statele industriale revoluția e produsul *luptei dintre capital și muncă*. Tendința capitaliștilor de a scădea salariul sau de a exploata pe lucrători, spo-rîndu-le numărul orelor de muncă, pentru a-și mări ei capitalul, se lovește de aspirațiunea lucrătorilor către un salariu cât mai mare și un timp de muncă mai mic. Lupta aceasta poate avea chiar forme brutale de manifestare.

Adeseori *lupta contra inovațiilor*, care înlocuesc brațele omenești prin mașini, lăsând astfel pe drumuri fără lucru pe lucrători, are caracterul unei adevărate revoluții. Revoluțiile muncitorești din Anglia în sec. 18 erau îndreptate în special în contra introducerii mașinismului. E cunoscută *mișcarea Ludiților* (1811),

care nu a putut fi potolită decât prin armată. Chiar astăzi lucrătorii englezi duc o luptă surdă contra mașinismului prin acel *Cacannyprincip* (incetinirea muncii pentru a micșora puterea de producere a mașinilor).

c). În statele agricole *repartiția proprietății* e o cauză economică de foarte mare importanță pentru producerea revoluției. Disproporția în stăpânirea pământului determină concepția teoretică a *socialismului agrar radical* și tot ea dă naștere revoluțiilor.

Astfel de pildă în Rusia 130000 de mari proprietari aveau în stăpânirea lor 85.957000 de desiatine de pământ (o desiatină are 1.092 ha), iar 100 de milioane de țărani numai 138.760.000 desiatine, așa că după raportul comisiei agrare, instituită de Stolypin în anul 1912, 70, 7% din țărani nu aveau minimum-ul necesar pentru existență. Acest fapt ni explică de ce erau foarte mulți social revoluționari printre țărani. Traiul rău, mizeria, pe lângă jugul aspru al legii, îndemnau puternic către răsturnarea ordinii sociale.

Tot așa în Ungaria. Pe lângă tendința de a profita politicește de amenințarea cu bolșevismul, au fost totuși și cauze economice, care au favorizat mișcarea revoluționară. În această țară 78% din populație nu avea pământ și nici avere. Înainte de revoluție erau acolo șase milioane de proletari agricoli, care nu posedau pământ și nu se ocupau nici cu vreo industrie casnică. Această situație a determinat de mai multe ori în trecut răscoale economice și greve generale. Așa se citează ¹ revolta de la 1891, care a fost reprimată prin violență și dizolvarea asociațiilor muncitorești. La 1894 o altă răscoală e înăbușită în sânge, retrăgându-se și drepturile politice ale lucrătorilor. Urmează apoi o grevă la seceriș în 1897, care e potolită tot prin vărsare de sânge și în anii 1905-1906 o altă grevă generală. Și nu mai departe de cât în țara noastră, revol-

1). **Imre Feyèr.** *Der Bolschewismus in Agrar-Ungarn.* Deutsche Revue. Juli 1919.

tele țărănești din 1907 au avut ca substrat lipsa de pământ și reaua lege a învoielor agricole.

d) În sfârșit *erizele economice* sunt și ele importante cauze de mișcări revoluționare. Lăcomia capitaliștilor și marilor industriași, de a produce cât mai mult, duce la o supraproducție, care are ca urmare încetarea parțială a producției, deci concedierea unui mare număr de lucrători, sporirea numărului muritorilor de foame, al nemulțumirilor contra stării sociale.

Revoluțiile în genere nu sunt lupte numai pentru libertăți politice, ci și pentru schimbarea organizației economice. De aceea, cu drept cuvânt, afirmă *H. Bruckmann* că nevoia de hrană a fost factorul cel mai puternic al mișcărilor revoluționare în antichitate ca și în timpurile nouă. ¹

Karl Marx și *Fr. Engels* reduc toate celelalte cauze active ale revoluției numai la cea economică. După marxism revoluția este posibilă numai prin *conflictul dintre forțele de producție și formele burgheze de proprietate*. Lupta dintre exploatarea capitalistă și proletari va produce revoluția finală. Capitalismul tinde către exproprierea treptată a micilor burghezi, către acumularea neconținută a averilor. Nu e de ajuns deci numai voința de revoluție, pentru ca aceasta să se și facă, spune Marx, ci e nevoie de condiții economice prielnice, de *necesitatea mediului economic*. O revoluție care ar avea ca scop o stare nouă socială, diferită de cea prezentă, dar care nu ar avea nicio rădăcină în societatea actuală, ar fi ceva utopic, fără sens și imposibil.

Factorul economic e deci unul dintre cei mai activi în producerea revoluțiilor, deși nu este singurul.

2. Cauzele economice reprezintă oarecum revolta stomahului, revoluția fizică în contra suferinții cauzată de societate. În afară de ele însă, dar tot așa de puternice, sunt *cauzele ideale*. Dintre acestea vom

1) *H. Bruckmann. Lebensmittelnöte und Hungerrevolten in der französischen Revolution. Neue Zeit 1918. Pg. 229.*

accentua, în primul rând, pe cele de *natură juridică*.

Lipsa de dreptate e uneori un imbold hotărâtor pentru revoluție. Dacă foamea mână orbește, nedreptatea împinge în mod rațional, conștient, dar cu aceeași intensitate și siguranță, către revoluție. *Neegalitatea în fața legii, existența a două feluri de dreptate după clasele sociale, privilegiile legale ale unora*, formează motive de nemulțumire. Lipsa unui drept social, care să apere pe cei slabi de exploatarea capitalistă, lipsa unor legi, care să stabilească raporturi drepte și umane între capital și muncă, între forțele de producție și consumație, toate aceste sunt cauze ale dorinței de schimbare a societății actuale. Nu este însă de tăgăduit că în ceea ce privește legislația socială s'au făcut pași mari spre *socializarea dreptului*. Astfel încă dela începutul secolului 19 apar în Anglia legile de protecție ale muncitorilor. În anul 1802 parlamentul englez legiferează că orfanii, care lucrau în fabrici, să nu poată fi întrebuințați noaptea la muncă și nici să nu lucreze mai mult de 12 oare pe zi. La 1819 și 1832 statul intervine iar, temându-se de degenerarea rasei, și limitează timpul de muncă, pentru copii până la 13 ani, la maximum 9 ore, iar pentru cei până la 18 ani la 12 ore pe zi. După aceasta au început a se face legi protectoare ale muncii în toate statele.

Aristoteles accentuiază în special starea juridică drept o cauză principală a revoluției. Neegalitatea dă naștere unei tendinți de egalizare în sufletul unor și de diferențiere continuă în sufletul celor care au cules avantajii de pe urma deosebirilor. Aristotel stabilește că *egalitatea și inegalitatea* sunt două stări naturale tot așa de îndreptățite, căci din punct de vedere politic toți cetățenii trebuie să fie egali. Din punct de vedere al constituirii sufletului însă oamenii sunt neegali, prezentând grade diferite de capacitate intelectuală. Statul poate exagera sau tendința către egalitate sau cea către diferențiere, de aici se nasc idei revoluționare. După Aristotel pot fi deci revoluții contra inegalității sau contra egalității absolute. În genere însă revoluțiile se ba-

zează pe ideea de egalitate naturală și tind să înlăture orice inegalitate impusă de stat. Abuzul statului în această privință e o cauză de revoluție. Aristotel deosebește revoluțiile după forma de stat (democrație, aristocrație, etc.) dar în orice revoluție cauza principală e de natură juridică. ¹

Neegalitatea juridică pregătește revoluția în două moduri: a) *subiectiv*, prin provocarea unui sentiment de revoltă în sufletul celor nedreptățiți. Nedreptatea produce astfel starea psihică potrivită pentru revoluție; ea zdruncină încrederea în autoritate și în lege, făcând pe individ să tindă către satisfacerea dreptului său pe alte căi. b) *Obiectiv*, prin faptul că întărește conștiința opoziției dintre clase. Comunitatea muncii, a ocupației, a bucurii și a durerilor, dezvoltă *conștiința de sine a unei clase*. Conștiința aceeași de clasă este însă, în același timp, și o *conștiință de putere*, care poate deveni periculoasă pentru organizarea statului, căci o clasă conștientă de forța ei tinde să dobândească putere și dreptate.

În felul acesta nedreptatea pregătește proletariatul, care este elementul activ în revoluție.

3. *Cauzele politice*. Contrazicerea între forma de stat existentă și noile tendinți politice e un motiv de agitații revoluționare. Astfel e constatat că întotdeauna *monarhia absolută*, cu varianta ei *tirania*, a dat impulsuri către revoluție. Toate revoluțiile rusești au avut drept scop dobândirea unei constituții. Revoluția junilor Turci s'a făcut numai pentru a se transforma vechiul imperiu Hamidian într'o monarhie constituțională. Absolutismul a început a cădea odată cu scăderea prestigiului forței fizice și a religiei, pe care se baza autoritatea nediscutată a unui șef. De îndată ce a căzut credința în persoana sacrosanctă a șefului s'a ivit ideea de lege, care să garanteze drepturile și să prevadă datoriile bine stabilite ale fiecărui. Printre cauzele politice fundamentale ale revoluțiilor trebuie să punem: *tendința democratică*,

1). **Aristoteles**. *La politique*. Trad. par **Thurot**. c, VIII.

ideea de stat național și aspirațiunea către libertate și autodeterminare a popoarelor.

Forma absolutistă de stat începe să producă nemulțumiri atunci când indivizii capătă conștiință de valoarea lor personală și de drepturile lor. Când își dau seamă oamenii că suveranul nu e reprezentantul lui D-zeu și nici nu are vreo putere misterioasă, atunci încep să-și afirme voința lor proprie, îndrăzbind chiar să se opună voinței suveranului. *Misticismul absolut* i se opune *naturalismul juridic*. Revoluția franceză a fost manifestarea cea mai înaltă a conștiinței dreptului și a *liberalismului politic*; ea a căutat să realizeze o formă de stat mai perfectă, democratică. Modificările suferite de constituția revoluționară dovedesc încercările și lupta pentru realizarea principiilor nouă. Constituția dela 1791 nu înfăptuise democrația, așa cum rezulta din declarația drepturilor omului, căci nu toți cetățenii aveau dreptul de alegere, ci numai acei cari plăteau un impozit egal cu valoarea a trei zile de lucru: pentru eligibilitate era nevoie de un cens și mai mare. „Complect exclus dela participarea activă la viața statului este acel care nu posedă nimic, lucrătorul care nu poate îndeplini această condiție pur exterioară, deși unește în el toată inteligența și toate însușirile personale care îl fac demn de cele mai mari onoruri». ¹ *L. Stein* susține că această constituție, cu toate tendințele ei democratice, nu face altceva de cât înlocuește deosebirea după *stări sociale* prin aceea după *avere*. In afară de acestea, Constituția din 1791 admitea încă monarhia ereditară.

Constituția din 1793 modifică întreaga organizație socială pe baza a două puncte fundamentale: 1) desființarea regalității și proclamarea republicei și 2) «identificarea dreptului omului cu dreptul cetățeanului». ² Prin această constituție se proclamă valoarea

1) *L. Stein. Der Socialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs. Leipzig 1848 pg. 109.*

2) *L. Stein. Der Socialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs. Pg. 116.*

rea personalității libere și a contractului social, ștergându-se orice deosebire de avere.

Urmează apoi constituția din 1895, cu caracterul ei retrograd. Ideile democratice ale revoluției franceze se răspândesc în toate statele europene, de aceea începe a se manifesta pretutindeni tendința liberalismului politic, care de multe ori a luat forma unor revoluții violente.

În al doilea rând *ideta de stat național* a provocat multe mișcări revoluționare. Națiunile conștiente tind să se dezvolte independent, cu o organizație politică proprie, ele vor să devină state naționale. Conștiința unei comunități spirituale, la mai mulți indivizi, dă naștere tendinței de a fi împreună, de a forma o colectivitate unitară. Acea conștiință dezvoltă și voința morală de a crea valori culturale proprii, deosebite de produsele altor colectivități. Așa se naște conștiința națională, care tinde mai departe către înfăptuirea statului național independent. Idealul acesta, existent în sufletul tuturor popoarelor, întreține *iredentismul* în statele cu populații variate și tot el explică rezistența la toate încercările de asimilare ale poporului predominant într'un stat poliglot.

În sfârșit *ideta de libertate și de autodeterminare a popoarelor* e un motiv de perturbare politică. Astăzi nu se mai pot îngădui anexiuni de teritorii cu populații naționale bine determinate, căci acestea sunt adevărate focare de revoluție. Toate popoarele vor să se hotărască liber asupra soartei lor. E interesant de știut că *Marx și Engels* nu au dat valoarea cuvenită acestui principiu al auto-determinării. Din contra ei au susținut tema că națiunile mari au dreptul să cuprindă și să desnaționalizeze pe cele mici, pe cele înapoiate, care nu aduc nici o contribuție la cultura umană. Astfel *Marx*, în niște articole pe care le publică în *New-york Tribune* asupra problemei orientale, între anii 1853—1855, admite dreptul de liberare al popoarelor orientale de sub Turci, numai pentrucă el consideră Turcia ca un cadavru, care nu are putere de a asimila pe acele na-

țiuni inculte. În aceste articole predică Marx extinderea Germaniei și germanizarea popoarelor care nu pot trăi prin ele înșile.¹⁾

În marile revoluții cunoscute factorul politic a avut un rol de seamă și mai întotdeauna revoluția socială a fost precedată de cea politică. Dacă ne întoarcem privirea spre trecutul Rusiei, constatăm că, începând din sec. 18, din timpul lui Petru cel Mare, Rușii se gândiau din ce în ce mai stăruiitor la schimbarea formei de guvernământ și la înlăptuirea libertăților naturale ale omului. Din acest timp datează primele proiecte de constituție, unele foarte liberale, chiar cu elemente socialiste. Sub influența constituționalismului englez pe deoparte, iar pe de alta a filosofiei politice a lui *Montesquieu* și *Rousseau*, se făuresc planuri de reforme politice în organizarea și conducerea statului rusec. Absolutismul țarist se face din ce în ce mai apăsător, de aceea ideile de reforme capătă o formă revoluționară. Încercările nereușite de realizare a libertății și democrației, pe căi de reforme legale, dau naștere unui curent politic revoluționar. Sub țarul Alexandru apar Decembriștii, care cer reforme politice și parvin să facă mișcarea dela 1825. Dar stăpânirea rusească, în loc să țină seamă de tendințele timpului, începe sub Nicolae I o puternică mișcare reacționară, care înăbușă orice avânt către libertate. Sub acest țar însă revoluția internă sufletească dobândește o intensitate nebănuită de mare, pregătind spiritele pentru revoluțiile politice viitoare. Literatura rusă, din acest timp, exprimă tocmai această comprimare, această frământare interioară, căreia nu-i rămăsese nici o posibilitate de exprimare activă și de traducere în fapt. Pentru acest motiv fiecă personajiu din romanul rus este simbolic, căci el întrupează o idee socială politică. Dar curentul liberal-revoluționar dobândește din ce în ce mai mulți aderenți. Sub stăpânirea țarilor Alexandru I și Nicolae II lupta pentru constituție și li-

1) **H. Cunow.** — *Marx und das Selbstbestimmungsrecht der Nationen. Neue Zeit. 1918.*

bertate începe a avea oarecare succese, mici la început, dar apoi mai mari. Ajungem astfel în anul 1905 când, în urma revoluției, se dă chiar un fel de constituție și se înființează *Duma*. Greve, revoluții, desăvârșesc și consfințesc acest drept smuls de la țar. Contra-revoluția țaristă, încercând să justifice încă nevoia de absolutism, asimilează pe țar cu monarhii din apus și, în numele principiului monarhist, începe teroarea albă, care exasperează pe pacifistul *Tolstoi*, făcându-l să scrie pagini pline de durere și revoltă. Vestita *Ohrană* și lupta fățișă contra drepturilor câștigate de popor pregătesc și mai mult spiritele pentru revoluție, care izbucnește în sfârșit în timpul războiului mondial.

Și tot așa în ceea ce privește *revoluția germană*. Negreșit că ea a fost, în primul rând, o urmare nemijlocită a înfrângerii suferite în războiu. Nu e mai puțin adevărat însă că organizarea statului prusac a contribuit puternic la producerea revoluției. Prusia era un stat bazat pe un *mecanism autoritar*, care, prin puterea sa de constrângere, înăbușa orice personalitate. După *Meinecke*¹ revoluția germană a fost mai întâi de natură *militară politică* și apoi *economico-socială*. Cu alte cuvinte, în Germania a fost o revoluție contra militarismului și a formei de guvernământ. Se vede astfel, din exemplele istorice arătate, că și factorul politic are o mare importanță în determinarea revoluțiilor.

4). *Cauzele istorice* sunt mai puțin puternice, de oarece în viața unui popor voința și energia pot contrabalansa tradițiile și evenimentele istorice. Revoluțiile formează într'adevăr un spirit aparte, cu predispoziții speciale, cu porniri către revoluție. În Rusia, de pildă, credința în puterea revoluției devine un fel de dogmă religioasă, care fascina spiritele. Acolo unde s'au făcut revoluții e ușor să se mai facă, deoarece se stabilește un fel de tradiție revoluționară. Dezvoltarea istorică a unui popor condi-

1). **Fr. Meinecke.** *Die geschichtlichen Ursachen der deutschen Revolution.* *Deutsche Rundschau*, Mai 1919.

ționează întru câtva acest fenomen. Astfel o țară agricolă, în care spiritul conservării proprietății e cu necesitate mai dezvoltat, se va preta mult mai greu la revoluție, căci ea are o tradiție mai mult sau mai puțin conservatoare.

Evenimentele istorice pot provoca și ele revoluția. Adeseaori înfrângerile militare din războaie dau naștere unor turburări grave, mai ales atunci când poporul este secătuit economic și când predomină autoritatea arbitrară. Revoluția rusă din 1905 e produsă, între alte cauze, și de înfrângerile suferite de acest popor în războiul cu Japonezii. Și revoluția germană din anul 1918 nu este fără legătură cu catastrofa militară, care a produs deprimare în suflete și dorința de răzbunare pentru jertfele inutile. Dar tot așa succesul revoluției bolșeviste, din zilele noastre, ilustrează importanța războaielor pentru revoluții. Se știe că în primele timpuri bolșevismul avea un caracter *radical-pacifist*, ori lumea era sătulă de sacrificii și mai ales începuse să vadă non-sensul războiului; în această stare de spirit radicalismul pacifist al lui Lenin apare ca un ideal salvator.

Revendicările istorice sunt de asemenea cauze de revoluție. Irlanda, care aspiră de atâta vreme către autonomie și independență, și-a manifestat neconținut această tendință prin multe răscoale.

Prin urmare tradiția, evenimentele și revendicările istorice, ajută sau împiedică revoluția. Factorul istoric nu are rolul cel mai de seamă, că el are mai mult o importanță ocazională în producerea revoluției.

3). O altă cauză importantă a revoluției este *organizarea puterii spirituale religioase*. E constatat că în trecut și mai ales la popoarele de pe o treaptă mai inferioară de cultură, conștiința colectivă stăpânește pe cea individuală, personalitatea omenească fiind subordonată în mod absolut și necondiționat mentalității colective, grupului social. În formele mai inferioare de societate religia era atotputernică, căci ea stăpânea sufletul primitiv. În aceste forme sociale tot ceea ce e social e și religios, ambele cuvinte sunt

sinonime». ¹ Pentru acest motiv legislațiile vechi sunt în genere inspirate de religie. Fapte, care astăzi sunt considerate ca aparținând domeniului interlôr al conștiinței și cărora deci nu li se aplică sancțiuni, erau în antichitate supuse sancțiunilor sociale-penale. Se înțelege că această autoritate a religiei a determinat o anumită stare sufletească. În trecut au fost multe războaie sângeroase și revoluții determinate numai de religie. Astfel revoluția engleză de sub Carol I a fost produsă în special de cauze religioase. Căderea regelui Carol și proclamarea republicei, al cărui șef este *Cromwell*, sunt urmări ale revoluției făcută de popor pentru apărarea religiei. Credința religioasă a ocazionat în genere două feluri de revoluții: 1) *unele cu caracter conservator*, favorabile religiei și 2) *altele antireligioase*. Revoluția engleză de la 1641 are tendinți conservatoare, căci ea e produsul luptei contra încercării de a se introduce catolicismul. Schimbările politice, care s'au operat cu ocazia acestei revoluții, sunt numai niște efecte secundare ale ei. Tot așa revoluția de la 1688, care a adus pe tron pe Wilhelm de Orange, și ea a avut ca scop păstrarea bisericii anglicane și a drepturilor câștigate de parlament. Dacă în trecut religia a dat naștere unor revoluții cu caracter conservator, în timpurile nouă organizarea bisericii a produs nu arareori reacțiuni puternice contra sa. Exemple ni oferă Rusia. În țara aceasta religia a contribuit mai ales la dezvoltarea spiritului revoluționar, deși creștinismul, prin misticismul său, e conservator, reacționar. Christos recomandă celor asupriți resemnarea și renunțarea la bunurile pământești, respectarea autorității și ierarhiei. «Dați Cezarului ce este al Cezarului», zice Christ. Socialiștii văd în creștinism chiar un mijloc de asuprire a poporului. Kautsky zice: «creștinismul nu a învins ca o *forță revoluționară*, ci *conservatoare*, ca un nou sprijin al apăsării și exploatării.» ² La origine și creștinismul a fost o

1). **E. Durkheim.** *De la Division du travail social*, ed. III 1911. Pg. 143.

2). **K. Kautsky.** *Ursprung des Christentums*, Stuttgart 1910. Pg. 496.

mişcare proletară, o religie a celor mici și apăsați, pe care vroia să-i scoată din mizerie. De aceea chiar forma originară a organizațiilor creștine era comunistă (un fel de *comunism de consum*). Mai târziu acest caracter proletar s'a pierdut, căci creștinismul a admis deosebirea dintre clase și perpetuarea sărăciei. În special autoritatea bisericească, dorind o cât mai mare putere lumească, a devenit interesată și a făcut din obiceiuri și superstiții niște adevărate dogme apăsătoare. Comunitățile creștine, mici la început, mărindu-se, s'a simțit nevoie de administratori ai bunurilor comune. Acești administratori — *episcopi* — care au fost aleși dintre cei mai pricepuți în afacerile economice, au devenit oarecum aristocrați, conducători în comunitate. Ei au profitat de situația lor și, pentru a-și îndulci traiul, au început a fi autoritari cu comunitatea. Forma rudimentară episcopală a dat apoi naștere complicatei organizații bisericești.

În Rusia biserica s'a pus în serviciul tiraniei absolutiste, devenind astfel împilătoarea poporului. Țarul era considerat ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ și proprietarul latifundiar ca reprezentant al țarului, deci tot al lui D-zeu, așa că asupra ierarhie socială era socotită ca fiind de natură divină. Deviza reacțiunii rusești era: *monarhism absolut, ortodoxism, rusism*. Pe baza misticismului religios se ridică *Konstantin Petrovici Pobedonoscev* în contra oricărei tendinți democratice. După acest bărbat de stat, adevărul în știință, ca și în politică nu se dobândește prin rațiune, ci prin religie. Omul e rău de la natură, zice el, masa mare a poporului nu se poate conduce singură, de aceea ea trebuie să asculte de *sinod*, de autoritatea bisericească supremă, care delegă puterea sa Țarului. Religia apăra pe Țar și îi justifica puterea absolută. În numele aceluiaș principiu al religiei *Leontyev*, unul dintre apărătorii reacțiunii, pune morala și politica în dependență absolută de religie. În Rusia era deci un *absolutism teocratic*. Biserica apăra țarismul pentru a-și întări puterea sa lumească. Țăranii bigoți și naivi vedeau în preoți niște mijlocitori reali între D-zeu și om, cu puteri

foarte mari. Această credință a poporului a înlesnit întemeierea aristocrației bisericești. Ura în contra acestor preoți tirani și hrăpăreți s'a extins și asupra religiei, dând naștere ateismului și materialismului revoluționar ruseșc. *Masaryk* crede că creștinismul, prin el însuși, a perfecționat absolutismul și a contribuit la dezvoltarea teocrației. Esența creștinismului este *iubirea de D-zeu și de aproapele*, dar credința, care e fondul religiei chiar, este identificată cu formele bisericești; a crede în D-zeu înseamnă a crede în preoți, care pun pe om în legătură cu D-zeu. Preoții devin ceva superior comunului celorlalți muritori. Astfel se naște aristocrația socială religioasă. În al doilea rând creștinismul a dat precădere virtuților pasive, zice *Masaryk*.¹ Intr'adevăr, una din principalele virtuți creștine e *umilinta*, așa că religia creștină e foarte proprie pentru absolutismul politic. Este și aceasta una dintre interpretările creștinismului, deși ni se pare că preoții nu au, după adevărata doctrină creștină, rolul care li se dă de biserica rusească.

În contra catolicismului degenerat, care se îngrija mai mult de puterea lumească de cât de cea spirituală, a reacționat *Luther*, care a întemeiat o nouă religie bazată pe etica creștină. În contra teocrației rusești s'au ridicat *materialismul*, *ateismul* și *pozitivismul*. Aceste curente s'au alimentat mai mult din ura contra preoților decât din știință. Ele s'au manifestat în viața politică sub forma revoluționară. Revoluțiile moderne au început în genere prin lupta contra teologiei și bisericii, prin credința în rațiune și nu în dogma bisericească. Trebuie să adăugăm însă că nu religia, prin esența sa, provoacă revoluția, ci organizația bisericească, care nu se separă de tendințele despotice lumești. Absolutismul clerical reacționar sprijină și dozește tirania, provocând prin aceasta, curentul revoluționar anti-religios.

6). În sfârșit printre cauzele cele mai importante

1). **Th. Masaryk**, *Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie. Soziologische Skizzen*. Jena 1913.

finale oarecum, trebuie să punem *starea psihologică a indivizilor și popoarelor*. Pentru determinarea unei stări psihice speciale revoluționare e necesară, pe lângă celelalte condiții, exercitarea unui puternic *autoritarism*. *Condiția obiectivă* ar fi deci autoritarismul, care suprimă sau înăbușă personalitatea. Așa se explică faptul că iredentismul s'a născut și întreținut în statele poliglote, căci excesul de autoritate a deșteptat spiritul revoluționar. Autoritarismul dă naștere tendințelor individualiste, care pot fi considerate ca o etapă către revoluție. Individualiștii sunt revoltați, ei însă, de cele mai multe ori, predică numai o revoluție utopică, ideală, fără a deveni activi. În contra prejudecăților sociale, impuse prin autoritate, se ridică un *Ibsen* și în contra tiraniei mediocrității cere el libertatea adevărului. Tot revoluționar, anarhic însă, *Stirner* se ridică în contra ideii de autoritate, căci aceasta asuprește pe individ. În realitate revoluția nu cere suprimarea oricărei autorități, ci numai a aceleia necorespunzătoare ideilor raționale. *Stirner* însă exagerează, considerând societatea, cu ordinea sa, drept o piedică în dezvoltarea individului. După acest gânditor mediul nu formează pe om, ci din contra înăbușă ceea ce are el mai propriu și mai de valoare, anume *voința și personalitatea liberă*. *Stirner* încearcă să dovedească non-sensul *autorității religioase și a celei sociale*. D-zeu nu e decât *omul deificat* sau gradul maxim de atribute spirituale omenești (atotștiință, atotputință, etc). Dacă D-zeu e o noțiune fictivă creată de om și cu material uman, atunci ce rost mai are autoritatea religioasă? În al doilea rând, omul în sens generic — umanitatea — e o abstracție, căci nu există decât indivizi. Individul e singura realitate, societatea fiind o reunire de indivizi. Dacă și societatea e o abstracție, atunci nici autoritatea socială nu are niciun rost. *Eul e totul și unicul*, nimic nu există mai presus și în afară de el — *el e negația totului*. Legea acestui eu este *egoismul*, interesul personal; nu există nicio regulă morală generală care să se poată impune eului. De aceea idealul este liberarea eului de orice constrângere, fie ea religioasă

sau socială. Pentru înlăturarea autorității, a constrângerei, e nevoie de anarhie, de revoluție, conchide Stirner.¹

Cum vedem, Stirner exagerează făcând apologia individualismului egoist și cerând suprimarea oricărei autorități.

În genere însă autoritarismul e *condiția obiectivă*, care ocazionalizează manifestarea tendinței de libertate a persoanei. Autoritarismul politic a întărit în Rusia dorința de libertate și a nutrit spiritul revoluționar. Violența, pedepsele grele, nu au fost în stare să înăbușe această aspirațiune, ci i-au dat o formă mai conturată, mai clară.

E constatat că revoluțiile sunt făcute de obicei de minorități, de grupe de oameni neadaptăți la condițiile de viață. „O minoritate brutală și îndrăzneată va conduce întotdeauna o majoritate temătoare și nehotărâtă”,² cum zice *Le Bon*. O sumă de nemulțumiri energice fac curent în mulțime, își impun voința lor puternică și, printr'un proces de sugestie, trag după ei masele adesea indolente. În Rusia, de pildă, nu bolșevicii propriu ziși sunt cei mai numeroși, căci țărani, având pământul lor, sunt conservatori, iar orașenii, despuiți de orice mijloc de apărare și temători, sunt și ei desigur contra asupritorilor lor, totuși teama acestora din urmă, dezinteresarea celor dintâi, lasă frâu liber puterii unei minorități. *Engels* însuși recunoaște că toate revoluțiile din trecut au fost făcute de minorități. El spune textual: „dacă facem abstracție de orice conținut concret, forma comună tuturor acestor revoluții era aceea că ele erau revoluții ale minorității”.³ Când vorbește însă despre aceasta, *Engels* are în vedere în special scopul și interesele revoluțiilor de

1). **M. Stirner.** *Der Einzige und sein Eigentum.* 1882.

2). **Dr. Gustave Le Bon.** *La Révolution française et la psychologie des révolutions.* Paris 1918 Pg. 188.

3). **Karl Marx.** *Die Klassenkämpfe in Frankreich, 1848 bis 1850.* Berlin 1905 Pg. 7.

până acum, care nu au fost revoluții ale proletari-
atului propriu zis. În orice revoluție însă majorita-
tea sau se pune în serviciul unei minorități sau ră-
mâne pasivă.

În ceea ce privește *starea subiectivă psihologică*,
trebuie să ne gândim, în primul rând, la faptul că
revoluțiile sunt făcute de masse, nu de indivizi, și
ca atare să ne referim la *psihologia colectivă*. Omul
nu devine revoluționar propriu zis de cât atunci
când e înglobat într'o mulțime, unde dispare timi-
ditatea și raționamentul obiectiv și clar. *D-l Rădu-
lescu-Motru* a observat just acest lucru când a
susținut că „calificarea de revoluționar nu este de
resortul psihologiei individuale, ci de acela al psi-
hologiei sociale”. Individul izolat nu are îndrăz-
neala să se ridice în contra autorității, căci se teme
de consecințe, rațiunea îl oprește. El e numai un
revoltat, un neadaptat cu atitudine critică față de
realitate. În massă, în mulțime însă, individul lucrează
sub impresiunea sugestiei colective, de aceea el pierde
din prestigiul său, scade în inteligență și în morali-
tate. Cercul conștiinței sale devine îngust, probă e
faptul că tot ceea ce nu intră în mulțime și nu a-
doaptă vederile ei devine obiect de ură și de distru-
gere. Tot așa îndrăzneala individului sporește în
massă, deoarece responsabilitatea lui individuală
scade, mulțimea fiind anonimă.

Când vorbim despre cauzele psihologice ale re-
voluției, ne gândim la adevărații revoluționari, nu
la acea pleavă sau drojdie a societății, la criminalii
și răufăcătorii, care întotdeauna au profitat de re-
voluției în interesul lor personal. Aceștia nu se ri-
dică în contra organizației sociale, decât pentru a
dobândi ei bogăție și putere, ei compromit orice
mișcare, fiind gata oricând a trăda pe adevărații re-
voluționari, dacă li se dă mai mult de alții.

Aceștia nu sunt proletari adevărați, ci ei formează
așa numitul proletariat al golanilor, „Lumpenpro-

1). *C. Rădulescu-Motru. Din psihologia revoluționarului.*
București 1919. Pg. 12.

letariat", cum îi zic Marx și Kautsky. ¹ Nu psihologia acestora constituie psihologia revoluționarului. Masele, în genere, sunt conduse de unul sau câțiva indivizi, care le sugestionează. Ele lucrează sub impresiunea unor idei și sentimente străine, impuse lor de o voință tare, care de foarte multe ori este întovărășită și de o inteligență puternică. Dintre revoluționari cei mai mulți sunt tineri. Tinerețea e mai impulsivă, mai înclinată spre excese, având, în acelaș timp, și pornirile generoase mai dezvoltate. Deasemenea trebuie accentuat faptul că cei mai mulți dintre revoluționari sunt recrutați dintre orășeni, țărani fiind mai liniștiți, mai legați de pământul lor. Uneori, printre revoluționari apar și femei—aceasta în special în Rusia. Se explică acest lucru prin firea femeii ruse, care e înzestrată cu o „inclinație bărbătească, crudă chiar, către acțiune", cum zice Lombroso. ²

Dar ce este caracteristic din punct de vedere al psihologiei subiective, individuale, pentru revoluționar? Anarhistul *Bakunin* a explicat psihologia revoluționarului prin *teoria instinctului*. După el, revoluțiile izvorăsc dintr'un instinct revoluționar existent în sufletul omenesc, dar care la foarte mulți e oarecum atrofiat sau adormit și numai din când în când se trezește, afirmându-se atunci cu putere. În genere revoluționarii sunt *impulsivi*, ei lucrează sub impresiunea unei singure idei sau a unui singur sentiment, fără a delibera, fără a discuta valoarea mobilului sau motivului de acțiune. În deosebire de „omul de ordine", cum zice d-l Rădulescu-Motru, revoluționarul nu stabilește un echilibru între impresiunile nouă, pe care le primește și ideile mai vechi, așa că în conștiința lui nu există o armonizare, o contopire și o adaptare de impresiuni. Din cauza aceasta revoluționarii sunt niște neadaptati la mediu. Ei nu sunt însă dezamăgiți, ci, din contra, sunt entuziaști și adeseaori au porniri copilărești și planuri

1). **K. Kautsky**. *Das Erfurter Programm*. Stuttgart 1912.

2). **C. Lombroso et R. Laschi** *op. cit.* tome II. Pg. 15.

fantastice, pentru că nu cunosc destul de bine nici oamenii, nici instituțiile politice-sociale. De multe ori ei concretizează răul social în anumite persoane, ajungând la un adevărat *antropomorfism politic*, la un fetișism nepractic, negativ și utopic. Există printre revoluționari unii cu adevărat superstițioși, fetișişti, care „cred în o minune socială și politică”.¹ Aceștia cred în revoluție ca în religie, ei sunt gata la orice jertfe, sacrifică totul pentru reușita revoluției. Cam această psihologie au avut-o mulți dintre teroriștii ruși. Revoluția acestora a avut un caracter mistic religios, căci ei au jertfit plăcerea, iubirea, familia, pentru o idee în a cărei realizare au crezut fanatic. Teroriștii au ceva ascetic în sufletul lor.²

Revoluționarii, de soiul acestora, au confundat credința religioasă cu concepțiile lor filozofice și politice, convingerea devenind la ei imbold activ de luptă. Această deficiență a unei idei i-a făcut indiferenți față de viață, sfidători ai pericolului și morții. În realizarea planului lor, revoluționarii aceștia întrebuintează orice mijloc: mint, fac spionaj, omoră. Din cauza acestui fel de *monoideism*, care li stăpânește conștiința, fenomenele lor sufletești capătă chiar o tinctură patologică. Revoluționarii simt o adevărată nevoie de zbucium, de frământare, de ură, care adesea îi orbește și îi face să nu mai guste plăcerile vieții liniștite.

La revoluționar predomină *mobilele*, elementele afective: acestea determină orice hotărâre a lui, de aceea foarte adesea ori se constată la el un fel de *nervozitate spirituală*, care duce uneori la adevărate perturbări psihice. Deasemenea se constată la revoluționari o *hiperestezie specifică* și o înclinare spre exagerare. Revoluționarul „vede lucruri, pe care comunul muritorilor nu le vede și atunci chiar când spune un lucru adevărat, îl spune așa încât devine

1). Th. Masaryk. *Die philosophischen und soziologischen Grundlagen des Marxismus*. Wien 1899. Pg. 546.

2). Th. Masaryk. *Zur russischen Geschichtsphilosophie* Bd. II Pg. 126.

o eroare".¹ Așa se explică și faptul că foarte adeseori revoluționarii sunt sau devin criminali. Procesul de transformare psihică al revoluționarului, sub influența unui ideal, îl înfățișează Taine astfel: „contraste extraordinare se adună pentru a-l schimba: el e un nebun, care are logică și un monstru, care își atribuie conștiință. Sub obsesiunea dogmei sale și a orgoliului, el a contractat două diformități: una a spiritului, alta a inimei. Tot contemplând formulele sale abstracte, el a sfârșit prin a nu mai vedea pe oamenii reali, tot admirându-se pe sine însuși, el a sfârșit prin a nu mai vedea în adversarii și chiar în rivalii săi decât criminali demni de chinuri. Pe această pantă nimic nu-l poate opri, căci, calificând lucrurile invers de cum sunt, el a falsificat în el însăși prețioasele noțiuni, care ne duc la adevăr și dreptate. Nici lumina nu mai ajunge la ochii, ce iau orbirea lor drept clar vedere, nici o remușcare nu mai atinge sufletul, care erijează barbaria sa în patriotism și își face datorie din atentatele sale”.² Revoluționarul este deci un fanatic, un autosugestionat, al cărui suflet suferă de multe ori chiar serioase perturbări maladive. Așa ne putem explica faptul că oameni blânzi devin sângeroși, cruzi, orgolioși, temători de reacțiune. Revoluționarul are oarecare predispoziții psihice. O asemenea constituție sufletească îndeamnă către acțiune zbuciumată, revoluționară, fascinează mulțimile și provoacă descărcările violente de ură ale masselor.

Dacă sunt unele firi mai emotive, în care o idee sau un ideal produce modificări psihice puternice, nu urmează totuși că revoluția e produsul unui *instinct*, cum a susținut Bakunin. Revoluția e rezultatul conștient al unei lupte, e reacțiunea la o stare nenormală, autoritară, nu a unui instinct orb, care se trezește deseori, manifestându-se în mod brutal.

1). **Albert Schatz.** *L'individualisme économique et social* Paris 1907. Pg. 491.

2). **H. Taine.** *Op. cit.* Tome II. Pg. 32.

Dacă aceasta ar fi origina revoluției, atunci ea ar fi ceva condamnat în mod absolut.

Revoluția nu trebuie explicată însă numai prin cauze subiective, psihice, căci ea e produsă de o sumedenie de alte cauze obiective, exterioare, care ocazionează starea de spirit proprie pentru revoluție. Revoluționarii aceștia fanatizați sunt numai conducători activi ai revoluțiilor.

D. Factorii executivi ai revoluției.

Executarea revoluției se face întotdeauna de către o mulțime, de un *grup social*, care este condus de o minoritate sau de un singur individ. Mulțimea e forța, care pune în practică idealul conceput de câțiva sau de unul singur.

În revoluție meritul mulțimii nu e decât negativ, căci ea înlătură numai autoritatea existentă, ea execută oarecum distrugerea răului, partea constructivă însă a revoluției e datorită conducătorilor. Concepțiile superioare, idealurile, creațiunile în orice domeniu, izvorăsc dintr'o singură inteligență. Chiar în cele mai luminate mulțimi există o singură personalitate, care conduce și care își impune ideile. Ce sunt *leaderii* în parlamente decât conducătorii acestei mulțimi?

Mulțimea se alcătuește în genere pe baza unei *comunități de sentiment*, căci sentimentul se comunică dela individ la individ, uniformizând oarecum simțirea. Din cauza predominării sentimentului, orice idee sugerată de un conducător capătă o puternică nuanță afectivă și adesea ori chiar mistică. Mulțimile revoluționare sunt dominate de pasiuni, de aceea ele exagerează și de multe ori fac excese. Această forță dinamică, pe care o capătă ideile în masse, e rezultatul unui proces de reprezentare anticipată a acțiun-

nilor și mai ales a succesului. Beția reușitei faptelor orbește mulțimea și o mână mereu către acțiuni nouă. G. Sorel a numit *mit* această reprezentare în imagini a unui succes prin luptă. Mulțimea revoluționară își construiește astfel *idoli* sau mituri, punându-și speranțele ei într'o formă oarecare de luptă. Mitul devine deci un mijloc de a influența mulțimea, el învinge orice rezistență intelectuală, înlăturând orice descurajare rezultată din vreo înfrângere suferită. Mitul religios, reprezentarea unei fericiri transcendente, fanatiza mulțimea creștină, întărind-o în suferința martirului. Acelaș mit, sub o formă și mai concretă, însuflețea armata musulmană în luptele și întreprinderile războinice ale Islamului. *Mitul social* are o forță tot așa de mare, căci și el pasionează masele, arătând perspectiva fericirii terestre apropiate, nu a celei transcendente. Mitul însă e ceva deosebit de *utopie* prin faptul că aceasta nu are forță motrice. Utopia e produsul unui travaliu intelectual, ¹ pe când mitul este *expresia unei voinți*, a unui sentiment. Mitul e emotiv, subiectiv -- el exprimă o tendință și o dorință, pe când utopia e intelectuală, rece.

Prin urmare o idee îmbrăcată într'o formă emoțională e capabilă de a da naștere unui curent, unei *mulțimi*, în care voințele individuale sunt oarecum anihilate. Mulțimea este într'un fel de *somn hipnotic*, cum zice G. Tarde. Ea lucrează sub influența unei sugestii. În sufletul acestei mulțimi domnește de fapt o incoerență de imagini și reprezentări, în punctul central al conștiinței fiind numai o credință, care are puterea de a deforma orice proces rațional.

Așa se explică faptul că mulțimile sunt capabile de actele cele mai contradictorii și cele mai îndrăznețe. Dela cel mai sublim eroism poate trece o masă de oameni la cele mai ordinare și barbare crime, căci ea nu raționează, ci oscilează după sugestii și mai ales după sentimente.

1). G. Sorel op. cit. Pg. 46.

Această mulțime revoluționară este însă în serviciul unei *minorități organizate, al unui grup social constituit*, care antrenează și dă directiva luptei. Aceste grupări sociale organizate, cărora socialiștii le zic clase, sunt miezul în jurul căruia se formează mulțimile revoluționare. Mulțimea e o adunare momentană bazată pe o sugestie; ea se poate ușor aduna, dar dispare tot așa de repede. Dacă ea are putere — numai prin ea se poate exterioriza lupta subiectivă contra valorilor stabilite — calitățile ei totuși sunt adesea inferioare indivizilor izolați. Pentru acest motiv mulțimea e numai un instrument întrebuințat de un grup organizat în vederea realizării unei valori ideale. Un asemenea grup e caracterizat, în deosebire de mulțime, printr'o disciplină bazată pe o idee rațională superioară. El are o educație, o voință proprie și scopuri bine determinate. Pe când mulțimea, în totalitatea ei, este inferioară mijlociei membrilor, care o compun, grupul organizat e superior elementelor din care constă. Mulțimea scoboară nivelul individual, anihilând oarecum personalitățile, pe când grupul organizat ridică valoarea fiecărui membru, făcându-l să execute mai bine lucrul său, prin disciplina și armonia comună. *Tarde*¹ ilustrează această deosebire prin următorul exemplu: după cum o trupă de actori e o corporație, sau o mulțime, adică e mai mult sau mai puțin exercitată și organizată, ei joacă toți împreună mai bine sau mai puțin bine, decât separat sau când spun monologuri.

Intr'un ansamb'u prost, într'o trupă de adunătură, neorganizată, chiar actorii buni joacă prost, pe când într'o trupă organizată și actorii mai slabi sunt antrenate și se achită mai bine de sarcina lor. Aceste grupuri sociale mișcă mulțimile. Revoluțiile sunt precedate de adunările secrete ale cluburilor, ale asociațiilor organizate, care fac propagandă. Acestea singure nu ar putea provoca revoluția, căci ar fi

1). G. Tarde *Essais et mélanges sociologiques*. Pg. 19.

ușor învinse — de aceea ele antrenează mulțimile. În sfârșit în grupul social organizat unul sau câțiva au rolul de conducători efectivi. Prin urmare executarea unei revoluții o face mulțimea, care la rândul ei e formată sub impulsunea unui grup organizat, iar în acest grup conducerea reală o are unul sau câțiva indivizi.

Revoluțiile, astfel pregătite și executate, se întind în spațiu și se reproduc în timp prin *imitație*.

După cum moda și crima se răspândesc prin imitație, tot așa există și o contagiune a revoluției. Lombroso vorbește despre o adevărată «epidemie revoluționară.» Dacă izbucnește o revoltă într-o localitate unde e mai multă mizerie, nu peste mult timp se semnalează răscoale și în alte localități. Elanul revoluționar este, de foarte multe ori, ceva spontan, născut prin imitație. Imitația, acest factor atât de important în viața socială, ajută foarte mult și ușurează rolul conducătorilor și al corpurilor organizate, luându-le sarcina de a mai organiza mulțimea revoluționară, deoarece acesta se formează în mod spontan, prin imitație. Nu arare ori s'au format mulțimi revoluționare, care nu știau măcar ceea ce vor și pentru ce s'au răscolat.

Dar revoluția se întinde și se desăvârșește prin imitație nu numai în granițele aceleși țări, ci ea trece și de la o țară la alta. Astfel de pildă în sec. 14 și 15 au fost o sumedenie de revoluții, care s'au răspândit, prin imitație, în întreaga Europă. Se citează revoltele cetăților italiene contra vechilor lor Seigneur-i; rând pe rând fiecare cetate își manifesta tendința sa liberală, având ca exemplu cetățile vecine. Tot în aceste secole se fac numeroase insurjecțiuni în Spania, în orașele libere ale Germaniei, precum și în Croația. La începutul sec. 19 se observă iarăși un fel de epidemie revoluționară; revoluția de la 1820 din Spania, cea de la 1821 din Piemont, revoluția Polonilor din Rusia și a lui Tudor Vladimirescu la noi. Și tot așa a fost contagioasă, pentru toată Europa, revoluția dela 1848. Iar

acum, uitându-ne în jurul nostru, constatăm că bolșevismul s'a întins la Unguri, Germani, Bulgari și chiar Francezi.

Prin urmare factorii executori oarecum ai revoluției sunt: *mulțimea, grupul organizat, personalitatea conducătoare și imitația.*

CAP. II.

E. Felurile revoluției.

Incepând din sec. 16 se vorbește în istoria civilizației universale de trei feluri de revoluțiuni, care s'au succedat una după alta, condiționându-se chiar în ordine ascendentă. Astfel *F. Tönnies* susține că revoluția de azi începe cu forma industrială. *Revoluția industrială* e caracterizată prin mecanizarea întregii producții; în modul acesta se ușurează și se mărește producțiunea, se dezvoltă comerțul și creditul. Prin schimbarea mijloacelor de producție se crează o nouă societate, superioară celei vechi. Această formă de revoluție condiționează o alta, anume *revoluția politică*, prin care se pun bazele noului stat. Revoluția aceasta dă naștere națiunii-stat. În sfârșit cea mai înaltă formă de revoluție, bazată pe aceste două trepte anterioare, este *revoluția spirituală*, care crează «noua conștiință ca forță socială pentru noua societate și noul stat». Aceasta e o conștiință științifică, liberă de orice legătură teologică; ea a fost pregătită treptat de toată dezvoltarea socială antecedentă. *Tönnies* deosebește astfel o scară ascendentă de revoluții, având drept criteriu progresul în liberarea de autoritate.

Alți sociologi însă clasifică revoluțiile, după scopul lor, în alte clase. Astfel *G. Le Bon* deosebește *revoluții științifice, politice și religioase*.

Dintre acestea revoluțiile științifice sunt întotdeauna

---

1) *F. Tönnies. Die Entwicklung der sozialen-Frage bis zum Weltkriege. Berlin und Leipzig. 1919. pg. 31-34.*

una pregătite mai dinainte, sunt, mai bine zis, evolutive, deși unele au un caracter mai brusc, cum sunt descoperirile lui Pasteur. Revoluții propriu zise ar fi, după acest gânditor, numai cele politice și religioase.

Masaryk deosebește tot trei feluri de revoluții, dar criteriul său este de natură pur socială. El distinge: 1) *revoluții politice*, 2) *nepolitice* și 3) *sociale*. Revoluție politică este, după dânsul, orice *război civil, războiul extern și contra-revoluția* — cu un cuvânt toate mișcările care privesc statul și organizarea sa. *Revoluțiile nepolitice* sunt acelea al căror obiect nu e statul în mod direct. Acestea pot fi: *morale, religioase, științifice, literare și artistice*. În sfârșit *revoluții sociale* propriu zise sunt, după Masaryk, *cele economice*.

Clasificările citate însă fac deosebire între revoluțiile politice și cele sociale, ca și cum ar putea exista revoluții politice nesociale. În toate grupele de revoluții arătate se înțelege prin revoluție socială numai perturbările de natură economică. În realitate orice revoluție politică se face în vederea organizării sociale, căci o formă de stat se schimbă numai în vederea realizării unui progres social. Dar tot așa nu putem despărți cu totul revoluția religioasă și morală de cea socială.

Walther Rathenau clasifică revoluțiile altfel, având în vedere scopul acestor mișcări. El deosebește: 1) *revoluția rancunei*, 2) *revoluția egalizării bunurilor* și 3) *revoluția răspunderii*. Prima e cea mai originară; ea rezultă dintr'un puternic instinct primitiv. Scopul acestei revoluții e «înlocuirea unei pătri dominante printr'o alta». Lupta dintre interesele de clasă determină mișcările celor de jos, care vor să se răzdone, răsturnând pe conducători și luându-le locul. «Ea nu are un ideal obiectiv și un scop absolut»²

1). Walther Rathenau. *Kritik der dreifachen Revolution* Berlin. 1919. Pag. 28.

2). Walther Rathenau. *Kritik der dreifachen Revolution*. Berlin. 1919. Pag. 32.

ci o anumită clasă caută să se ridice deasupra celorlalte. Această revoluție presupune mai întotdeauna demagogia și violența.

Al doilea fel de revoluție — *acea a egalizării bunurilor* — are un scop economic. Ea e ultrademocrată, «ea e revoluția clasică, revoluția de școală»¹, așa cum a înțeles-o marxismul.

În sfârșit *revoluția răspunderii* e de natură morală. Scopul ei e înobilarea caracterului și a vieții, dezvoltarea solidarității sociale sau, cum zice Rathenau «răspunderea fiecărui individ pentru comunitate, răspunderea comunității pentru fiecare, transformarea stăpânirii în conducere, a supunerii în colaborare și drept la conducere.»² Aceasta e, după Rathenau, singura revoluție admisibilă.

Noi vom deosebi două feluri de revoluții și anume: 1) *pur ideologice*, cum sunt: revoluțiile științifice, estetice, religioase, filosofice, 2) *sociale* în care intră cele politice, economice, juridice și istorice. Primul fel de revoluții sunt mai mult intelectuale, teoretice și lipsite, în genere, de elementul sângeros, de violență, pe când cele de al doilea fel sunt mai mult practice. Între ambele grupe de revoluții este însă o strânsă legătură, căci revoluțiile morale, religioase, pot produce puternice mișcări sociale și invers. Reforma conștiinței poate aduce cea mai radicală transformare socială. Noi nu ne vom ocupa de fiecare fel de revoluție în parte, vom stăruii însă mai mult asupra revoluțiilor sociale.

Revoluțiile sociale pot fi: *revolte* sau *răscoale*, *războaie* și *contra revoluții*. Revolta sau răscoala este numai un episod de revoluție, nu revoluția însăși, cum just observă Kautsky.³ Ea e un mijloc prin care cearcă a se face schimbarea stării sociale. De cele mai multe ori revolta izvorăște din motive trecătoare

1). Walther Rathenau. *Kritik der dreifachen Revolution*. Berlin 1919. Pag. 33.

2). Walther Rathenau. *Op. cit.* Pag. 52.

3). K. Kautsky. *Le marxisme et son critique*. Bernstein. Paris. 1900. Pag. 338.

și țintește numai la înlăturarea unor persoane conducătoare sau la schimbarea unor anumite situații momentane, neavând un scop general și permanent. Revoltele sunt fenomene, care se petrec înăuntrul unui stat și au întotdeauna o culoare locală, particulară. Deosebite de acestea sunt războaiele, în care se ciocnesc interesele a două sau mai multe state. Războaiele sunt mai bogate în consecinți sociale, căci ele pot aduce schimbarea formelor de stat și a regimurilor de conducere. De asemenea prin războiu se schimbă în genere scara valorilor, căci atunci se ridică și se afirmă o anumită clasă socială în dauna altora. Pe lângă aceasta războiul este întovărășit de o sumedenie de schimbări economice. Războaiele sunt provocate de cauze economice și aduc cu ele transformări în viața economică a societăților. Statele capitaliste de astăzi, căutând debușuri pentru desfacerea produselor lor, vor să-și lărgească granițele — de aici ciocnirea cu interesele similare ale altor state și deci războiul. Azi nu se mai vorbește de lupte născute din tendinți dinastice, sau din imbolduri ideale, ci de motive economice-naționale. Caracterul războaielor moderne e din ce în ce mai pronunțat economic. S'a văzut chiar acum de curând ce înseamnă a crede în ideologia răsunătoare, sub care se ascund cele mai egoiste motive economice.

Contrarevoluția e o mișcare politică-socială menită să scadă și să distrugă forța unei revoluții izbucnite sau încă în pregătire. În genere ea e o mișcare reacționară, care încearcă să se opună noilor tendințe, noilor valori, cari vor să se realizeze. Ca și revoluția păcătuiește și *contrarevoluția*, ba uneori aceasta din urmă e chiar mai grozavă, căci produce mari vărsări de sânge, dezordine și abuzuri de tot felul. Așa a fost *contrarevoluția* rusă după 1905, când teroarea țaristă nu a mai cunoscut nicio limită. Orice *contrarevoluție* e caracterizată prin violență. Faptul acesta se explică astfel: sau cei care reacționează contra unei revoluții se simt slabi și atunci ei încearcă, prin violență, să mascheze căderea lor și să redobândească, prin brutalitate, ceea ce au pierdut prin

lipsa de vigoare, de autoritate și prestigiu — sau contrarevoluționarii sunt încă tari și, în acest caz, ei vor să înăbușe ori ce tendință de schimbare socială. Contrarevoluția are de scop, în ultima alternativă, și *exemplaritatea*. Pentru a preveni orice nouă încercare revoluționară, contrarevoluția e aspră, nemiloasă, terorizantă. Dacă mulțimea revoluționară păcătuiește în mod inconștient, săvârșind de multe ori crime oribile, contrarevoluția este, prin esența ei, în mod conștient, sângeroasă.

F. Revoluția din punct de vedere etic.

Concepția modernă asupra criteriului moral nu mai privește, ca în trecut, faptele în mod rațional, transcendent, nici numai dintr'un punct de vedere subiectiv-empiric, ci determină valoarea morală pe baza realității psihologice sociale. Astăzi criteriul moral admis în genere e acela al scopurilor și motivelor acțiunilor omenești. Pentru a aprecia valoarea morală a unei acțiuni trebuie să avem în vedere *scopurile*, pe care le-a urmărit cineva și *motivele*, care l-au determinat la acțiune. Pe de altă parte însă aprecierea morală este complectă, desăvârșită, atunci când luăm în considerare și *mijloacele*, de care se servește, pentru realizarea acelor scopuri. Cercetarea scopului numai nu e de ajuns, deoarece foarte adeseori un scop nobil poate fi compromis prin brutalitatea mijloacelor, cu care cată să fie ajuns. Deasemenea trebuie să se țină seamă de motivele subiective, care au determinat punerea unui anumit scop pentru acțiuni.

A cerceta revoluția din punct de vedere etic înseamnă deci a analiza *care e scopul ei, ce valoare are acest scop și de ce mijloace se servește pentru realizarea scopului ei*. Revoluția e o acțiune directă, voită, așa că ea e supusă valorificării morale, ca

orice faptă liberă. Dacă scopurile, pe care le urmărește ea, nu se pot realiza prin mijloace morale și dacă nu au ele înșile o valoare morală intrinsecă, atunci revoluția e un fenomen condamabil. Succesul unei revoluții nu-i dă acesteia și valoare morală, căci, după cum observă *Wundt*¹, succesul depinde de împrejurări diferite, pe când aprecierea etică are un criteriu unitar și stabil. De aceea noi nu vom judeca revoluția numai după urmările ei, ci și după valoarea sa în raport cu scopurile etice supreme.

Privind fenomenul revoluției din punct de vedere al scopului, prima problemă care se impune este: *revoluția poate fi considerată ea însăși ca un scop sau ca un mijloc?* Sunt unii sociologi, care fac din ea un scop. Astfel *Kautsky* spune textual că revoluția e «scopul fatal către care tinde orice organizație politică autonomă a proletariatului». ² Tot așa revoluționarii ruși au făcut un scop absolut din revoluție și au căutat să-l realizeze pe orice cale. Revoluția însă nu poate fi considerată ca un scop absolut în sine; chiar anarhiștii și nihiliștii au văzut în ea — deși au idealizat-o — un mijloc pentru realizarea unei alte societăți mai bune, mai corespunzătoare idealului lor. Afirmarea lui *Kautsky* că revoluția e un scop al proletarilor trebuie interpretată astfel: statul viitor socialist trebuie să fie înfăptuit de lucrători, de proletari, în mâna cărora va fi și puterea de conducere. Pentru a ajunge la aceasta, ei trebuie să se organizeze așa ca să poată face revoluție. Conștiința că proletarii nu vor putea schimba societatea de azi de cât prin revoluție, îi face să vadă în aceasta un fel de scop imediat, dar care e tranzitoriu, fiind în realitate numai un mijloc în serviciul unui ideal. Prin urmare revoluția e numai o stare momentană, trecătoare, un mijloc pentru realizarea altor valori.

Care este, în cazul acesta, scopul revoluției? În

1). *W. Wundt. Ethik. Bd. II.*

2). *K. Kautsky. Le marxisme. pg. 338.*

genere revoluția a fost concepută în mod ideologic moral. Cei mai mulți făuritori de teorii revoluțive au avut în vedere libertatea de dezvoltare a personalității umane și progresul social. Astfel sindicalismul de azi predică revoluția, pentru ajungerea a celei stări sociale, în care se va impune respectul demnității umane, care va face ca indivizii să colaboreze în mod voit și conștient pentru binele social. Deasemenea *anarhismul* pune ca scop al revoluției distrugerea oricărei autorități, libertatea personalității, de a se dezvolta în voia sa, fără constrângerea și violența statului. *Proudhon* construiește întregul său sistem social pe baza noțiunii de *dreptate*, pe care dânsul o consideră ca ce ceva imanent în sufletul nostru, ca un sentiment, care pornește dela apărarea demnității personale. Echivalentul exterior oarecum, din natură, al dreptății este *echilibrul*, iar cel din viața socială este *egalitatea*. În societatea de până acum dreptatea nu a însemnat aproape nimic, deși ea ar fi trebuit să predomină. Dreptatea capătă, în viața socială, forma de egalitate, nu însă în sensul de egalizare, ci de *reciprocitate de servicii*, de drepturi și datorii. Societatea trebuie întemeiată pe baze de contracte, de înțelegere între indivizi, nu pe autoritate. Prin urmare nu ar fi vorba de uniformizare în trebuinți și în repartitia bunurilor, ci de o egalitate de valoare în fața legii. Scopul revoluției ar fi astfel o democratizare progresivă.

Idealul suprem, care poate justifica o revoluție, e de natură etică-socială și anume: găsirea unei forme de societate, în care să se poată dezvolta omul moral, cultural în toată plinătatea sa. Revoluțiile călăuzite de acest ideal creator au valoare morală; pe acestea le numește *d-l Rădulescu-Motru revoluții de producțiune*¹, de sporire a energiei sociale, în deosebire de revoluțiile călăuzite de scopuri egoiste, materiale, numite *revoluții de consumațiune*. Deși o revoluție poate urmări un scop ideal, totuși uneori ea degenerază și valoarea ei scade. Rezul-

1) C. Rădulescu-Motru op. cit.

fatul, la care ajunge o asemenea revoluție, e adesea altul de cât acela la care a țintit. Aceasta se explică prin faptul că revoluțiile sunt supuse *principiului general al heterogoniei scopurilor*. Acest principiu, așa de bogat în consecințe și atât de important pentru viața socială, l-a formulat *W. Wundt*¹. El a arătat că în urmărirea unui scop, omul poate ajunge la rezultate, pe care nu le-a voit, dar care pot deveni, la rândul lor, scopuri nouă de acțiune — așa că dela un scop inițial anumit se poate ajunge la efecte nebănuite, schimbate. Iată drept exemplu revoluția rusă din zilele noastre; ea a început sub influența puterilor apusene aliate, având ca scop înlăturarea țarului trădător al cauzei lor. S'a ajuns însă la alt ceva de cât ceea ce s'a urmărit. Țarul personifica un întreg regim social, absolutismul tiranic, de aceea căderea lui a însemnat, pentru Ruși, începutul democrației și al libertății sociale. S'a început printr-o revoluție politică pură, pentru a se ajunge la una economică-socială. Desigur că nu la aceasta s'au gândit aliații, când au urzit revoluția rusă. Prin principiul heterogoniei se explică transformarea și degenerarea revoluțiilor.

Revoluția are întotdeauna niște *scopuri imediate*, care se pot realiza mai greu sau mai ușor, dar acestea sunt numai niște trepte premergătoare pentru realizarea idealului suprem al *creațiunii culturii umane*, al dezvoltării complete a tuturor forțelor productive din societate. Prin urmare revoluția nu e un scop în sine, ci numai un mijloc în vederea acestui scop.

Dar oare acest scop scuză el mijloacele întrebuintate în revoluție? După *Machiavel* orice mijloc, care duce la scop, este bun. «*Salus populi suprema lex*», zicea el, admitând orice mijloc în conducerea unei țării. Ipocrizia, violența, cruzimea, lașitatea, etc., totul e bun de întrebuintat după împrejurări. După el morala este subordonată scopului sau interesului politic; nu acesta e valorificat prin criteriile morale.

1). Vezi **P. Andrei**. *Sociologia lui W. Wundt*. *Umanitatea* No. 5, 1920.

Teoreticianii revoluției au avut două atitudini în această chestie, căci pe deoparte au încercat să justifice revoluția, iar pe de alta au vrut să separe manifestările revoluției ca fenomen social necesar, de orice apreciere morală. Astfel Bakunin¹ a formulat o adevărată teorie etică a revoluției, pe lângă cea psihologică, despre care am amintit mai înainte. El tăgăduiește responsabilitatea morală a revoluționarului pe baza unei explicări materialiste deterministe a fenomenului de revoluție. Bakunin neagă libertatea voinții, susținând că omul, produs material al mediului, se naște cu o anumită organizație sufletească, din care decurg, în mod necesar faptele sale. De aceea el nu trebuie tras la răspundere și nu poate fi pedepsit. Omorul, violența, revoluția socială în totalitate, sub cele mai grozave forme ale sale, nu pot fi judecate și condamnate din punct de vedere etic, căci ele sunt produse fatale ale mediului social. Bakunin tăgăduiește, în felul acesta, rostul oricărei valorificări morale și al oricărei sancțiuni. Revoluția devine un fel de fenomen social fatal, o actualizare a instinctelor rele existente în om.

Dar e permis oare omorul? E moral să te răzbuni sângeros în contra aceluia care ți-au făcut rău? Cum se împacă recomandările sublime ale moralei creștine cu revoluționarismul?

Sunt unii revoluționari, care consideră orice revoluție, oricât de violentă și brutală, ca ceva scuzabil. Astfel teroristul rus *Stepnak*, bazează revoluția pe răzbunare. Acesta consideră statul, societatea, ca o asociație de rău făcători în contra cărora trebuie să te aperi cu arma. Pe baza aceleiași idei s'a alcătuit cunoscutul program al lui *Netschaiew*, care justifică cele mai grozave acte revoluționare. Astăzi *Trotzky* reia machiavelismul și concepția lui *Stepnak*, susținând că scopul scuză mijloacele, că nimic nu e de condamnat dacă ajută revoluția. După dânsul

1). **M. Bakunin.** *Oeuvres.* Paris 1895.

«cine vrea scopul, nu respinge mijloacele». ¹ Trotzky face din terorism un element constitutiv al revoluției, căci «cine renunță în principiu la terorism, adică la măsuri de intimidare și represiune față de contra-revoluția înarmată, trebuie să renunțe și la dominarea politică a clasei lucrătoare, la dictatura sa revoluționară. Cine renunță la dictatura proletariatului, renunță la revoluția socială și pune cruce socialismului». ² Și tot așa de categoric continuă Trotzky: «niciun adevărat revoluționar nu s'a îndoit vreodată că el trebuie să plătiască cu sânge, că în lupta sa pentru a cuceri puterea și pentru a o păstra, proletariatul va trebui să știe a muri și a omori». ³ După acest reprezentant și conducător de seamă al bolșevismului, violența, teroarea, sunt elemente necesare și scuzabile ale revoluției, căci aceasta — ca și războiul — are de scop să zdrobească pe dușman și de aceea ea recurge la orice mijloc eficace.

Gradul de violență și teroare depinde de rezistența dușmanului; cu cât acesta e mai tare și mai periculos, cu atât și mijloacele de intimidare revoluționară sunt mai grele. «Revoluția cere dela clasa revoluționară, ca să pună în activitate toate mijloacele pentru a-și ajunge scopurile: prin revoltă armată, dacă trebuie — prin terorism dacă e necesar». ⁴ Trotzky consideră revoluția ca o legitimă apărare contra unui atentat la societatea socialistă, din partea societății actuale, și ca atare scuză orice mijloace de apărare.

Societatea de azi o compară Trotzky cu un bandit, care ridică cuțitul asupra unui copil, ori în acest caz, precum și atunci când ești atacat tu însuși, o-

1) **L. Trotzky.** *Terrorisme et communisme (L'Antikautsky)* Paris. 1920. Pg. 28.

2) **L. Trotzky.** *Terrorisme et communisme (L'Antikautsky)* Paris. 1920. Pg. 30.

3) **L. Trotzky.** *Op. cit.* Pg. 32.

4) **L. Trotzky.** *Op. cit.* Pg. 75.

mori pe bandit pentru a salva copilul sau pe tine însuși. La obiecțiunea, care s'ar putea aduce că viața umană în genere este inviolabilă, deoarece fiecare are dela natură dreptul de a trăi, răspunde Trotzky că viața adevărată, personalitatea, e înăbușită tocmai de societatea actuală — de aceea pentru a trăi viața conștientă e nevoie de distrugerea regimului social actual. Și sarcina aceasta a revoluției «nu poate fi desăvârșită decât prin foc și sânge».¹ Valoarea morală a revoluției depinde, după Trotzky, de scopul ei. Revoluția vrea un om nou într'o societate nouă și pentru aceasta trece cu vederea valoarea morală a mijloacelor de luptă.

Nu tot așa înțelege Kautsky revoluția din punct de vedere etic, căci, după el, socialismul — în serviciul căruia este revoluția — are «o morală înaltă», care constă «nu numai în dezvoltarea instinctelor sociale, a sentimentului de solidaritate, de sacrificii, de devotament, ci și în extinderea tuturor acestor sentimente dincolo de cercul strâmt al camarazilor, la colectivitatea întreagă».²

După Kautsky trebuiesc alese, în revoluție, mijloace, care să nu compromită scopul ei moral. Oricât de pasionată ar fi o asemenea mișcare, ea nu trebuie să distrugă valorile morale, pentru că atunci devine un fenomen patologic.

Valoarea morală a unei acțiuni depinde de alegerea scopurilor și mijloacelor. Revoluția e un fenomen voluntar, determinat de rațiune și sentimente, care sunt supuse aprecierii. În revoluție e o luptă între o valoare nouă, care caută să se realizeze și o structură socială existentă, neadequantă timpului. Dacă însă în procesul de înlocuire, de răsturnare sau transformare a valorilor se distruge prea mult, scăzându-se valoarea culturală integrală, atunci revoluția nu e admisă din punct de vedere etic.

În ce privește factorul violenței, al brutalității, el

1). L. Trotzky. *Op. cit.* Pg. 82.

2). K. Kautsky. *Terrorisme et communisme*. 1919. Pg. 188.

trebuie cât mai mult înlăturat. Nu este scuzabilă violența decât în oarecare măsură, atunci când nu atinge valoarea culturală totală și numai când reprezentanții unei valori, concretizate în instituții neadequate și vătămătoare, se identifică cu acestea, apărându-le cu forța. Există deci și unele revoluții sângeroase legitime din punct de vedere etic și social. De ex. revoluția asuprașilor supuși unei autorități străine. Iridenta italiană, spiritul răsvrătit al Românilor de sub fosta stăpânire ungurească, revoltele Polonilor de sub Ruși, revoluțiile tuturor acestora, care nu mai aveau nici un mijloc de luptă, erau absolut necesare și scuzate din punct de vedere etic, chiar dacă ar fi fost brutale, deoarece idealul cultural își găsește prima sa cale de realizare în națiune — și toți aceștia vroiau să trăiască ca națiune.

Violența e scuzată numai când este cu adevărat o legitimă apărare, când e pusă în serviciul unui scop superior, care nu se poate realiza altfel. Atâta timp însă cât există o altă cale de ameliorare, de schimbare, violența și teroarea sunt condamnate. Valoarea etică supremă, către a cărei realizare trebuie să țintească toate acțiunile, e *realizarea umanității*, a omului în care să fie unită *rațiunea, moralitatea și frumosul*, a omului călăuzit de aceste forțe în crearea culturii pentru binele omenesc. Această valoare se realizează însă pe baza *ordinei și a continuității*, cum a susținut *A. Comte*. Solidaritatea generațiilor, care se succed, sporindu-și patrimoniul, continuarea muncii de creațiune începută de antecesori, aceasta duce la *umanitate*. Dar cum se împacă acest ideal suprem, care se realizează în mod evolutiv, cu ideea de transformare bruscă, de întrerupere a ordinii?

Prin ordine nu trebuie să se înțeleagă însă numai o succesiune invariabilă și prin continuitate nu numai un proces lent de transformare. Revoluția nu răstoarnă orice ordine, ci înlocuește anumite valori, începând o nouă ordine, în care valorile absolute, dovedite bune, se păstrează; deasemenea în ceea ce privește continuitatea, revoluția respectă achizițiile trecute general valabile.

Revoluția, ca fenomen social normal, e o zguduire, care înlătură forme și mijloace neadaptate pentru realizarea idealului. Această formă de transformare socială a fost condamnată totuși în mod principal, indiferent de scopul ei și de mijloacele, de care se servește, de către unii dintre cei mai mari filosofi. Astfel, *Socrate* consideră revoluția ca o înfrângere a legii și autorității, care sunt, după dânsul, elemente absolute pentru viața socială. O abatere cât de mică de la ele înseamnă distrugerea statului. De aceea *Socrate* a preferat să moară decât să evadeze din închisoare, călcând legile țării, care îl condamnase, deși era nevinovat. Ordinea de stat e ceva întangibil, de aceea atunci când *Kriton* îi oferă posibilitatea de a evada, el refuză.

Kant deasemenea e, în genere, în contra revoluției, deși se găsește în operele sale uneori și idei, care ar justifica revoluția. Totuși el preferă dezvoltarea evolutivă. *Kant* consideră supunerea la legi ca un imperativ absolut. Legea este realizarea unei concepții a colectivității: ea poate fi imperfectă, dar ameliorarea ei nu se va putea face prin revoluție. Revoluția e manifestarea forței, iar aceasta e caracteristica stării naturale de războiu perpetuu între indivizi, nu a stării civile, juridice.

Totuși *Socrate* și *Kant* au interpretat neexact revoluția, căci ei au văzut în acest fenomen numai reacțiunea forței față de starea de drept, pe când în realitate revoluția reprezintă, nu conflictul dintre forță și drept, ci pe acela dintre *drept și moralitate*, dintre *ideal și realitate*. Dreptul este concretizat în ordinea socială stabilită, dar el nu e ceva etern, ci, după cum e bine stabilit de școala istorică juridică, dreptul evoluează odată cu viața socială. El trebuie să se schimbe și să se adapteze scopurilor celor nouă: dacă însă e rigid, nemaleabil, atunci înfrângerea sau întreruperea lui e silită. Această înfrângere a unui drept, care nu mai corespunde idealului moral, aceasta e revoluția. Deși *Kant* condamnă revoluția în genere, totuși formula sa morală, *respectul demnității umane*, poate justifica acest fenomen social.

Într'adevăr personalităţii omeneşti nu trebuie să i se impună nimic autoritar, care să o înjosească. O formă veche de drept, care înăbuşă orice pornire şi orice tendinţă de autonomie, este ea morală sau nu? Revoluţia, care distruge această apăsătoare ordine juridică, poate fi condamnată? Idealul moral protestează în contra ordinii învechite de drept, care se menţine numai prin puterea autoritară şi constrângătoare a legilor. Idealul acesta cere o nouă ordine juridică. Dreptul nu e un scop în sine, ci el e un mijloc pentru conservarea şi progresul societăţii, de aceea el e intangibil numai atât timp cât îşi îndeplineşte menirea. În măsura în care viaţa socială are aspiraţiuni superioare, la realizarea cărora se opune dreptul actual, se produc şi revoluţii. Conflictul dintre valoarea morală ideală şi dreptul realizat e un factor de progres în viaţa istorică. De aceea revoluţia nu trebuie condamnată în mod absolut. Ea are valoare etică în limitele arătate mai înainte şi, în extremis, după cum vom vedea în capitolul final.

Revoluţia este, cum zice *Bluntschli*, „aproape întotdeauna nelegală, dar nu întotdeauna o nedreptate; ea e de cele mai multe ori o suspendare a dreptului, dar nu e în mod necesar o crimă. În unele cazuri prin ea se valorifică energic un drept la existenţă mai înalt, oprimat, al unui popor şi un drept la evoluţie; ea rupe legăturile artificiale nedemne cu care dreptul istoric, formulat legal, legase viaţa naţiunii“. ¹ Şi tot aşa *Paulsen* recunoaşte că, deşi revoluţia nu se poate justifica juridiceşte, totuşi ea poate fi îndreptăţită din punct de vedere moral şi istoric. Atunci când e vorba de salvarea unui popor şi nu mai este altă cale decât înlăturarea ordinii de drept, atunci e admisibilă revoluţia, căci «dreptul există pentru popor, nu poporul pentru drept». ²

1). *Bluntschli. Politik als Wissenschaft. Stuttgart. 1876. Pg. 207.*

2). *Fr. Paulsen. Ethik. Bd: II. 1897. Pg. 356.*

CAP. III

G. Revoluția socială.

Dintre toate felurile de revoluții citate ne vom ocupa în special de cea mai cuprinzătoare și mai importantă, de revoluția socială, cercetând *posibilitatea, mijloacele și valoarea ei specifică.*

Dar ce se înțelege prin revoluție socială? Putem deosebi două concepții referitoare la esența revoluției sociale și anume: 1) *concepția socialistă*, 2) *concepția filosofică-juridică.* După prima concepție, revoluția e bazată pe lupta dintre clase, e un rezultat al acestei lupte. Socialiștii văd în revoluție «o răsturnare completă a formelor vechi de cooperare ale oamenilor», căci în locul economiei și producției burgheze se introduce economia proletară. Revoluția socială constă în *cucerirea puterii politice de către o clasă oprimată, care n'a mai avut până acum această putere.* Revoluția este astfel expresia cea mai acută a luptei necurmate, care se dă între capitaliști și proletari. Puterea politică au avut-o numai capitaliștii, care au întrebuițat-o în propriul lor interes. Tendința proletarilor de a cuceri această putere, pentru a schimba societatea, duce la revoluția socială.

Mult mai largă și mai rațională este însă concepția, pe care am numit-o *filosofică-juridică.* Într'adevăr idealismul social consideră acum, pentru timpul prezent, ca o revoluție *repartizarea dreaptă a tuturor puterilor între clasele sociale sau, indiferent de clase, între indivizi.* Prin urmare nu cucerirea puterii politice de către o clasă, pentru a oprima pe alta, ci exercita-

rea puterii politice în mod egal, de către toți, pe baza drepturilor naturale ale omului.

Concepția socialistă bazează revoluția pe lupta dintre clase, considerând-o ca ceva necesar, fatal. Clasele se nasc din gruparea laolaltă a tuturor acelor care au un rol asemănător în travaliul de producție. Interesele speciale ale unui asemenea grup, față de o altă grupă, dau naștere conștiinței de clasă, iar când aceste interese sunt opuse, atunci *conștiința de clasă* devine o *conștiință de putere și de luptă*. Concepția filosofică se întemeiază însă nu pe luptă, ci pe *armonia claselor sociale*; revoluția se face nu pentru ca să se ridice o anumită clasă, care să oprime, la rândul ei, pe celelalte, ci pentru armonia tuturor claselor, prin egalitatea politică și juridică.

Acesta ar fi scopul firesc ale revoluțiilor, atunci când el nu se poate realiza pe cale pașnică.

Revoluția socială nu e niciodată o mișcare spontană, care să se nască fără nicio pregătire anterioară, ci ea e rezultatul unor frământări, a unor lupte de concepții sociale. Orice revoluție este pregătită spiritualicește, se bazează pe o anumită ideologie filosofică. Toate revoluțiile constau din două momente succesive și necesare sau, mai bine zis, orice revoluție trece prin două faze: 1) *faza spirituală sau platonică*, care nu e altceva decât timpul de pregătire ideală, conceptuală, de incubajie a revoluției, 2) *faza activă*, realizarea sau actualizarea revoluției. Cauze de neliniște și nemulțumire au existat în toate timpurile, deaceia justificările teoretice ale revoluției n'au lipsit încă din antichitate. Revoluțiile moderne sunt însă mult mai complexe. Ele s'au făcut mai greu, dar și pregătirea lor a fost mult mai temeinică.

Bazele revoluției sociale moderne se pun în sec. 16 când se afirmă destul de puternic tendința rațiunii către independența față de autoritatea religioasă. Până în acest secol știința, în genere, se întemeia pe tradiție și revelație, rațiunea omenească fiind considerată ca un receptor al adevărurilor revelate, ca o facultate subordonată credinței religioase. Din sec. 16 și începutul sec. 17 atenția cercetătorilor se

îndreaptă asupra puterilor naturale ale spiritului și a drepturilor persoanei umane. *Herbert v. Cherbury* încearcă să găsească izvoarele naturale ale cunoștinții noastre: el vrea să libereze pe om de orice autoritate exterioară, făcându-l să asculte numai de convingerile sale interioare. Deaceia el combate revelația ca mijloc de cunoaștere. Acest filosof nu s'a oprit însă aici, ci a pus chiar bazele unei religii naturale, căutând să dovedească existența lui Dumnezeu, nu prin factorul subiectiv, individual și adesea maladiv al revelației, ci prin *argumentarea fizico-teleologică*, prin ordinea, simetria și finalitatea, care este în natură. Ideia de religie naturală a adus cu sine pe aceea de *drept natural*, pe care o găsim precis formulată mai târziu de *Hugo Grotius*. Se vede astfel că emanciparea cunoștinții duce către emanciparea socială.

După H. Grotius fundamentul dreptului nu este imutabil și transcendent, ci e variabil odată cu judecata naturală omenească. Omul este, din natura sa, social. Această înclinație către societate este întărită mai mult încă de rațiune, care dă criterii și norme pentru aprecierea a ceea ce e bun sau rău, drept sau nedrept. Dreptul rezultă din rațiunea umană, care dă o directivă și o expresie înclinațiilor naturale. Omul are de la natură înclinații, care indică ceea ce e drept și care îl fac să caute dreptul. Dreptul are deci o bază naturală și schimbătoare. Pe baza ideii de drept natural *Althusius* concepe posibilitatea unei *constituții contractualiste*, iar *John Locke* proclamă dreptul poporului „de a apela la cer“, atunci când pe pământ nu i se mai face dreptate. Prin acest *apel la cer* înțelege Locke dreptul poporului de a se apăra în contra abuzurilor puterilor statului.

Locke susține că abuzurile acestea sunt săvârșite în special de puterea executivă și legislativă. Intre legislatorii, care se silesc să răpească drepturile poporului, și popor intervine o stare de războiu, în acest caz. Dacă legea nu mai oferă garanție de respectare a drepturilor naturale, poporul e liber, nu mai are nicio datorie de supunere față de autorități. Provo-

catorii revoluției sunt astfel legislatorii, care rup angajamentele contractate față de popor.

Și tot pe baza dreptului natural formulează *Rousseau* concepția democratică a organizației sociale. *Montesquieu* și *J. J. Rousseau* dau spiritul directiv revoluției franceze. Declarația drepturilor omului și cetățeanului este expresia ideilor formulate de acești filosofi. Drepturile naturale sunt condițiile în care e valabil contractul social. Societatea se întemeiază pe un contract prin care individul se supune colectivității, pentru a căpăta în schimb siguranța bunurilor și vieții sale. Esența acestui contract este deci alienarea fiecăruia pentru toți. Statul, care e produsul acestui contract, are sarcina de a stabili libertatea și egalitatea în fața legii. Acei care au însărcinarea de a veghea asupra bunului mers al societății pot fi înlocuiți, dacă nu-și îndeplinesc datoria sau dacă abuzează de puterea lor. Poporul e suveran. Aceasta înseamnă de fapt justificarea revoluției, căci dreptul poporului de a înlocui autoritățile existente, pentru a stabili egalitatea, libertatea, etc., nu e altceva decât dreptul de revoluție. *Rousseau* face în realitate teoria revoluției, fără însă a pronunța vreodată acest termen. Formularea dreptului natural în opoziție cu cel scris, neadaptat, a produs o adevărată revoluție în spirite.

Dreptul natural duce mai departe, la sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19 la ideia de *libertate naturală*. Această idee își găsește prima sa aplicație în economia politică la *Adam Smith*. Liberalismul economic duce cu necesitate la cel politic, la *democratism* și mai apoi la *socialism*. Această concepție politică cere realizarea libertății și egalității prin ajutorul revoluției.

Printre filosofii, care par mult depărtați de cercetările politice, tendințele democratice încă au găsit un puternic răsunset. Astfel Kant se entuziasmează de *principiul suveranității poporului*. El proclamă voința ca izvor al dreptului, voința poporului, nu a unui legislator autoritar. Deși Kant proclamă atotputernicia legii, deși admite sistemul parlamentar, totuși admite *libertatea* ca lege supremă, care nu trebuie să fie

călcată de nicio autoritate. Kant a fost profund impresionat și entuziasmat de revoluția franceză. Revoluția e un «strigăt al naturii» în contra rețelilor.

Tot așa pentru *Fichte*, legea, dreptul, derivă din voința omenească; scopul voinței este însă *libertatea*. Ideile acestea liberale capătă, la Hegel, o culoare mai pronunțată. Acest filosof, care s'a mișcat în mijlocul abstracțiunilor și a operat cu concepte atât de aride, deși aprecia așa de mult ideea de stat, a avut totuși un rol de seamă pentru întemeierea teoretică a ideii de revoluție. În primul rând, afirmarea relativității lucrurilor, a stărilor sociale, a dat un sprijin revoluționarilor, căci a contribuit la distrugerea credinței în imutabilitatea autorității. Hegel explică toate transformările sociale-istorice prin evoluția normală a rațiunii, nu prin legi misterioase și nici prin vre-o autoritate religioasă. Prin aceasta el a ajutat la înțărirea mișcării de independență a spiritelor față de religie. Dialectica hegeliană — *teză — antiteză — sinteză* — este expresia luptei, a revoluției și progresului. Spiritul se dezvoltă, întregul proces cosmic fiind numai o evoluție a acestuia. Lumea e o neconținută devenire, e o *totalitate de procese*, nu un complex de lucruri gata. (Ideea aceasta l'a influențat pe Engels). Dialectica hegeliană l-a influențat pe Bakunin, care a încercat să dea ideilor sale o formă hegeliană. Astfel el pune ca *teză — centralizarea etatistă modernă, antiteza — anarhia*, iar *sinteza e federația societăților laolaltă*. Și tot această metodă o găsim și la K. Marx, în explicarea procesului de transformare socială.

În filosofia dreptului, Hegel exprimă o mulțime de idei socialiste ca: lupta dintre interesele private, lupta dintre clase. Hegel a contribuit la formularea și susținerea dreptului de revoluție prin afirmarea contradicției ca un element necesar al evoluției universale. Dacă universul întreg nu e altceva decât un neconținut proces de evoluție conceptuală, de ascensiune către spiritualitate, de la treptele cele mai inferioare către cele mai înalte, de la *spiritul subiectiv* la cel *absolut*, atunci rațiunea are o tendință inerentă către autonomie, către creațiune. După Hegel revolu-

luția nu este ceva arbitrar, care se face de om după voia lui, ci orice revoluție e un produs necesar al unor condiții anterioare premergătoare. Din idealismul hegelian s'a născut însă *școala materialistă revoluționară*. Revoluționarismul materialist a fost alimentat mai ales de lipsa unei atitudini hotărâte și a unei concepții unitare a filosofiei lui Hegel. Într'adevăr Hegel a avut o atitudine oscilantă între *liberalism* și *conservatism*. De pildă: *e conservator* atunci când susține autoritatea statului ca ceva intangibil și când admite existența claselor sociale bazate pe proprietatea privată. În acelaș timp însă el e și *liberal*, întrucât recomandă separația puterilor de stat și legislația democratică, ca principii de realizat într'un stat. Atitudinea nehotărâtă a lui Hegel, în filosofia sa politică-socială, a fost izvorul celor trei școli hegeliane cunoscute sub numele de: *dreapta*, *centrul* și *stânga hegeliană*.

Dreapta reprezintă *nuanța religioasă, conservatoare*, din gândirea lui Hegel. Această școală încearcă stabilirea unui acord perfect între hegelianism și teismul creștin. *Centrul* continuă atitudinea neclară a filosofului, având tendința de a concilia toate contrarele prin idealismul hegelian. În sfârșit *stânga*, cunoscută și sub numele de *tinerii hegeliani*, se prezintă sub două forme: una mai *moderată* și alta *extremă*.

Extrema stângă hegeliană este *naturalistă, ateistă și revoluționară*. Ea proclamă că în univers stăpânește rațiunea. D-zeu nu există de cât în spiritul omului, el e o creațiune a minții noastre. Omenirea nu are altă viață de cât cea prezentă și nici alte interese decât cele terestre. Pentru acest motiv omul trebuie să pună mai presus decât orice trebuințele sale; el e puterea absolută din lume. În modul acesta extrema stângă trece dela *idealismul absolut, panteist*, al lui Hegel, la *ateism, materialism și revoluționism*. Marxismul nu este altceva decât o urmare logică, necesară a hegelianismului.

În genere, dezvoltarea spiritului critic a pregătit terenul pentru nesupunere la dogmă, pentru neîncre-

dere în imutabilitatea adevărilor. Secolul 18 și 19 au pregătit concepția revoluționară de azi.

Una dintre problemele cele mai de seamă, care ni se impune acum este: *cum e posibilă revoluția socială?* Pe ce cale se poate îndeplini ea? Se pot formula trei ipoteze, ca răspuns la această problemă, și anume: 1) *revoluție socială pe cale politică*, 2) *pe cale economică*, 3) *prin reforma morală-educativă*.

H. Revoluția politică.

E posibilă revoluția socială prin cea politică? Revoluția politică e o răsturnare de autorități, o schimbare de forme de guvernământ pentru înlăturarea dreptului existent. Ea țintește către o nouă formă de stat. Ideia călăuzitoare a acestei revoluții e *egalitatea*. Revoluția socială e posibilă pe două căi, zice Kautsky: 1) prin *reforma socială*, 2) prin *revoluția politică*. Dar dintre aceste două mijloace, el dă preferință celui de al doilea, deoarece reforma nu poate avea urmările revoluției. Ba ceva mai mult încă: reforma vrea să înlătore conflictul dintre forțele de producție și proprietate, menținând însă ordinea și forma actuală de apropiere, ceea ce este o imposibilitate.¹

Revoluția politică nu este decât un mijloc pentru o schimbare mai radicală a organizației sociale, ea e o formă specială și parțială a revoluției sociale sau o pregătire a acesteia. Ca exemplu de revoluție politică putem cita revoluția franceză, care a avut ca scop numai distrugerea prăpastiei dintre privilegiile politice ale nobilimei și clerului față de lipsa totală de drepturi politice ale clasei a treia. Stabilirea drepturilor omului, independent de orice tendință economică, a-

1) **K. Kautsky**. *Das Erfurter Programm. Soziale Reform und Revolution*.

cesta a fost scopul revoluției dela 1789, după cum se poate vedea și din modificările constituțiilor din 1791, 93 și 95. E de la sine înțeles că noile rapo-rturi juridice și politice au favorizat dezvoltarea unui regim economic nou. Revoluția politică poate fi pre-mergătoarea unei transformări economico-sociale.

Credința în puterea revoluției politice, pentru schim-barea ordinii sociale, o afirmă în special *Blan-quistul, anarhismul, nihilismul și bolșevismul con-temporan*.

1. *Babeuf* — unul dintre utopiștii comuniști din sec. 19 — reprezintă această concepție a înfăptuirii revoluției sociale prin mișcări de răsturnare vio-lentă a aparatului politic și a tuturor legilor de con-stituire ale societății actuale. Sunt cunoscute cluburile și conjurațiile lui Babeuf.¹

Aceiași concepție o găsim mai apoi la *A. Blanqui*, care organizează și el societăți secrete, cu scopul de a răsturna autoritățile și de a lua în mână puterea politică. Blanquismul, pentru că întrebuintează tac-tica lui Babeuf, se mai numește și *babuvism*.

Blanquismul este considerat, în genere, ca *teoria unei metode de luptă* pentru cucerirea puterii poli-tice. El este însă ceva mai mult, e, cum zice *Bern-stein*. «teoria puterii createare incomensurabile a vio-lenței revoluționare politice și a manifestării ei, a expropriării revoluționare»². Blanquismul crede că se pot impune, prin forța politică, cele mai radicale schimbări. Diferitele încercări ale Blanquiștilor în 1832, 1834 și 1839, au fost ușor reprimare. În revoluția din Februar 1848 blanquismul s'a renăscut, căci de odată au apărut cluburi și societăți secrete cu deviza: *domnia poporului* și în special a lucră-torilor. Mijlocul radical pentru îndeplinirea acestui scop era *forța*. Prin decrete fabricate în cabinetele acestor cluburi, voiau blanquiștii să determine ra-

1) **L. Stein.** *Die industrielle Gesellschaft.* Leipzig 1885.

2) **Ed. Bernstein.** *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie.* 9 Aufl. Stuttgart 1920. Pg. 62.

porturi economice nouă și stări juridice adecvate. Telul lor, care trebuia atins, era *exproprierea violentă a proprietății*. Din punct de vedere economic, blanquismul admite comunismul, așa acum îl predicase și Babeuf. A. Blanqui susține că în evoluția universală se poate observa manifestarea tendinței către comunism. «Studiul atent al geologiei și istoriei arată că omenirea a început cu izolarea, cu individualismul absolut și că ea are tendința, printr'un șir de perfecțiuni, către comunitate». ¹ Progresul civilizației nu este altceva decât un mers către comunism.

Calea pentru ajungerea scopului este *violenta politică*: desființarea armatei și a curților de judecată, distrugerea actualului cod penal, formarea unei armate naționale, înarmarea lucrătorilor pentru stabilirea dictaturii.

În urma înfringerilor suferite, blanquismul și-a schimbat ideile călăuzitoare în parte, trecând de la *radicalismul politic revoluționar* la *radicalismul economic revoluționar* și apropiindu-se astfel, din ce în ce mai mult, de marxism.

II.— *Anarhismul* este doctrina, care consideră ca mijloc de revoluție socială distrugerea organizației politice. În numele unei morale și al unui ideal nou el neagă ordinea socială existentă, cerând distrugerea autorității, care încătusează libertatea individului. Anarhismul, spune *Kropotkin*, este „un element esențial al filosofiei celei nouă”. ² El explică altfel formele prezente și trecute de societate, schițând, în acelaș timp, și tendințele de evoluție în viitor. Societatea viitoare trebuie să realizeze personalitatea complet liberă, *asociația liberă a personalităților libere*. Ea trebuie să fie o asociație «în care fiecare

1) A. Blanqui. *Kritik der Gesellschaft*. Citat din: *Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politischen Oekonomie*. K. Diehl u. P. Mombert 1929.

2) P. Kropotkin. *Der Anarchismus. Seine Philosophie und seine Ideale*. Paris 1905.

Individ se conduce pe sine însuși prin forța propriei sale voinți». Indivizii de azi vor putea alcătui o asemenea societate liberă, căci ei nu sunt răi dela natură, ci societatea, ea e rea.

Idealul anarhist pare o anomalie majorității «civilizațiilor», pentru că mentalitatea de azi e deprinsă cu închisoarea și jugul, zice Kropotkin. Omenirea e compusă din o sumedenie de elemente, fiecare cu viața lui, cu organizația lui proprie, de aceea nu i se poate pretinde să urmeze anumite legi evolutive, ca un corp anorganic în dezvoltare sau ca o mișcare mecanică. Fiecare element trebuie să fie deci liber, să se dezvolte în voia sa, fără a i se impune ceva în mod autoritar.

După cum se vede chiar din nume, anarhismul e *negația autorității*, a oricărei arhii. Idealul etic al anarhismului, sub orice formă s'ar prezenta el, este *autonomia*, liberarea individului de orice supunere față de autorități.

Din punct de vedere filosofic anarhismul este un *idealism*, care preamărește o entitate, o abstracție, individul. Dacă Stirner considera omenirea ca o abstracție, afirmând numai realitatea individului, apoi tot așa individul absolut, izolat, e produsul unei abstracții, căci nu putem vorbi decât despre indivizi sociali, numai aceștia sunt personalități adevărate. S'a încercat întemeierea anarhismului pe baza a două concepții: 2) o *concepție deterministă-fatalistă* și 2) o *alta indeterministă*.

Prima concepție consideră pe individ ca produsul necesar al mediului și toate manifestările sale ca rezultate fatale ale stării sociale: ca atare și anarhismul e o creație absolută a societății. Constrângerea insuportabilă a autorităților trezește aspirațiunile interne către libertate ale individului. Omul nu se poate

---

1). P. Kropotkin. *Der Anarchismus. Seine Philosophie und seine Ideale*, Pa-ri 1905,

libera de stăpânirea societății de cât prin distrugerea ei, prin anarhie.

Indeterminismul susține că anarhia nu e altceva de cât manifestarea puterii interne a voinței, reacțiunea individului liber față de societatea constrângătoare și manifestarea dreptului individului la libertate.

După cum ușor se constată, între aceste două concepții nu este decât o foarte mică deosebire și anume: prima accentuează mai mult momentul social în explicarea anarhiei, pe când cea de a doua pune mai mare preț pe elementul subiectiv-voluntar individual. Dealtminteri determinismul contrazice însăși esența anarhismului, căci dacă omul e un produs necesar, fatal, al mediului, în zadar reacționează el contra ordinii stabilite, deoarece aceasta i se impune, îl doboară.

Din punct de vedere politic, anarhismul este un *astatism*, pentru că tăgăduiește utilitatea statului (sub orice formă ar fi el: *absolutist*, *constituțional* sau *republică*) și a organelor sale (guvern, parlament, lege, drept, administrație). Combătând orice activitate politică și parlamentară pentru cucerirea libertății, anarhismul devine însă un curent politic. Pentru această concepție reforma politică, legală, nu poate realiza acea autonomie ideală dorită, ci mijlocul pentru aceasta e revoluția, răsturnarea și distrugerea formelor politice. Mai departe anarhismul e un *individualism*. Susținem acest lucru, cu toate că sunt unii sociologi, care vorbesc de un *anarhism individualist* ca ceva deosebit de *anarhismul social*. *Masaryk*, precum și *Gide*¹⁾, fac această deosebire. Anarhismul social, sub formă comunistă sau colectivistă, nu este însă de cât un mijloc pentru realizarea individuii ideal, a omului nou visat. Soluția problemei raporturilor dintre individ și stat este, după anarhism, individualismul, căci societatea nu are alt rost decât să servească pe individ, să-i garanteze libertatea în toate direcțiile și în toate privințele.

Esența filosofică a anarhismului cuprinde două ten-

1). Ch. Gide. *Histoire des doctrines économiques*, ed. III. Paris. 1920.

dinți care se realizează una prin alta, dar care separate se pot contrazice chiar, anume: 1) *tendința libertății, a autonomiei, a dezvoltării individuale complete*, pe deoparte și 2) *realizarea umanității, a altruismului* pe de alta. Afirmarea exagerată a primei tendinți duce la *anarhismul anti-moral*, individualist al lui Stirner. Aceasta e o formă degenerată, un *realism brutal* în comparație cu *idealismul generic* anarhist. Individualismul nu este neapărat un egoism, căci individul poate fi conceput nu numai ca o persoană al cărei ideal este propriul ei eu, ci el poate fi gândit ca un om stăpânit de rațiune și morală, așa cum l-a înțeles *Fichte*.

Forma socială a anarhismului nu e altceva decât afirmarea unui comunism sau colectivism modificat, ca mijloc de dezvoltare mai mare și mai liberă a individului. Pe când comunismul și colectivismul ca teorii sociale, în ele înșile, au în vedere în primul rând comunitatea, subordonându-i acesteia, în mod absolut, pe individ, anarhismul se preocupă numai de individ, considerând societatea numai ca un mijloc în serviciul prosperității individuale. Dacă neagă anarhismul organizația socială bazată pe violență, el nu

1). A se vedea istoricul anarhismului în **Georg Adler**: *Anarchismus. Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, ed. I.

Cuvântul **anarchie** e întrebuințat de **Prouhon** pentru prima oară în lucrarea sa „*Qu'est ce que la propriété*“, dar ca concepție socială anarhismul e vechiu. Astfel de pildă în sec. 4 și 5 a. chr. se constată existența unei mișcări anarhice. Ca o reacțiune contra concepției platonice a statului, **Zenon** (342—270) face apologia comunității fără stat. Idealul omului e lipsa de trebuință; cultura și diferitele instituții nu pot realiza dreptatea și iubirea de oameni — ci acestea sunt rezultate naturale ale instinctului de conservare și de comunitate; de aceea nu e nevoie de legi și violență.

În evul mediu anarhismul e bazat pe religie, căci omul, care e socotit ca fiind de esență divină, nu poate fi supus legilor. Din sec. 16 anarhismul capătă forme mai temeinice. Primul anarhist e **W. Godwin**, care susține că autoritatea în genere împiedică dezvoltarea personalității. Mai departe se dezvoltă anarhismul cu **Mülberger**, **Maokey**, **Proudhon**, **Stirner**, **Moses Hess**, **K. Grün**, **Tucker**, **Bakunin**, **Kropotkin**, etc.

exclde însă orice ordine, ci recunoaște alte forme de autoritate: iubirea egoistă (Stirner), altruismul (Tolstoi). Anarhismul admite o organizație bazată pe tendințele spontane, firești, libere, ale sufletului, de aceea el este un *spontaneism politic*, al cărui ideal este o societate federativă autonomă. Organizația anarhistă trebuie să conștă dintr'o uniune absolut liberă, fără stat, fără violență, a indivizilor, pentru mulțumirea trebuințelor lor economice, sociale și spirituale. Mijlocul pentru un asemenea scop este dezorganizarea ordinii politice actuale, revoluția.

Din punct de vedere religios, anarhismul este un *ateism*, deoarece vrea să distrugă autoritatea religioasă transformată în o adevărată teocrație.

Prin urmare anarhismul este: 1) *astatism* (deoarece combate orice organizație de stat. Negând ideea de patrie el e și *apatriotism*), 2) *apolitism*, 3) *individualism*, 4) *spontaneism politic* și 5) *ateism*.

Privind anarhismul după direcțiile, pe care le-a urmat, vom deosebi: 1) o formă, care s'a preocupat mai mult de mijloacele de înlăturare ale organizației sociale actuale, de distrugerea autorității — aceasta constituie așa numitul *pandestructionism* și e reprezentat în special de *Bakunin*, 2) o altă formă, care s'a preocupat de modul de realizare al omului viitor, a societății viitoare, *anarhismul social*, care alcătuește un întreg plan de activitate și de organizare socială.

Bakunin este vestitul agitator revoluționar, care a dus lupta cea mai aprigă contra statului tiran, apăsător al indivizilor¹. Pribeag, purtându-și avântul revoluționar prin diferite țări, se ridică el contra autorității, preamărind revoluția proletară. Sub influența materialismului lui *Feuerbach*, el e *atea*, căci baza statului modern este teocrația. Dar idealul uman e libertatea și egalitatea, nu supunerea către o autoritate care se bazează pe atotputernicia divină. De-

1). A se vedea mai pe larg asupra lui Bakunin: **Th. Masyk**. *Zur russischen Geschichte und Religionsphilosophie*; și **Rupbacher**: *Marx und Bakunin*.

mocrația va crea o lume nouă, distrugând ordinea pozitivă existentă prin revoluție. Societatea trebuie să se nască din unirea mai multor comunități libere în provincii, apoi a acestora în popoare și în sfârșit din acestea să se alcătuiască o confederație europeană. Unitatea socială fundamentală este deci *asociația liberă*, autonomia locală. Din punct de vedere al organizării economice, Bakunin admite *proprietatea colectivă pentru instrumentele de muncă și materialele prime necesare producției*, nu însă și comunitatea produselor.

Sub influența lui Bakunin, dar deosebit în concepție, este *Kropotkin*. Acesta aspiră către o nouă morală și o nouă filosofie, care ar putea înlătura valorile și ordinea actuală. El e partizanul umanitarismului, al altruismului, căci admite ca o lege naturală, conviețuirea socială. Ființele au în ele instinctul de solidaritate și de ajutorare reciprocă. Conduși fiind numai de acest instinct și fără a fi supuși vreunei legi sau autorități exterioare, oamenii vor putea alcătui o *federație comunistă fără stat*, bazată pe un *mutualism*, fără constrângere. Oamenii însă trebuie să fie conștienți și pregătiți pentru a putea face această revoluție.

În deosebire de Bakunin, care admite numai socializarea mijloacelor de producție, Kropotkin susține un adevărat comunism, căci el cere și comunitatea produselor de consumație. În societatea, pe care o visează Kropotkin, nu vor fi corporații, parlamente, consilii, ci o comunitate complectă de înțelegere spirituală și de muncă producătoare. „Comunismul alcătuește cea mai bună bază pentru dezvoltarea unitară a personalității, nu a acelei personalități, care mână pe om la lupta tuturor contra tuturor și care e singura cunoscută până acum, ci a aceleia (personalității) care arată dezvoltarea complectă a posibilităților omenești, dezvoltarea complectă a tot ceea ce e original în om, iradierea cea mai puternică a inteligenței sale, a sentimentului și voinței lui”.²

1). P. Kropotkin. *L'entraide*. ed. III, Paris 1910.

2). P. Kropotkin. *Op. cit.* Pg. 302-303.

Judecând anarhismul din punct de vedere moral, putem deosebi două feluri de anarhism: 1) unul *anti-moral*, cum e forma reprezentată de Stirner, (despre care am vorbit mai înainte), care predică un egoism extrem, un *individualism hedonic*, și 2) altul *ideologic*, reprezentat de Proudhon, care încearcă să construiască o societate nouă pe baza unei noțiuni morale, *dreptatea*. Proudhon, deși nu a predicat revoluția ca mijloc de luptă socială, totuși este considerat ca unul dintre reprezentanții anarhismului, pentru motivul că el a proclamat *nevoia de liberare de atotputernicia statului*. Proudhon a accentuat mai mult rolul *reformelor sociale*, care trebuie să înceapă prin înlăturarea factorilor economici, care înăbușă dezvoltarea socială și anume *a banului și a dobânzii*. În acest scop propune el înființarea acelei vestite bănci de schimb, a cărei menire era să înlătore banul și să realizeze *gratuitatea creditului*. Elementul anarhic al gândirii lui Proudhon se reduce numai la afirmarea că autoritatea trebuie înlăturată; dar aceasta nu înseamnă susținerea dezordinii, ci înlocuirea forței constrângătoare exterioare prin *armonie*, a legilor prin contracte benevole între indivizi. Grupările economice de indivizi să fie autonome, să se conducă singure, fără de legi și forțe autoritare. Dar pentru că anarhismul, în acest sens, e un ideal îndepărtat, Proudhon însuși admite, ca formă tranzitorie de guvernământ, *federalismul și descentralizarea*.

Tot o formă de anarhism ideologic reprezintă și Tolstoi, care însă își întemeiază concepția pe baze religioase, pe creștinism. El este adeptul *anarhismului creștin*. În locul autorității, al legilor, trebuie întornată iubirea de aproapele, mila. Statul, cu legile și brutalitatea sa, suprimă această iubire creștină.

Și Tolstoi cere distrugerea organizației politice, dar nu pe cale sângeroasă, ci prin *negativism*, prin neparticiparea la treburile Statului. Statul, prin constrângerea, pe care o exercită asupra individului, omoară nu numai corpul, ci și sufletul oamenilor. Pentru a nu contribui la înflorirea acestei autorități, fiecare individ trebuie să refuze a exercita vreo funcțiune în stat.

În sfârșit unii văd în *M. Guyau* un reprezentant al anarhismului etic, întru cât el vorbește despre o «morală fără sancțiune și obligație». De fapt anarhismul moral e reprezentat în antichitate de sofști, care nu recunoșteau existența niciunei norme general valabile de acțiune. Guyau cere înlăturarea moralei metafizice, raționalizarea moralei. El depreciază ideea de obligație și sancțiune în ceea ce privește faptele morale, căci acestea nu pot exprima gradul de interioritate morală.

Anarhismul, sub toate formele sale, e o concepție, care îmbină în sine optimismul cu pesimismul. E pesimist în ceea ce privește existența societății, dar e optimist în conceperea naturii omului. «Un optimism de copil e în sufletul acestor pesimiști desperați, care nu văd de cât rău în instituțiile umane și numai bine în inclinații, ca și cum instituțiile înșile n'ar avea o primă bază a lor în inclinații»¹.

Anarhismul e o utopie, din punct de vedere politic, căci nu e posibilă societatea fără ideea de drept, iar dreptul presupune forța de constrângere. Cei mai mulți aderenți ai acestei doctrine admit un fel de autoritate; astfel unii recunosc puterea *raflunii*, alții a *stăntei*, alții a *tubirei*, etc. Anarhismul e o mișcare idealistă, care adesea ori a degenerat, dar care întotdeauna a pornit de la o utopie — individul izolat — pentru a ajunge la o alta — unirea indivizilor laolaltă fără supunere față de vreo autoritate. În anarhism nu au predominat niciodată interesele reale și materiale, ci numai concepții ideale, care însă întotdeauna au fost nepractice. Mișcarea anarhică nu a reușit, pentru că idealul, către care a tins ea, a fost fără nicio legătură cu realitatea. Anarhismul vrea să impună o formă de societate, care nu a crescut și nu s'a dezvoltat organic din viața socială.

III. Anarhismul degenerat a devenit *nihilism*. Nihilismul e o mișcare socială pur rusească. Numele

1) **A. Fouillée**. *Humanitaires et libertaires au point de vue sociologique et moral*. Paris 1914. Pg. 40.

acestui curent revoluționar a fost dat de *Nadezdn*¹, care l-a luat într'un înțeles foarte general și l-a aplicat mai ales la critica literară. El a numit nihiști pe toți acei care nu recunosc, în literatură, valoarea absolută a principiilor clasice: romanticii erau deci nihiști, în acest sens. Un înțeles mai larg, mai general îl dă acestui termen *Nietzsche*, care înțelege prin nihilism credința în non-valoare sau «convingerea unei lipse absolute de soliditate a existenței». Distrugerea valorilor, deprecierea lor, reducerea la nimic, acesta e nihilismul. În teorie el e o negație, o critică violentă, dar dogmatică a realității. Sofistica veche e un exemplu de nihilism absolut teoretic-filosofic, căci ea tăgăduiește existența oricărei valori sigure. Nihilismul s'a accentuat mai mult pe terenul politic social și etic, unde a devenit o forță activă, «negația care lucrează».

Nihilismul se ridică în contra aristocrației, fie ea chiar religioasă, de aceea el are un vădit caracter *democratic, radicalist* și chiar *socialist*. Nihilismul rusesc a predicat în special apropierea de țărani și ridicarea lor. Cercetând cauzele mizeriei sociale, el ajunge la concluzii asemănătoare cu anarhismul, anume că autoritatea obiectivă este izvorul tuturor relelor. De aceea afirmă necesitatea revoluției, a distrugerii stării sociale actuale. Nihilismul este, cum zice *Herzen*, cunoscutul radicalist rus, «logica fără margini,... știința fără dogme... umilința necondiționată în fața experienței și acceptarea necontrazisă a tuturor consecințelor de orice fel ar fi ele, numai dacă au rezultat din experiență și dacă sunt cerute de inteligență. Nihilismul nu reduce ceva la nimic, ci descoperă că *nimicul*, care e luat drept ceva, este o iluzie optică».²

1) **Th. Masaryk.** *Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie.* Bd. II.

2) **Fr. Nietzsche.** *Der Wille zur Macht.* Bd. I. Leipzig, 1912.

3) **Th. Masaryk.** *Zur russ. Gesch. und. Religionsphil.* Bd. I. Pg. 345.

Din punct de vedere moral, nihilismul este negațiunea noțiunii de *datorie* și a legii morale, e un *hedonism*, care însă nu a ajuns, în Rusia, la desfrâu, ci, din potrivă, deși el nu recunoaște vreo obligație, totuși a dobândit un caracter mistic moral. Nihilismul poate fi de două feluri și anume: 1) *pasiv*, cum e nihilismul teoretic, filosofic, care, în genere, e apanagiul blazaților și 2) *activ*, revoluționar. După această concepție forma politică de organizare e viciată, de aceea transformarea sau înlăturarea directă a ei va remedia răul.

IV. *Bolșevismul*. Revoluția politică, în proporțiile cele mai mari, a fost realizată în timpul nostru chiar, în Rusia, de către niște vechi partizani ai marxismului, de bolșevici. Acum bolșevismul a devenit o concepție oarecum aparte, care se impune alături de celelalte concepții sociale.

Cum concepe bolșevismul revoluția socială? Mai întâi însă trebuie să vedem cum s'a născut bolșevismul, care este origina lui și în ce constă el. Rusia e țara în care intelectualii au fost frământați de cele mai de seamă probleme de filosofie social-politică. Acolo s'au discutat și s'au ciocnit concepțiile socialiste franceze cu cele germane, liberalismul cu conservatismul, utopismul cu științifismul. După anul 1840 se simte în Rusia din ce în ce mai mult influența lui Karl Marx și F. Lassalle, iar la 1883 se înlemeiază chiar partidul social democrat. În anul 1903 se face în acest partid o sciziune, o diviziune în două: 1) *bolșevici* și 2) *menșevici*. Prima fracțiune se mai numea și *grupul majoritar*, iar a doua *minoritari*. Primii erau conduși de *Lenin*, secunzii de *Martov*. Bolșevicii erau partizanii revoluției absolute, ei credeau în posibilitatea apropiată a unei revoluții definitive, de aceea cereau ca masele populare să fie unite laolaltă și supuse unei dictaturi centrale, unitare, pentru ca să existe o singură conducere disciplinată și necontestată. Bolșevicii erau contra Dumei și a partidului constituțional democrat (Kadet). Din contra, menșevicii erau partizanii tacticii social

democrate propriu zise și admiteau revoluția numai în extremis. Aceștia considerau Duma drept o adevărată achiziție a proletariatului și luptau pentru cucerirea treptată a tuturor drepturilor.

La început între aceste două grupe, ambele derivate din marxism, era discuție numai în ceea ce privește chestiile de organizare și de tactică de luptă, căci bolșevicii cereau o riguroasă centralizare, pe când menșevicii vedeau în aceasta un mijloc de slăbire a partidului. La acestea s'au adăugat apoi deosebiri de program, care au apropiat pe bolșevici din ce în ce mai mult de anarho-socialiști.

Bolșevicii erau considerați ca *teoreticieni doctrinari*, iar menșevicii ca *oportuniști* sau *politicieni reali*. *Trotzky* a fost la început menșevic, iar mai apoi a trecut la bolșevici. Menșevismul credea în posibilitatea realizării idealului comunist prin democrație, pe calea marxistă-economică, în cadrul statului modern, iar bolșevismul susținea necesitatea realizării idealului socialist în întregime, prin o revoluție radicală și absolută. Aceasta e origina bolșevismului. Vom cerceta, în liniamente generale, bolșevismul din două puncte de vedere: 1) ca *doctrină social-economică*, 2) ca *doctrină politică*.

Bolșevismul, ca doctrină social-economică nu este altceva decât afirmarea și justificarea comunismului. Conducătorii bolșevici susțin că ei sunt cei mai buni, cei mai ortodoxi interpreți ai lui Marx, deoarece ei nu fac nicio concesie capitalismului. Tot așa *Rist* crede că „bolșevismul lui Lenin e aplicarea aproape literală a materialismului istoric”.¹ De fapt însă bolșevismul pornește de la marxism pentru a se depărta și a ajunge la rezultate chiar contrare gândirii lui Marx.

Bolșevismul e *comunism*, căci tinde să transforme întreaga societate într'o tovărășie de muncă, în care mijloacele de producție nu vor forma proprietatea individului și nici bunurile produse nu se vor acu-

1) Gh. Cide et Ch. Rist. *Op. cit.* Pg. 767.

mula în mâinele câtorva spre a se îmbogăți. În articol. 10 din noul program bolșevist din 22 Martie 1919 se prevede că «revoluția proletariatului înlocuiește proprietatea privată a mijloacelor de producție și de schimb prin o organizație socială a procesului social de producție și asigură astfel bună starea și posibilitatea de evoluție omnilaterală pentru toți membrii societății, distruge împărțirea după clase și liberează întreaga umanitate oprimată, punând capăt exploatării unei părți a societății de către o alta.»¹ Comunismul duce cu necesitate la *internaționalism*, căci toate popoarele vor forma «o mare familie a muncii.» Ideile acestea atrag pe proletari și prin ele sperau bolșevicii să concentreze pe toți socialiștii la o altă, căci toți marxisții ar fi putut găsi doctrina lui Marx în bolșevism. Bolșevismul, cum am mai spus, crede că ideile sale servesc numai «la realizarea teoriei pur revoluționare a lui Marx.»

Bolșevismul, urmând ideilor comuniste directive, cere *desființarea proprietății private* și repartizarea ei conform formulei «fiecăruia după capacitatea și trebuințele sale». Scopul politicii economice a bolșevismului este sporirea forțelor de producție ale țării, după cum spune art. 39 din programul său.

În realizarea statului comunist se pot deosebi două faze: 1) prima, în care se procedează la *socializarea mijloacelor de producție* și 2) înlăptuirea *comunismului produselor de consumat*. Pentru executarea primului pas spre comunismul producției bolșevicii au adoptat, în programul lor, *exproprierea totală*, economia colectivă, sperând să distrugă, prin aceasta, proprietatea individuală și munca salariată. În acest scop ei au început mai întâi cu reforma agrară, cu socializarea pământului. Bolșevismul a înființat societățile și tovărășiile pentru munca pământului. În politica sa, partidul bolșevic se sprijină pe proletarii și semiproletarii satelor, care formează majoritatea. În ceea ce privește *regimul proprietății agrare*, prin

1). *Das neue Parteiprogramm der Bolschewisten vom 22 März 1919.*

decretul din 8 Noembrie 1917, Lenin ordonă confiscarea pământului marilor proprietari, al coroanei și mănăstirilor. *Kerenski-Cernow* începuseră socializarea pământului, dând organizațiilor țărănești spre cultivare toate proprietățile. În legea pentru socializarea pământului art. 1 prevede că proprietatea pământului, a subsolului, a pădurilor, a forțelor naturii, de pe teritoriul Rusiei sovietice, aparține numai statului.¹ Sunt expropriati fără despăgubire toți foștii proprietari. Stăpânirea acestui pământ aparține întregului popor, care lucrează. Dreptul de folosință de pământ este consfințit de munca fiecăruia,² nefiind de loc influențat de sex, confesiune naționalitate etc.³ Statul întreg e împărțit în zone, după locuitori, iar pământul, la rândul său, e divizat în *zone de cultură*.⁴ Locuitorii dintr'o anumită zonă pot trece în alta pe socoteala statului. În felul acesta sperau bolșevicii să aibă cât mai întinse terenuri cultivate.⁵ Statul poate suspenda, fără însă a-l lua definitiv, dreptul de folosință al pământului, în special atunci când individul nu-l poate cultiva, și când e dator să facă alte servicii statului.⁶ Dreptul de folosință este definitiv desființat, pentru o instituție, atunci când ea este desființată, iar pentru tovărășii și comune, atunci când acestea se dizolvă—pentru particulari prin moarte sau prin pierderea drepturilor

1). *Das Grundgesetz über die Sozialisierung des Bodens. Die Agrargesetzgebung der Sowietrepublik. Abschnitt I Art 1.*

2). *Idem. Abschnit I. Art. 3.*

3). „ „ „ *Art. 4.*

4). „ „ *Abschnit. 4. Art. 24 par. 12.*

5). „ „ *Abschnitt 6 Art 33.*

6). „ „ „ *12 Art. 48.*

cetățenești. ¹ Pentru distrugerea absolută a oricărei proprietăți private, legiuirea bolșevică a restrâns moștenirea dreptului de folosință de pământ (decretul din 14 April 1918).

Din schimbarea formei de proprietate ar fi putut rezulta o periculoasă scădere a producției (cum de fapt s'a și întâmplat), de aceea bolșevicii au hotărât *introducerea monopolului cerealelor*. ²

În al doilea rând *socializarea s'a îndreptat și către industrie*, căci «statul nu trebuie să se țărănizeze» (zice Trotzky) și atunci a fost necesar să se dea orașelor posibilitatea de a fabrica mărfuri din materii prime. În vederea socializării industriei s'a instituit *monopolizarea industriilor*. Aparatul de organizare pentru această centralizare se bazează pe corporații profesionale, care trebuie să fie adevărate *comunități de producție*. ³ Pentru înlăturarea speculatorilor și intermediarilor, care nu au o muncă productivă, guvernul bolșevic a decretat *socializarea comerțului și băncilor*. Comerțul exterior a fost monopolizat, iar cel interior s'a redus la schimbul direct cu țărani. În legătură cu această socializare este foarte interesantă *politica financiară a bolșevismului*. Prin decretul din 26 Ianuarie 1918 se anulează toate împrumuturile de stat ale guvernelor anterioare și nici nu se mai plătesc cupoanele din Decembrie 1918. În luna Martie 1918 datoria publică rusească era de 65 miliarde ruble. ⁴ Mai târziu însă bolșevicii au început tratative pentru recunoașterea acestei datorii. În legislația financiară internă s'a introdus impozitul progresiv pe venit.

1). *Das Grundgesetz über die Sozialisierung des Bodens, Abschnitt 13, Art. 52.*

2). *Idem. Abschnitt 1, Art. 19.*

3). *Idem. Art. 42.*

4). **Max Hirschberg.** *Bolschewismus. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1920.*

Elementul de valoare organizator al producției și al întregului mecanism de stat este în statul sovietic *munca*. Ea dă dreptul la hrană, ea e criteriul de apreciere al lucrurilor și al quantumului de produse la care are dreptul orice individ. Statul trebuie să-și mobilizeze toate forțele de producție și să le împartă după nevoi. În societatea bolșevică *munca este obligatoare* — cine nu muncește nu mănâncă. În Rusia s'a înființat așa numitul *comitet central de obligație al muncii*, care repartizează munca după nevoie. Diferitele comisariate (al agriculturii, comunicațiilor, aprovizionării etc) comunică acestui comitet toate doleanțele lor și acest comitet, care cunoaște forțele de muncă disponibile, repartizează munca pe regiuni după trebuinți, dând ordine de executare diferitelor organe locale. Bolșevicii justifică această abatere dela principiul libertății, susținând că prin libertatea muncii nu trebuie să se înțeleagă altceva decât liberarea de sclavia capitalistă, de vinderea muncii în mod forțat pe piață. Trotzky zice: «noi opunem sclaviei capitaliste munca socială și regulată bazată pe un plan economic, obligatoare pentru toți și deci pentru orice lucrător din țară». ¹ Bolșevismul a proclamat *disciplina muncii*, fiecare fiind obligat să execute o anumită muncă. Produsele muncii aparțin societății și ca atare ele trebuiesc împărțite prin organizații muncitorești, prin așa numitele «comune de consum.» ²

A doua fază în realizarea statului socialist economic e *organizarea comunismului consumului*. În acest scop bolșevicii au întemeiat comunele de consum, câte două de fiecare district: una pentru proletari și alta pentru burghezi. Plata muncii se face în bonuri pentru obiectele necesare. În aprecierea muncii bolșevismul trece peste deosebirea dintre *munca calificată* (aceea pentru îndeplinirea căreia a fost nevoie de ucenicie sau de învățatură specială, ca: tipografia, industria

1). L. Trotzky, *op cit.* Pg. 185.

2). Dr. Erich Eisbert. *Die Ideologie des Bolschewismus.* Preussische Jahrbücher. 1919. Heft. 1 Pg. 66.

mecanică, etc.) și cea *necalificată* (munca obișnuită, neînvațată: a servitorului, hamalului, etc.). Drept criteriu general de apreciere a muncii a fost luat la început salariul muncitorilor obișnuiți.

Dacă munca este elementul fundamental, pe care se bazează realizarea statului socialist, ea trebuie *regulată* și *controlată*. În acest scop bolșevismul fixează ca timp normal de muncă 8 oare pe zi și 42 de oare pe săptămână. Pentru persoanele mai tinere de 18 ani se hotărăște 6 oare pe zi, iar minorii sub 16 ani nu sunt primiți la muncă. Pentru tinerii sub 18 ani este interzisă munca de noapte și lucrul în industrii vătămătoare sănătății. Cei care au lucrat un an întreg fără întrerupere au dreptul la o lună concediu cu salariul întreg. Pentru organizarea procesului de producție se înființează *bursele muncii*, una la 20000 de locuitori. Acestea înregistrează cererea și oferta de muncă și apoi comunică, la rândul lor, comitetului central de obligație al muncii. Toți locuitorii sunt considerați ca membrii ai sindicatului poporului, ca funcționari ai statului economic.

Pentru organizarea muncii pe specialități se recurge și la ajutorul burghejilor, care au cunoștinți tehnice; li se dă acestora chiar autonomia necesară, dar sub controlul lucrătorilor, care învață o astfel de specialitate.

«Viață sau moartea Rusiei sovietiste se hotărăște pe frontul de muncă»³ zice Trotzky, de aceea, pentru o bună organizare a producției, bolșevicii au înființat *armata de muncă*. Soldații sunt mobilizați și întrebuințați la lucru; aceste armate sunt conduse de lucrători. La început ele lucrează greu, încet și prost, dar treptat-treptat ele învață să execute anumite munci.

După cum se vede bolșevismul, ca doctrină economică, încearcă să realizeze, pe calea decretelor, comunismul absolut al producției și consumației. Înainte de a face critica bolșevismului, din acest punct de vedere, să vedem care este *concepția politică* a acestei teorii sociale.

3). L. Trotzky. *Op. cit.* Pg. 187.

Ca mișcare politică bolșevismul a fost ajutat în Rusia în special de războiul mondial. Rusia, care a avut de suferit atâtea înfrângeri, care a sacrificat atâtea vieți fără alt scop decât întărirea capitalismului apusan și a țarismului, Rusia aceasta s'a revoltat. Menșevicii au vrut să îndrepte revoluția către un *socialism rațional*. Kerensky părea că este acela care întrupează aspirațiile și tendințele întregii Rusii. El fascina mulțimea și o ducea la luptă. Aceasta a durat însă foarte puțin. Bolșevismul a prins mai bine, pentru că el reprezenta în anul 1917 dorința de pace în primul rând. Bolșevismul a utilizat acea oboseală sufletească a masselor, acel dezgust de masacru, și a agitat ideea păcii. Bolșevicii au arătat poporului rus că războiul mondial satisface numai scopurile imperialiste ale unor mari puteri, că e numai o luptă pentru cucerirea pieții mondiale de către capitalism. Prin urmare bolșevismul a început, ca mișcare politică, prin a fi un *radicalism pacifist*, adică tocmai contrariul a ceea ce vrea el în realitate să fie. *Scopul teoretic politic* al bolșevismului este altul. Bolșevismul este, în esența sa, un *idealism revoluționar*, «un radicalism al revoluției politice», nu al păcii. Conducătorii acestei mișcări au vrut însă să se folosească de starea tulbură, de nemulțumirile masselor, de murmurul lor contra mizeriilor războiului, pentru a transforma războiul european într'o revoluție mondială, prin care să se realizeze statul socialist. În acest scop bolșevicii au uzat de toate mijloacele posibile în politica externă și internă.

Ca doctrină politică-teoretică bolșevismul este un *revoluționism radical* al cărui ideal este statul socialist, care, propriu zis, nu e un *stat politic*, ci un *stat economic-administrativ*.

Istoria întreagă nu este altceva decât înfățișarea diferitelor faze ale luptei dintre clase, susține bolșevismul de comun acord cu marxismul. Clasa oprimată se va elibera însă prin forța sa, prin revoluție, și atunci va înceta lupta dintre clase. Dar odată cu această se va desființa și statul modern, care nu e altceva decât expresia luptei dintre clase. *Bolșevismul crede*

în puterea nemărginită a revoluției politice. Transformarea socială, distrugerea societății de azi, e posibilă numai prin ajutorul unei revoluții violente. În locul actualului *stat burghez* trebuie întronat *statul proletar, dictatura proletariatului*, a clasei muncitoare, care cuprinde pe lucrători, soldați și țărani

Dictatura proletariatului are o dublă importanță în concepția bolșevismului: 1) *una economică*, 2) *alta politică*. Din punct de vedere economic dictatura aceasta singură poate realiza complet comunismul. Am arătat căile, pe care încearcă bolșevismul acest lucru. Politicește bolșevismul imaginează o altă formă de guvernământ, anume *sistemul sovietelor*. Pentru stabilirea acestui sistem e nevoie de o revoluție violentă, *Lenin* însuși spune, ca și *Trotsky*, că nu se poate întemeia dictatura proletariatului decât pe forță. ¹ În concepția bolșevistă revoluția este un adevărat război civil și o dictatură de fier a poporului. *Bucharin* susține că dictatura aceasta este „forța de fier, o putere care nu cruță pe dușmanii ei“. Prin convingere și discuție teoretică nu se poate ajunge ajunge la domnia poporului. Social revoluționarii și menșevicii cred că se poate realiza un stat popular prin compromisuri, ceea ce e absolut greșit. Dar „clasa muncitoare nu poate ajunge altfel la liberare decât prin revoluție, adică prin înițurarea puterii capitalului, prin distrugerea statului burghez. Orice revoluție este însă violentă față de stăpînii de mai înainte“. ²

Statul proletar nu se poate realiza decât prin forță. Întrebuințarea forței nu este ceva condamnat aici, pentru că ea are drept scop liberarea a milioane de lucrători de jugul capitalist, „salvarea de biciul capitalului, de războaiele hoșești de jefuirea sălbatecă și de distrugerea a tot ceea ce a construit și acu-

1). **Lenin.** *Diktatur des Proletariats und der Renegat K.* Kautsky. Leipzig 1919.

2). **N. Bucharin.** *Das Programm der Kommunisten.* Hoffmanns Verlag. Berlin.

mulat omenirea, în curs de sute și mii de ani".¹ Statul nou se va înfăptui prin stabilirea pretutindeni a regimului sovietic.

Dar ce sunt sovietele? Aceste organe de stăpânire bolșevică sunt niște consilii de lucrători, soldați și țărani. În vechea Rusie au existat mai înainte un fel de soviete. În anul 1905, după revoluție, s'au înființat în fabrici colegii de lucrători, dar repede, când s'a liniștit revoluția, ele au fost desființate. La început, în anul 1917 sovietele au fost numai niște „forme revoluționare de control, pe care masele au început să-l exercite asupra organelor concrete ale muncii și organizației, asupra fabricelor și comunelor, asupra societăților și asociațiilor, asupra unităților militare și economice”.² După puțin timp însă ele s'au transformat dobândind un alt rol.

Statul sovietic tinde către o democrație, în care însă să nu mai existe clasele sociale. Constituția acestui stat caută să stabilească ca bază a statului *o unitate productivă*, care să fie în acelaș timp și *unitate de alegere politică*. De aceea statul bolșevic se bazează pe sovietele lucrătorilor și țăranilor. În acelaș timp însă pentru ca organizarea proletariatului să fie mai efectivă și pentru ca ea să fie ajutată și de forța armată, s'au introdus în aceste soviete și soldați.

Sovietele sunt de diferite grade, începând cu acela al satelor, județelor, districtelor, guberniilor și până la cel central. Aceste soviete sunt în raporturi de dependență reciprocă, deoarece ele se pot controla ierarhic dela cel central în jos, iar în ordine ascendentă, dela sovietul sătesc în sus, ele se pot trage la răspundere.

Scopul politic al sovietelor e *dictatura proletariatului*: el a fost formulat în constituția sovietică dată în 1918 la Moscova. Ideia fundamentală a acestei

1). **N. Bucharin.** *Das Programm der Kommunisten.* Hoffmanns Verlag. Berlin.

2). **Alfons Paquet.** *Der Geist der russischen Revolution.* München 1920. Pg. 13.

constituții este *proclamarea drepturilor poporului muncitor și oprimat*. Constituția aceasta constă din șase secțiuni, care cuprind principiile de organizare ale statului sovietic, și anume: 1) drepturile omului, 2) determinarea funcțiilor sovietelor și a organelor lor, 3) constituirea sovietelor, instituirea congresului general al sovietelor rusești ca autoritate superioară, 4) dreptul de alegere, 5) bugetul, 6) chestiuni mai mărunte.

În ceea ce privește rezultatele economice, bolșevismul a dat cu adevărat faliment. Într'adevăr s'a decretat exproprierea integrală a pământului, dar țărării au înțeles prin „pământul să fie al acelor care îl lucrează“, că ei trebuie să-și împartă pământul între dânșii — ceea ce au și făcut. Acești țărani proprietari au fost în genere ostili guvernului bolșevic, dar mai ales s'au manifestat atunci când li s'au rechiziționat cerealele și vitele și când li s'a pretins să lucreze pământul nu în calitate de proprietari, ci de însărcinați ai statului. Rezultatul acestei exproprieri a fost, cum observă Rist, că s'a desființat și forma cea mai veche de proprietate comunistă rusească — *mirul*. Pentru a neutraliza influența acestor țărani burghezi, care înțelegeau să fie stăpâni absoluți pe avutul lor, Lenin a înființat „sovietul săracilor“, în care intrau numai cei absolut săraci. În fiecare sat erau o sumă de țărani fără pământ și fără unelte. Aceștia au dobândit în sovietul sătesc puteri mai mari ca toți ceilalți membrii. Aceștia ordonau și executau rechiziții pentru guvern, ei vroiau să silească pe țăranii mijlocii să adere la politica guvernului. ¹ Când toți țăranii, mai de frică, mai de bună voie, au executat ordinele sovietului central, sovietele săracilor au fost desființate. ² Țărării însă păstrează și acum o atitudine ostilă sovietelor; ei nu vor să plătească dările și nici să trimeată cereale la orașe. Ei nu au încredere în durata acestui regim politic și

1). **A. Lwoff.** *Die Agrarpolitik der Sowietregierung. Die neue Zeit.* 4 Iuni 1920.

2). **L. Trotzky.** *op. cit.* Pg. 151.

nici nu vor să primească moneda de hârtie scoasă de guvern.

Deci în ceea ce privește regimul proprietății agrare, în Rusia comunistă există de fapt o *proprietate privată țărănească*. Politica agrară bolșevică n'a reușit deoarece țaranii nu sunt încă pregătiți pentru o economie colectivă.

Dacă ne întoarcem privirile spre *socializarea industriei* constatăm rezultate tot așa de puțin satisfăcătoare. Deși aici bolșevismul a reușit să stabilească comunismul, totuși rezultatul e dezastruos. Marxismul consideră socializarea mijloacelor de producție ca un factor absolut necesar pentru progres; el pune însă oare-care condiții pentru această socializare. Socialistul englez *Richardson* admite socializarea în următoarele condiții logice: 1) *Să fie posibilă*, să se acorde cu natura omenească—adică: nu se poate face socializare decât acolo unde spiritele sunt pregătite pentru aceasta, 2) *să nu se iacă prin schimbări brusce în organismul social de azi*, 3) *să fie treptată și sigură*, pentru a nu se deprecia și diminua producția economică, 4) *să fie durabilă*, 5) *să fie dreaptă și* 6) *să fie elastică*, adică să se lase posibilitatea de extindere, de modificare și perfecționare a ei¹. Din punct de vedere pur economic socializarea, pentru a corespunde scopului ei, trebuie: a) *să mărească producțiunea*, căci numai așa își justifică valoarea ei față de modul de producție al trecutului, 2) *să dezvolte disciplina și sentimentul datoriei*; lucrătorii să muncească bucuroși, nu de teamă, 3) *disciplina să fie exercitată de o autoritate conform dreptății și egalității*, o autoritate bazată pe colegialitate, nu pe despotism, și 4) *să existe un fond spiritual moral*, care să facă pe individ să lucreze în serviciul obștesc și spre binele comunității.

Niciuna dintre condițiile logice și economice ale socializării nu a pregătit și nu a însoțit trecerea de la producția individuală la cea colectivă. În Rusia bolșevică, Sovietiștii au făcut o socializare riguroasă,

1). **Dr. August Müller.** *Sozialisierung oder Sozialismus?* Berlin 1919.

bruscă și absolută într'o țară unde spiritele erau cel mai puțin pregătite pentru așa ceva.

Sovietele au naționalizat industriile, precum și toate întreprinderile particulare, fără a da vreo despăgubire proprietarilor, ba chiar i-au obligat pe aceștia să finanțeze mai departe întreprinderile, iar pe lucrători și funcționari să continue munca. În acelaș timp guvernul a fixat prețurile pentru materiale prime precum și prețurile de vânzare ale fabricatelor. Pe de altă parte plata muncii a fost sporită treptat, conform cu nevoile vieții; din această cauză o sumedenie de fabrici s'au închis. Producția a scăzut cantitativ și s'a depreciat calitativ. Inchizându-se fabricele, numărul celor fără de lucru a crescut. Astfel în Martie 1918 rămân fără de lucru 6644 de lucrători, iar peste 4 luni, în Iulie, numărul acestora se ridică la 47754. În Octombrie 1918 încetează 1000 de întreprinderi și rămân fără lucru 300—400000 de lucrători. Prin obligația de a finanța întreprinderile, capitalul privat dispare, căci el nu culege niciun venit, ci se consumă treptat — din această cauză statul trebuie să finanțeze el toate industriile. Producția a scăzut extraordinar de mult. De ex. în Urali: la *Bogoslav* se scoteau înainte 250000 puzi de fier, în Iunie 1918 s'au scos numai 20000. Tot așa marea fabrică de locomotive *Samora*, care producea 30 de locomotive grele pe lună, acum nu mai lucrează, totuși lucrătorii continuă a fi plătiți de stat mai departe. Socializarea căilor ferate a dus la acelaș rezultat nenorocit; înainte ele costau un miliard și jumătate, în 1918 însă cheltuelile pentru ele s'au ridicat la 11 miliarde; la venit, înainte ele aduceau nouă miliarde și jumătate, acum numai două miliarde. Atelierele statului nu mai lucrează. La *Perowo*, în Moscova, se lucrau 25—30 de locomotive pe lună, în 1918 numai trei, iar în toamna aceluiaș an atelierele s'au închis.¹ Din această cauză suferă foarte mult transportul.

Negreșit că la această dezorganizare a vieții econo-

1). **E. Stadtler.** *Die Weltkriegsrevolution.* Leipzig 1920. Cap. *Der Bolschewismus und Wirtschaftsleben.*

mice a contribuit și războiul și situația politică externă. Trotzky pune chiar toată această scădere a vieții economice numai pe seama războiului și a blocusului economic. Într'adevăr în urma catastrofei războinice, Rusia sovietică a pierdut bazenul metalurgic al Donetzului, care dădea 94% combustibil mineral, tot așa a pierdut regiuni petrolifere; deasemenea îi lipsesc cerealele și vitele din Siberia, unde au găsit refugiu și s'au organizat atâtea gărzi albe. Din cauza blocusului Rusia a pierdut 800 de milioane de tone de cărbuni, pe care îi importa mai înainte din străinătate.

La toate acestea trebuie să adăugăm și lipsa de orientare și de pregătire a lucrătorului rus. Trotzky însuși spune: «avem specialiști dintre care putem spune că o treime este conștiințioasă și instruită, pe când o a doua treime nu e decât pe jumătate și a treia nu are nicio valoare. Clasa muncitoare e bogată în oameni înzestrați, devotați și energici — unii din nenorocire prea puțin numeroși, posedă deja cunoștințele și experiența necesară; alții au caracter și aptitudini, dar n'au nici cunoștinți, nici experiență; cei de al treilea n'au nici una, nici alta».¹

În ceea ce privește proclamarea drepturilor omului, bolșevismul înțelege ideia de drept natural mult mai îngust ca revoluția franceză, căci el limitează drepturile omului numai la clasa lucrătorilor. De aceea drepturile omului sunt identice cu drepturile proletariatului. Burghezii, socialdemocrații, toți cei care nu sunt bolșevici, sunt excluși dela aceste drepturi firești și generale.

Vom analiza din doctrina politică a bolșevismului în special: *alcătuirea și funcțiunea corpurilor reprezentative ale poporului* — ale *sovietelor*, apoi *dreptul de a alege și de a fi ales* și în sfârșit *ideia de dictatură a proletariatului*.

Poporul își exercită puterea prin soviete, care sunt niște adunări reprezentative ale lucrătorilor în primul rând sau mai bine zis ale intereselor economice ale

*) L. Trotzky. Op. cit. Pg. 230.

muncitorilor. Parlamentul sovietic constă dintr'o sumă de «parlamente construite în formă de piramide», cum zice *Kelsen* ¹. Baza o formează sovietele sătești, iar vârful sovietul central. Aceste parlamente sunt niște *corporații muncitorești active* cu putere politică. Prin urmare bolșevismul întemeiază parlamentul politic pe baza muncii. Vechea burghezie, chiar dacă avea unele tendinți democratice, totuși nu dădea muncii rolul și locul ei adevărat. Sovietele vor să realizeze egalitatea economică și politică absolută. Fiecare comună are un soviet. Dintre membrii acestuia se aleg reprezentanți în sovietul județean (compus din mai multe comune); aceștia, la rândul lor, aleg reprezentanți pentru sovietul districtual și așa mai departe până la sovietul central. ² Acest soviet se întrunește de două ori pe an. El alege însă un comitet executiv central, care face totul în materie de legislație și administrație, fiind responsabil de actele sale. Din sânul acestui comitet se aleg 18 comisari ai poporului. Rusia întreagă constă din soviete, care alcătuiesc laolaltă o *republică federativă*. Aceste soviete exercită puterile constituite în stat, înlocuind astfel statul politic burghez. Sistemul sovietic nu trebuie confundat cu consiliile muncii din noua legislație germană. În legislația economică din Germania muncitorimea este reprezentată în orice domeniu special de activitate: consiliile muncii au acolo un rol de control și de participare efectivă a muncitorilor la stabilirea condițiilor muncii. Sovietele rusești însă alcătuiesc un sistem politic nou, opus celui de până acum. ³

Cum se aleg și cine alege aceste soviete? Cine

1) **Hans Kelsen**. *Vom Wesen und Wert der Demokratie*. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*. 1920.

2) A se vedea interesantul studiu, bazat pe un bogat material, al d-lui **D. Gusti**: *Comunism, Socialism, Anarhism Sindicalism și Bolșevism*. *Arhiva pentru știința și reforma socială* an. II n. 1, 2, 3.

3) **K. Diehl**. *Diktatur des Proletariats und das Rätssystem*, Jena 1920.

are dreptul de vot? Firesc ar fi ca la alcătuirea unui asemenea mecanism să ia parte toți cetățenii, votul să fie deci universal și liber. În republica bolșevistă însă se întâlnește această enormă contradicție între *concepția statului proletar-economic*, în care deosebirea dintre clase trebuie să fie desființată și *proclamarea dreptului de vot al unei singure clase*. Într'adevăr art. 64 din constituția sovietică exclude dela vot pe burghezi și pe cei care nu lucrează, precum și pe toți indivizii, care nu sunt partizani ai bolșevismului. În anul 1918 comitetul central executiv al sovietelor a ridicat dreptul de vot reprezentanților partidului social-revoluționar și mănșevicilor. Aceștia sunt considerați de bolșevici drept «lachei ai burgheziei». Votul general devine, pentru Lenin, *dreptul de alegere al unei singure clase*.¹

Regimul sovietic merge chiar și mai departe și face deosebire între alegătorii orășeni și cei de la țară, căci la sate se alege un reprezentant la 25,000 de locuitori, iar la orașe unul la 5000. Iată deci un sistem electoral foarte puțin democratic și foarte puțin în concordanță cu idealul de stat socialist.

Prin urmare sovietele sunt compuse din proletari și alese de proletari. Ele au putere legislativă și administrativă. Astfel, în federația generală a sovietelor, nu există separație între puterile statului. Caracteristic și nou e, în constituția republicii sovietice, *introducerea mandatelor imperative* pe timp scurt și cu posibilitatea de a fi retrase. Prin mijlocul acesta se stabilește contactul apropiat între alegător și reprezentantul său, care e tot un lucrător din fabrică și care poate fi înlocuit și tras la răspundere, în caz de neglijare sau falsificare a mandatului dat.

A treia idee fundamentală, pe care se întemeiază bolșevismul este *dictatura proletariatului*. De acord cu marximul, bolșevismul crede că adevărata democrație se ajunge numai prin o dictatură a clasei muncitorești. Dictatura este, cum zice *Radek*, «forma de

1). Dr. W. Mautner. *Bolschewismus und Marxismus*. Schmollers Jahrbuch 1920,

stăpânire, în care o clasă dictează celorlalte voința ei în mod absolut». ¹ Dictatura este absolut necesară, susține bolșevismul, căci revoluția socială durează mult. Această revoluție, așa cum o concepe socialismul, începe cu detronarea clasei capitaliste și se continuă prin transformarea economiei capitaliste în economia socialistă. Procesul acesta are nevoie de cel puțin o generație ², de aceea în acest timp de trecere de la capitalism la comunism este necesară dictatura proletariatului. Bucharin merge mai departe chiar și susține necesitatea acestei dictaturi pentru tot timpul până când clasa lucrătorilor va desființa întreaga burghezie. Deși prin revoluție, până acum, s'a desființat statul burghez, continuă Bucharin, totuși clasa burgheză nu s'a distrus, ci ea nutrește speranța că se va reveni la vechea ordine politică. Dictatura proletară trebuie să nimicească burghezia pentru a putea realiza comunismul adevărat. ²

Lenin însă înțelege nu dictatura generală a proletariatului, ci numai a partidului bolșevic, iar în partid stăpânirea unui grup, și în grup supunerea absolută față de un singur conducător. Astfel se ajunge la un adevărat absolutism. În comitetul executiv toți ascultă de un șef. Lenin însuși spune: «revoluția cere în interesul socialismului o subordonare necontrazisă a maselor față de voința matură a conducătorului procesului muncii». Dictatura proletară realizează comunismul, zdrobind, prin forță, tot ce aparține capitalismului și burgheziei. Dar această dictatură, fără republică democratică și fără vot universal egal și liber, e o adevărată tiranie.

După ce am arătat ce e bolșevismul ca doctrină economică și politică, vom cerceta acum dacă, în acești 4 ani de stăpânire, el și-a putut realiza idealul.

Realitatea este măsura valorii idealurilor sociale, căci dacă idealul nu pornește de la realitate, ci e cu totul departe de viață, atunci el se distruge. Mintea

1). **K. Radek.** *Die Entwicklung des Sozialismus von der Wissenschaft zur Tat.* Berlin 1919.

2). **N. Bucharin.** *Op. cit.*

omenească poate făuri numeroase și frumoase planuri, toate se spulberă însă, dacă nu se bazează pe realitatea vie. Care este aspectul economic și politic al Rusiei sovietice după patru ani de guvernare bolșevistă?

Bolșevismul s'a preocupat mai mult de elementele destructive ale revoluției, nu însă și de organizare. El a neglijat faptul că reușita socialismului depinde de dezvoltarea forțelor de producție și că nu este posibilă revoluție socială decât atunci când s'au realizat toate condițiile necesare pentru a se trece de la capitalism la societatea viitoare muncitorească. În contra acestei idei marxiste bolșevismul susține că revoluția e posibilă atunci când capitalismul a produs atâtea suferințe în popor în cât acesta nu mai poate suporta. Nu e adevărat că revoluția socialistă începe acolo unde capitalismul e prea dezvoltat, ci acolo unde organizația capitalistă e mai slabă.

Această concepție despre revoluție a îndemnat pe bolșevici să înceapă distrugerea statului capitalist, înainte de a vedea prin ce îl poate înlocui.

Lipsa de pregătire și de bunăvoință a lucrătorului rus a fost, pe lângă celelalte, una dintre cele mai însemnate cauze ale regresului economic. Pentru a remedia acest rău, bolșevismul, care proclamase la început egalitatea muncii, a văzut că trebuie să apeleze la amorul propriu al lucrătorului, să dea prime acelor care lucrează mai mult, ba a introdus chiar *sistemul Taylor* întrebuițat și de societatea capitalistă.¹ Și de unde în primele timpuri, disprețuia și persecuta pe intelectuali, a căror muncă o asimilase în totul cu cea manuală, acum îi caută pentru a întrebuița priceperea și cunoștințele lor.

Din punct de vedere politic bolșevismul e o utopie ca toate utopiile vechi ale visătorilor din școlile anterioare. El a vrut să realizeze comunismul și a imaginat, în acest scop, sovietele. Acest ideal a degenerat foarte repede, transformându-se în ideea diktaturii

1). **Arthur Heichen.** Wertlehre, Taylorsystem und Bolschewismus. Neue Zeit 1920.

proletariatului, a stăpânirii unei singure clase. Bolșevismul, proclamând valabilitatea voinței unei clase, este *antidemocratic*. În afară de țărani și soldați, bolșevismul deosebește în populația orășeană trei clase: 1) *burghezi*: capitaliștii și intelectualii, 2) *lucrători salariați* și 3) *funcționari ai sovietelor*. Cei care fac parte din prima clasă sunt absolut maltratați, deoarece nu numai că nu au drepturi politice ca ceilalți, dar ei n'au nici măcar dreptul la viață, căci rațiile lor de hrană sunt cu mult mai mici decât ale lucrătorilor, aproape nu pot trăi. De fapt Lenin întrebuițează aceeași metodă antidemocratică ca și regimul țarist. Sovietismul stabilește deci o democrație proletară, dând cele mai largi drepturi lucrătorilor și numai lor. Dar cine e lucrător? Astăzi e decretată, în Rusia, obligativitatea muncii, așa că toți lucrează, de aceea nici n'ar trebui să mai existe deosebire între lucrător și nelucrător. Totuși bolșevismul menține această deosebire, nu însă după funcția actuală a fiecăruia, ci după ocupația de mai nainte de revoluție.

Lenin a proclamat dictatura proletariatului pentru a înăbuși orice mișcare contrarevoluționară. *Dictatură* e acel regim, în care puterea o are o *minoritate* sau o *persoană*, care ea însăși e în afară de legi. Lenin a crezut că această dictatură e mijlocul cel mai potrivit pentru realizarea comunismului. Punctul de plecare al bolșevismului a fost ideea marxistă că statul trebuie să posede instrumentele de producție și apoi să le repartizeze pentru munca colectivă. Ori această socializare nu era posibilă fără autoritatea dictatorială.

Cât despre obiecțiunea, care se aduce dictaturii proletare, că este antidemocratică, Lenin răspunde că principiile democratice actuale sunt formulate tot de burghezie de aceea bolșevismul nu e ținut să le respecte. Dictatura proletară trebuie să libereze omenirea de sclavia salariului, de aceea ea trebuie să înfrângă cu forța rezistența capitalismului. Unde nu e opresiune și violență, nu e libertate, nu e democrație, zice Lenin.¹

1). Lenin. *Stat und Revolution*. Berlin 1918.

Dictatura aceasta este violentă, pentru că ea are de luptat în contra capitalismului, pe care trebuie să-l înfrângă în mod absolut. Dar deși bolșevicii au proclamat, la început, dictatura numai ca o stare tranzitorie, pare că se complac acum în această stare, care cine știe cât va dura. Această dictatură, cu teroarea legată de dânsa, devine însă un «socialism tătăresc», cum îi zice Kautsky ¹ sau «o oligarhie tătărescă», cum o numește Rathenau.²

Bolșevismul a trebuit să renunțe încetul cu încetul, la pretențiile sale inovatoare. Conform doctrinei sale revoluționare, bolșevismul a început prin opera de distrugere pentru a ajunge la construcții unele foarte asemănătoare cu cele din societatea capitalistă, iar altele insuportabile prin despotismul și nedreptatea lor. Astfel a cerut și a încercat desființarea armatei, pentru ca să proclame mai târziu *principiul apărării țării* și deci implicit și nevoia de organizare riguroasă militară. Bolșevicii antimilitariști au decretat mobilizări, au reintrodus disciplina și chiar pedeapsa cu moartea. În ceea ce privește doctrina economică, am văzut că bolșevismul a ajuns la stabilirea proprietății individuale, iar în politică la despotism și teroare.

Revoluția rusească din 1917 nu a avut la început un caracter socialist.

Proletariatul era prea slab și socialdemocrații aveau o foarte mică sferă de acțiune. Imprejurările războiului, starea economică rea, făcuse să încolțească în sufletul poporului ideea că trebuie răsturnat regimul politic incapabil și producător de suferință. Revoluția rusă a fost la început „o reacțiune elementară a unui stat slab organizat și rău condus politicește contra presiunii, pe care i-o impunea războiul mondial“, cum zice *Stadtler*.³ Revoluția aceasta a început prin a fi de natură politică, pentru a deveni apoi socială. Pla-

1). **K. Kautsky.** *Terrorisme et communisme.* Pg. 242.

2). **W. Rathenau.** *Op. cit.* Pg. 67.

3). **Stadtler.** *Op. cit.* Pg. 27.

nul de organizare l-a luat dânsa de la revoluția franceză, deși împrejurările istorico-sociale nu erau aceleași în ambele țări.

În Franța prima comună a avut un caracter politic, neurmărind niciun alt scop decât organizarea autonomă a comunelor și administrația lor proprie. Prin urmare nu a fost atunci în Franța o comună socialistă propriu zisă, bazată pe o concepție economică. Dovadă e faptul că în revoluție au luptat alături burghezii cu lucrătorii. Toți cereau numai drepturi politice, negândindu-se de loc la atingerea proprietății. A doua comună franceză de la 1871 are unele asemănări cu comuna rusească.

Republica sovietică este, ca și comuna a doua franceză, produsul înfrângerii militare. Ca și în anul 1871 tendința de pace determină și acum proletariatul la revoluție. Dar atunci proletariatul francez urmărea anumite scopuri politice-patriotice, pe când bolșevismul de azi este internațional.

În afară de aceasta, comuna franceză se deosebește de cea rusă atât prin metodele de realizare cât și prin organele de execuție. În Franța în 1871 se introduce, în locul vechei organizații politice, un organ nou burghez și național, *garda națională*, care înfăptuia și garanta ordinea de stat. Puterea politică e exercitată de un *comitet central de soldați și lucrători*. Prima grijă a acestui comitet a fost *decretarea votului universal și libertatea absolută a alegerilor*. Comuna aceasta nu e radicală, nu face o socializare absolută și riguroasă și nici nu proclamă dictatura unei clase. Statutul muncii, întocmit atunci, este foarte rațional, împăciuitor și cu un caracter național. Câtă deosebire între această comună și cea bolșevică de azi!

Revoluția bolșevică e cea mai cuprinzătoare dintre toate revoluțiile, ea are scopurile cele mai largi. Tendința ei este să se răspândească în lumea întreagă și să răstoarne pretutindeni societatea capitalistă.

Bolșevismul a ocazionat și *revoluția germană*, care e izvorâtă și ea din defaitism și imitație. Propaganda directă a lui *Radek* în Germania nu a rămas fără rezultate. Și în Germania la început revoluția a fost politică, deoarece scopul imediat a fost luarea puterii politice din mâna militaristilor și abia apoi s'a pus problema organizării economiei socialiste.

În genere *revoluțiile puterilor centrale (germană, austriacă și ungară)* sunt produsul războiului și al propagandei rusești. În Germania a lucrat *Radek*. Succesul acestuia a fost ajutat și de împrejurările speciale în care se afla statul german. În primul rând s'a născut în spiritul poporului, care a pierdut războiul, un sentiment de legitimă revoltă contra conducătorilor. *P. Szende*¹ susține că ideologia revoluției puterilor centrale este izvorâtă direct din acea a războiului și are foarte mare dreptate. Pierderea războiului a avut drept consecință *pierderea autorității organelor de conducere*. În Noembrie 1918 producția era scăzută, capitalismul suferea ca și proletariatul, în sufletul tuturor era descurajarea. Situația militară a contribuit și mai mult la îndârjirea contra conducătorilor. În armată era o agitație socialistă revoluționară, care se manifestă mai ales în marină. *Revoluția soldaților* avea un scop general — înlăturarea formelor autoritare de guvernare. În luna Octombrie anul 1918 *grupul Spartacus* hotărăște, în urma conferinței dela Gotha, să adopte programul bolșevic și să alcătuiască soviete și în Germania ca în Rusia. Acest nou partid a început propagandă și mișcări, având la îndemână fonduri rusești, după cum a mărturisit și fostul ambasador bolșevic la Berlin *Joffe*.²

Și revoluția germană a pornit dela aceeași concepție a revoluției. ca și bolșevismul, căci între principiile conducătoare ale partidului comunist revolu-

1). **Paul Szende.** *Die Krisse der mitteleuropäischen Revolution.* *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.* 47 Bd. 1921.

2). **Eduard Bernstein.** *Die deutsche Revolution.* Berlin 1921. Pg. 23.

ționar german e și acela care spune că „în toate stadiile revoluției, care premerg preluării puterii de către proletariat, revoluția e o luptă politică a masselor proletare pentru puterea politică”.¹ Mai departe în acelaș program se prevede că lupta nu poate duce la victorie decât prin întrebuințarea celor mai puternice mijloace politice. Organele, care vor cuceri și exercita puterea, sunt tot sovietele. În acest program se încearcă a se da chiar o formulă filosofică și o întemeiere mai științifică acestor soviete. Într'adevăr, pentru Spartachiști, sovietele rezultă din voința revoluționară a masselor; ele sunt «expresia ideologică și organizatoare a voinții de putere pentru proletariat, întocmai după cum parlamentul este această expresie pentru burghezie». Pentru acest motiv sovietele lucrătorilor sunt acele care fac revoluția proletară. Nu e locul să ne ocupăm aici pe larg de întregul program spartachist, dar trebuie să accentuăm, că în el sunt cuprinse cele mai multe idei bolșeviste.

Revoluția germană a fost ușor înăbușită, pentru că împrejurările, în care s'a produs și în care puterea a fost luată de social-democrați, erau din cele mai puțin prielnice, fapt care a determinat pe social-democrați la un fel de acord cu celelalte partide. În locul expropriierilor forțate și integrale, în locul socializărilor absolute și absurde, social-democrații germani, deși au pornit dela o revoluție politică pură, au făcut un plan economic, după care au încercat să îndrumeze noua formă de stat.²

Tot așa o revoluție politică, cu interes politic și sub influența bolșevicilor, s'a întâmplat și în Ungaria. Revoluția din acea țară a fost finanțată deasemenea de bolșevici, cum spune fără niciun înconjor *P. Szende*. Bolșevicii au văzut că în Europa centrală era o

1). *Leitsätze der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)*. Art. 3.

2). A se vedea **Rudolf Martin**. *Die soziale Revolution*. München 1919.

stare sufletească și împrejurări istorice foarte potrivite pentru revoluție și au crezut că acestea vor servi planurilor lor de răspândire a revoluției. Tulburările din Austria au fost fără importanță și fără urmări.

Revoluția bolșevică a scontat astfel puterea ideii revoluționare, care, orice s'ar zice, prindea teren în spiritul mulțimelor. Ideia revoluției generale a fost o contra mișcare spirituală față de democratismul formal și de capitalismul opriment.

Anarhismul, nihilismul și bolșevismul, au crezut că revoluția socială se poate realiza pe cale politică, prin răsturnarea autorităților actuale sau chiar prin distrugerea completă a lor. De multe ori revoluțiile politice au avut urmări bune. Astfel revoluțiile politice rusești, sub Nicolae II, au fost încununate de oarecare succese, căci s'a înființat Duma și s'a dat un fel de constituție. Dar nu e mai puțin adevărat că de cele mai multeori asemenea revoluții întăresc mișcările reacționare. Dacă revoluția rusă din 1904-1905 a avut rezultate bune, nu trebuie să se uite însă că deatunci a început cea mai grozavă teroare albă, prigoana cea mai neîmplăzită în contra celor bănuiți că au idei liberale. Revoluția politică nu poate avea rezultate sociale bune decât atunci când e mijlocul ultim de transformare a unei societăți. Când însă se face numai o revoluție politică, neîntovărașită și neurmată de transformări mai adânci în structura morală-socială, atunci rezultatul e prea mic în raport cu jertfele făcute. În cazul acesta revoluția politică nu a făcut altceva decât a schimbat cadrul, în care se îndeplinesc anumite funcțiuni sociale. În genere o astfel de revoluție nu schimbă viața socială în complexul ei, deaceia nu ea va putea stabili valori nouă. Revoluția politică poate ajuta și complecta pe cea socială propriu zisă; dacă însă nu se bazează pe un substrat economic, ea nu poate crea o societate nouă, ci este numai distructivă.

În antichitate, societatea, prin organizarea ei po-

litică, a fost frământată de multe ori de revoluții. Atunci alta era înfățișarea societăților, altul era temeiul, pe care se baza gruparea umană și altele erau ideile de drept și datorie politică. Astfel este în deosebire cunoscută organizația brahmană, bazată pe ideea de castă. Acolo societatea era împărțită în caste fără legătură între ele, unele având toate drepturile, iar altele niciun drept, ci numai obligații. Regimul acesta politic avea ca substrat religia, neegalitatea dintre caste fiind explicată prin o diferență constituțională datorită divinității. Astfel la Indieni se deosebeau 4 caste și anume: 1) *casta preoților*, 2) *a războinicilor*, 3) *agricultorii și negustorii* și 4) *sclavii*. Drepturile și datoriile, precum și virtuțile se împărțeau după caste. Brahmanii posedau *înțelepciunea*, de aceia ei puteau fi judecători și conducători; războinicii erau *bravi, generoși*, în timp ce a treia castă era înzestrată cu mult mai puține virtuți, sclavii fiind puși pe aceeași treaptă cu animalele. Aceste idei morale și politice l-au influențat și pe *Platon*, care a admis existența claselor sociale ca o necesitate și între clase a pus deosebiri nu numai politice, ci și morale.

Nesocotirea drepturilor generale omenești a dat naștere primei revoluții sociale proletare din Megara (640 a. Chr), când proletarii au îndrăznit să ceară o egalitate economică pe baza muncii. ¹

Dar tot așa la Romani e cunoscută deosebirea, pe care o făceau ei chiar între cetățeni. Până la *Servius Tullius* plebeii nici nu erau considerați ca cetățeni; dela el devin și dânșii cetățeni, dar pe o treaptă inferioară, căci nu au *jus honorum* și nici *jus connubii* cu patricienii. În deosebire de patricieni, plebeii sunt *cives minuto jure*. Pe lângă cetățeni, erau în imperiul roman o sumedenie de indivizi cu drepturi parțiale ca: *latinii* și *peregrinii* care aveau mai mult *jus gentium* decât drepturi civile. Intre patricieni și plebei începe o luptă, care se sfârșește prin victoria acestora.

1). **Franz Laufkötter.** *Der Sozialisierungsgedanke im alten Griechenland.* Neue zeit, 1919.

din urmă. La anul 367 a. Chr. se desăvârșește victoria plebeilor prin aprobarea legilor propuse de tribunii poporului *Gaius Licinius Stolo* și *Lucius Sextius Lateranus*. Aceștia propun și se admite ca și plebii să poată fi aleși consuli; aceasta e cea mai mare cucerire politică a lor. Dar lupta socială nu se sfârșește aici, căci se formează și în Roma două partide bine distincte: *reacționari* și *revoluționari*, între care începe o luptă de durată mai lungă, uneori cu manifestări violente.

Revoluțiile vechi erau îndreptate în genere în contra unor anumite persoane, care întruchipau un întreg regim, de aceea înlăturarea lor era considerată ca mijlocul cel mai bun de remediare a răului. În timpurile nouă revoluțiile politice nu mai au de scop schimbarea persoanelor, ci a formei de stat, a legii de conducere, care poate avea diferite vicii. Revoluția politică e un mijloc momentan și extrem de ameliorare a unei stări sociale, ea însă nu e ceva durabil.

I. Revoluția socială pe cale economică.

În al doilea rând s'a susținut că e posibilă revoluția socială numai *pe cale economică*. Aceasta este concepția caracteristică a *marxismului*.

Cum înțelege marxismul revoluția socială? Poate fi discuție dela început asupra problemei dacă marxismul este revoluționar sau nu. Intr'adevăr se găsesc în scrierile lui Marx o mulțime de afirmări, care dau dreptate celor care văd în marxism numai o doctrină a revoluției. Astfel Marx, discutând concepția filosofică a lui *Feuerbach*, ajunge să susțină un fel de *pragmatism revoluționar*, căci consideră drept a-

1). A se vedea pe larg **Leo Bloch**. *Soziale Kämpfe im alten Rom*. IV Aufl. Leipzig 1920.

devăr social numai ceea ce provoacă activitatea creatoare a mulțimii. Deasemenea în lucrarea sa „das Elend der Philosophie“, Marx afirmă că revoluția e mijlocul cel mai eficace pentru stabilirea unei ordini sociale nouă. Deviza luptei sociale o rezumă el în cuvintele atât de des repetate: „luptă sau moarte, război sângeros sau nimic; așa e pusă neîmpăcata problemă“. ¹ Și tot așa de violent se ridică Marx în contra societății actuale, susținând că nu e posibilă realizarea comunismului, «fără răsturnarea violentă a întregii ordine sociale actuale. Clasele stăpânitoare trebuie să tremure la ideea unei revoluții comuniste. Proletarii nu au nimic de pierdut prin aceasta—jos lanțurile lor: ei au o lume de câștigat“. ² *Engels*, tovarășul și colaboratorul lui Marx, consideră revoluția ca un *drept istoric* și ca singurul drept real, pe care se bazează toate statele moderne. ³ „Revoluțiile sunt locomotivele istoriei“, ⁴ zice Marx, Și tot Marx exclamă, după înăbușirea revoluției dela 1848“, „revoluția a murit, trăiască revoluția“. ⁵ Acestea au făcut pe unii sociologi să vadă în doctrina și partidul marxist o concepție absolut revoluționară.

Antonio Labriola consideră doctrina materialismului istoric în fond ca o «teorie obiectivă a revoluțiilor sociale». ⁶ Și tot așa *Simkhovitch* susține că «Marx a debutat ca democrat revoluționar și a rămas mai ales și întotdeauna un filosof al revoluției». ⁷

Și cu toate acestea marxismul nu este revoluțio-

1). **K. Marx.** *Das Elend der Philosophie.* Stuttgart. V Aufl. 1913. Pg. 164.

2). **K. Marx.** *Das Kommunistische Manifest.*

3). **K. Marx,** *Die Klassenkämpfe in Frankreich. 1848 bis 1850.* Einleitung von Engels. Pg. 17.

4). *Idem* Pg. 90.

5). *Idem* Pg. 41.

6). **Antonio Labriola.** *Essais sur la conception matérialiste de l'histoire.* ed. II Paris 1902. Pg. 178.

7). **V. G. Simkhovitch.** *Marxisme contre socialisme.* Paris 1919. Pg. 317. Trad, par Picard.

nar, așa cum e anarhismul, nihilismul și bolșevismul. În doctrina marxistă e o adevărată contradicție, căci uneori se afirmă necesitatea absolută a revoluției chiar violente, iar alte ori se tăgăduște rostul oricărei revoluții. Contradicția aceasta provine din faptul că marxismul se prezintă în două hipostaze : 1) ca o *teorie socială științifică* și 2) ca un *curent politic*. În prima sa calitate marxismul e o reacțiune față de utopismul anterior, în a doua hipostază el devine agitator.

Ca filosofie socială marxismul încearcă să explice lumea, iar ca curent politic el vrea să o schimbe și de aceea, în această formă, el e revoluționar. Marxismul teoretic este însă *evoluționist*, căci încearcă să explice prin legi evolutive, științifice, toate transformările sociale. Fenomenele istorico-sociale sunt, după Marx, analoage celor naturale, de aceea trebuiesc explicate prin legi necesare. Legile adevărate prin care se explică evoluția socială, sunt cele *economice*. Prin urmare nu ideile etice și nici idealurile transformă viața socială, ci rolul acesta îl are *materia, fenomenele economice*.

Din cauza precăderii, pe care o dă economiei, marxismul a fost numit *materialism istoric*. Marx formulează clar esența doctrinei sale în opera sa „Zur Kritik der politischen Oekonomie“. El spune : „totalitatea raporturilor ei de producție alcătuiește structura economică a societății, baza reală, pe care se ridică o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund anumite forme sociale de conștiință. Modul de producție condiționează în genere procesul vieții sociale, politice și spirituale. Nu conștiința oamenilor determină existența lor, ci invers existența lor socială determină conștiința lor“¹. Prin urmare baza vieții sociale, a întregii ideologii, o formează fenomenele economice.

Societatea, în situația ei actuală, e împărțită în două clase : *capitaliști* și *proletari*. Intre aceste două clase

1). K. Marx. Zur Kritik der politischen Oekonomie. II Aufl. Stuttgart. 1903 pg. XI.

e o neconținută luptă, ale cărei aspecte variate în decursul veacurilor, constituie istoria. Conflictul dintre aceste două clase sociale e vechiu. În antichitate și în evul mediu, mijloacele de producție, ca și produsele, aparțineau în mare măsură comunității — era un fel de comunism. Mai apoi, prin ajutorul politicii coloniale, pe care Kautsky o consideră ca o „jefuire a țărilor străine“,¹ prin războaie, comerț, etc., a început a se dezvolta capitalismul. Odată cu descoperirea țărilor nouă, industria a luat un deosebit avânt și atunci s'a simțit nevoie de mai multe forțe de muncă. Pe lângă acestea, la orașe a fost nevoie de materii prime pentru fabrici. Țăranii, văzând că materiile brute sunt căutate, au început să le aducă la oraș, să le vândă, transformându-le astfel în marfă. Prinții și seniorii feudali, lacomi de bani, au descoperit atunci că pământul e un izvor de bogății nouă și au început să jefuiască pe țărani, pentru a-i depărta cu totul de pământ. Într'adevăr mulți dintre țărani au părăsit pământurile, ducându-se la orașe pentru a intra ca lucrători în fabrici. Astfel s'a luat din mâna producătorului mijlocul său de producție și acesta, nemai având produse de vânzare, și-a vândut, pentru un timp variabil, munca sa chiar. Toți aceștia au format proletariatul.

Între patronul capitalist și lucrător e un neconținut conflict, căci întotdeauna capitalistul exploatează pe salariat, obținând de pe munca lui un câștig, o valoare mai mare decât prețul muncii plătite și aceasta fie prin prelungirea timpului de muncă în fabrică, fie prin sporirea cantității de lucru, pe care trebuie să-l execute lucrătorul, fie chiar prin scăderea salariului. Așa că proletariatul produce și sporește capitalul, iar capitalismul dă naștere proletariatului. Astăzi, după constatările lui Marx, capitalurile se concentrează adunându-se în mâinile câtorva indivizi, distrugând mica industrie și reducând pe meseriași la rolul de proletari. Conflictul dintre capitaliști și proletari e

1). **K. Kautsky.** *Das Erfurter Programm.* Cap. *Die Kapitalistische Produktionsweise.*

conflictul dintre muncă și proprietate. *Munca e socială*, pe când *proprietatea e privată*. Este deci o nepotrivire între formele de producție și cele de apropiere. Acest conflict s'ar putea înlătura sau prin distrugerea caracterului social al muncii — lucru imposibil, deoarece atunci societatea ar trebui să se întoarcă la producția simplă manufacturieră și la mica agricultură — sau prin *adaptarea formei de proprietate la forma muncii*, și în acest caz mijloacele de producție și produsele trebuie să fie sociale. În felul acesta, soluția conflictului social este *comunismul*. La acest comunism nu se poate ajunge decât prin răsturnarea regimului capitalist, prin «exproprierea expropriatorilor», care sunt numai câțiva, în folosul celor mulți. Această expropriere poate fi violentă, sângeroasă, dar poate fi și lentă. Exproprierea odată îndeplinită face posibilă și trecerea puterii politice din mâna capitaliștilor în cea a proletarilor. Aceasta e revoluția marxistă: *luarea puterii politice, de către proletari, în urma schimbării formei de proprietate*. Marxismul revoluționar este, cum zice Marx însuși, «*declarația permanentă a revoluției, dictatura clasei proletariatului ca mijloc de trecere către ștergerea deosebirilor de clasă în genere, către distrugerea tuturor raporturilor sociale, care corespund acestor raporturi de producție, pentru revoluționarea tuturor ideilor, care rezultă din aceste raporturi sociale*».¹

Se vede din cele expuse că revoluția socială, după marxism, nu este altceva de cât transformarea mai repede sau mai încetă a structurii juridice și politice a societății pe baza transformării economice. Contrastul dintre forțele de producție și cele juridice — formele de proprietate — dă naștere revoluției. De aceea «cu schimbarea principiilor economice se revoluționează mai încet sau mai repede întreaga suprastructură monstruoasă.»²

Revoluția predicată de marxim este ceva pregătit

1) **K. Marx.** *Die Klassenkämpfe in Frankreich.* Pg. 94—95.

2) **K. Marx.** *Zur Kritik der politischen Oekonomie* XI.

și prevăzut, e ceva care trebuie să se întâmple fatal, căci ea nu e de cât termenul final al unui întreg proces. Kautsky susține că revoluția nu e un sfârșit, ci un început al unei noi ordine sociale; totuși în sociologia marxistă revoluția e și un sfârșit și un început. E un sfârșit, căci procesul social constă din: 1) concentrarea capitalurilor, 2) acumularea proprietăților, 3) mizeria crescândă a proletariatului, 4) crizele frecvente, și 5) *catastrofa*, crahul final, care pune capăt societății capitaliste. Revoluția socială este termenul fatal al acestui șir evolutiv de fenomene. Societatea de azi cuprinde în ea germele revoluției. De concentrarea capitalului și a pământului depinde creșterea mizeriei proletariatului, mărirea exploatării lucrătorilor și revoluția finală. Dacă aceste antecedente sunt adevărate, atunci revoluția va urma în mod mecanic, fatal. Totuși aceste premise ale revoluției sunt foarte mult combătute, căci concentrarea industriei e departe de prevederile marxismului, și astfel nu poate fi vorba de acumularea averilor și de dispariția clasei mijlocii. Simkhovitch combate proletarizarea, susținând că starea materială a lucrătorilor și agricultorilor e din ce în ce mai bună. Și cu toate acestea nu se poate tăgădui că astăzi mizeria e mai mare ca în trecut. Cu tot progresul realizat, starea lucrătorilor nu e mai bună.

Creșterea mizeriei ascute ura dintre capitaliști și proletari, ducând la revoluții. Prin mizerie nu trebuie să se înțeleagă numai *mizeria fizică*, care se măsoară după greutatea de a satisface trebuințele fiziologice. Dacă se înțelege numai așa, atunci are dreptate Simkhovitch, căci lucrătorii trăesc azi mai bine ca acum 50 de ani. Interpretarea, pe care trebuie să o dăm mizeriei e alta. Marxismul înțelege mizeria în mod social, adică mizeria, care se naște prin comparația cu situația altor oameni din aceeași epocă. Mizeria aceasta crește odată cu sporirea numărului proletarilor, cu mașinismul și diviziunea muncii, care abrutizează pe om, făcând munca monotonă. Deși condițiile materiale ale lucrătorilor se ameliorează, totuși mizeria crește în comparație cu viața burgheză.

Mizeria e deci «opozitia între trebuințele rezultate din nivelul civilizației și mijloacele de care dispune lucrătorul pentru a le satisface; într'un cuvânt, cantitatea de produse, care revine fiecărui lucrător, poate crește, partea care îi revine lui din produsele, pe care le-a creat, scade». ¹

Revoluția va fi produsă de acest conflict acut, din ce în ce mai grav, al clasei muncitorești cu capitalismul. Dar *revoluția aceasta e fatală*, e ceva așteptat și inevitabil, căci toate transformările sociale sunt mecanice, fiind determinate de economie. Revoluția o compară Kautsky cu nașterea, căci după cum organele copilului se formează pe încetul în corpul mamei și într'un anumit moment se face saltul — nașterea — caracterizat prin faptul că organele, deja formate, încep a îndeplini ele înșile funcțiunii proprii — tot așa și cu revoluția. În societatea actuală se formează organele societății viitoare și când structura economică a ajuns la complectă maturitate, atunci se schimbă agenții executori de funcțiuni sau chiar funcțiunile. Pentru aceste motive revoluția nu e ceva nenatural și nerațional. Ba chiar ea e un rezultat necesar al evoluției capitaliste de până acum.

Societatea de azi se va prăbuși cu necesitate, căci, după direcția evoluției economice, se vădesc stări nouă, conformații nouă de grupări sociale. Exploatații se adună laolaltă și luptă contra exploataților, contra proprietății private. Numărul proletarilor crește, forța capitaliștilor scade — prin urmare revoluția e fatală. Omul nu poate face altceva decât să ajute numai mersul lucrurilor, grăbindu-l sau încetinindu-l, sau, cum zice Marx, «omul poate să scurteze și să îmblânzească durerile facerii». ² Revoluția nu e posibilă decât atunci când e un conflict între forțele de producție și formele de apropiere și când s'au dezvoltat toate forțele productive. Revoluția este, după marxism, un rezultat al evolu-

1). **K. Kautsky.** *Le marxisme*, Pg. 242.

2). **K. Marx.** *Das Kapital*. I Bd. IV. Aufl. Hamburg 1890. Vorwort. Pg. VIII.

ției economice — pe care omul o poate ajuta uneori — fără violență și fără vărsare de sânge. Proletariatul va căpăta puterea politică și va face revoluția socială, pentru că el are forța economică. Prin urmare Marx subordonează revoluția și lupta politică transformării economice, concepând revoluția ca o schimbare radicală a raporturilor actuale dintre producție și modul de apropiere. *Ca sistem sociologic marxismul nu e revoluționarism, ci un evoluționism economic, mecanic*, căci statul socialist viitor nu poate fi realizat prin revoluție, ci numai prin evoluția economică. Revoluția politică bruscă nu poate duce la noua ordine socială, pentru că «posesiunea puterii politice nu poate ea singură să paralizeze influența legilor economice din moment ce condițiile sociale nu se pretează la aceasta». ¹

Prin accentele sale revoluționare vroește marxismul să revoluționeze capetele, să răspândească ideile materialismului istoric și să ajungă astfel la formarea unui proletariat conștient. Revoluția, ca tactică de luptă, acolo unde nu sunt dezvoltate complet condițiile economice premergătoare, nu poate fi de nici un folos. Toate revoluțiile, pe care le-a văzut Marx, a Chartiștilor, cea din Februarie, Iunie și comuna din Paris, n'au avut succes, de aceea Marx și Engels au renunțat la tactica revoluționară, considerând-o ca ceva învechit. ² Engels spune «rebeliunea în vechiul stil, lupta de stradă cu baricade, care, până la 1848 în genere, era hotărâtoare, e mult învechită». ³ Și mai departe, accentuând nevoia de pregătire a masselor și a mediului, el zice: „timpul revoluțiilor făcute prin atacuri improvizate... a trecut.” ⁴ Din contra, trebuie imitat exemplul Franței, care, deși mai revoluționară, a recunoscut totuși „munca înceată a propagandei și activitatea parlamentară... ca țelul cel mai apropiat al

1). **K. Kautsky.** *Terrorisme et communisme.* Pg. 38.

2). *Das Kommunistische Manifest.* ed. 1872. Vorrede.

3). **Marx.** *Die Klassenkämpfe.* Vorwort. Engels. Pg. 13.

4). *Idem.* Pg. 16.

partidului (socialist).¹ Revoluțiile apar astfel, după marxism, ca niște adevărate crize politice și sociale, provocate de elementele economice dezvoltate în sinul societății existente.

Că curent politic însă marxismul devine agitator, revoluționar, și prin aceasta el cade în contradicere cu sine însuși. Într'adevăr nu se poate împăca apelul lui Marx către proletari, pe care îi îndeamnă să lupte uniți, făcând pe capitaliști să tremure, cu dialectica materialistă, cu concepția evoluției mecanice. Dacă societatea socialistă e posibilă numai prin dezvoltarea tuturor forțelor economice și dacă aceasta e în afară de puterea omului, atunci ce rost mai are strigătul revoluționar? Determinismul marxist, disprețuind ideologia și punând pe primul plan fenomenele economice, a făcut din om ceva supus legii istorice generale, cu o voință fatal determinată; dar revoluția propriu zisă presupune tocmai libertatea.

În toată doctrina marxistă se vede această oscilație între *sistemul teoretic-materialist, economic și curentul revoluționar*. Având în vedere însă faptul că în genere social democrația, partidul oficial marxist, a adoptat ca tactică lupta economică și prin aceasta și lupta parlamentară, putem conchide că în marxism transformările sociale sunt niște urmări necesare ale evoluției economice. Revoluția constă de fapt numai în schimbarea formelor juridice și politice odată cu cele economice și în dispariția puterii capitalismului exploatator. Kautsky, executorul testamentar al lui Marx-Engels, numește revoluția *smulgere de reforme*.^{*} El crede că reformele sunt unul dintre cele mai bune mijloace pentru răsturnarea politică. Prin aceasta Kautsky admite și *democrația* ca un mijloc care „face posibile forme mai înalte de luptă revoluționară”,² de luptă organizată și luminată, nu de furie oarbă. Democrația ridică proletariatul, pregătindu-l pentru revoluția socială. Kautsky admite chiar și lupta parlamentară, lupta politică pentru formarea

1). Marx. *Die Klassenkämpfe*. Pg. 16.

2). K. Kautsky. *Die soziale Revolution*. Pg. 49.

de majorităţi în parlament, căci „lupta politică este şi ea, în ultima linie, o luptă economică; adesea ea e chiar direct economică, de ex. în ceea ce priveşte vama, protecţia lucrătorilor şi alte asemenea ocazii”.¹ Marxismul nu este deci un revoluţionism, căci el admite revoluţia socială pe cale economică, în care personalitatea umană are un rol auxiliar numai.

II. Un alt curent, care admite revoluţia socială pe cale economică, este *sindicalismul*. Acesta depăşeşte însă fatalismul economic marxist, căci admite ca mijloc de transformare a realităţii sociale *acţiunea directă*, care este «o manifestare când reflectată, când spontană, a conştiinţei şi a energiei muncitoreşti, când paşnică, când violentă».²

Prin sindicalism s'au înţeles două lucruri: mai întâi mişcarea corporativă, alcătuirea de sindicate şi apoi, în al doilea rând, tendinţa care stăpâneşte azi spiritele lucrătorilor. În aceste sindicate profesionale şi industriale nu este o unitate absolută de vederi, ci putem deosebi două direcţii: 1) *una revizionistă* 2) *alta revoluţionară*. Partizanii revizionismului cred în puterea evoluţiei sistematice, pe cale de reforme, a societăţii, în deosebire de revoluţionari, care sunt călăuziţi de ideea că revoluţia economică se bazează pe o criză mai mult sau mai puţin bruscă. «Această ipoteză revoluţionară, zice *Paul Louis*, nu conţine în mod necesar posibilitatea violenţelor».³ Revoluţia economică, schimbarea raporturilor dintre formele de producţie şi cele de proprietate, va aduce dictatura proletariatului — dar aceasta nu se va face în mod fatal, ci prin intervenţia lucrătorilor. Sindicalismul împrumută unele idei dela anarhism, iar altele dela marxism. Ca şi anarhismul, el este *antietatist*, *antinaţionalist* şi *antipatriot*, căci consideră statul ca un reprezentant al intereselor patronilor exploa-

1). **K. Kautsky.** *Das Erfurter Programm.* Pg. 219.

2). **A. Béchaux.** *Les écoles socialistes.* Paris 1912. Pg. 83.

3). **Paul Louis.** *Histoire du mouvement syndicaliste.* Paris 1907.

tatori. Lucrătorul nu are patrie, deoarece el trebuie să umble pretutindeni pentru a găsi de lucru, indiferent de țară. Dela marxism la sindicalismul critica societății capitaliste și ideia luptei de clasă.¹ Ceea ce are specific însă sindicalismul este afirmarea intervenției active a omului și necesitatea formării lucrătorilor prin ajutorul sindicatelor. Sindicalismul depreciază activitatea politică parlamentară pe motiv că ea se reduce la niște compromisuri între clasele sociale. De aceea el susține ca mijloc de schimbare a societății actuale *acțiunea directă muncitorească*. În deosebire de marxism, sindicalismul nu vede în revoluție ceva fatal, care se va întâmpla cu necesitate în urma transformărilor economice, dar nu admite nici războaiele civile, ci revoluția de păgubire neconținută și de distrugere a capitalismului. Nu prin legi și nici prin parlament se va ajunge la egalitate și libertate, ci prin lupta întreprinsă de forța lucrătorilor organizați în *sindicate*. Acțiunea aceasta directă se va exterioriza în *greva generală* în primul rând, apoi în *sabotaj*, *boicot* și *label*. Greva generală este însă mijlocul cel mai perfect și cel mai activ. Pentru realizarea revoluției sociale trebuie însă o pregătire economică și morală prealabilă. Aceasta se poate face în sindicat, care are astfel un rol de educator, de școală, în care se pregătesc revoluționari luminați, cu voință liberă și autonomie spirituală. Conducătorii sindicalismului vor astfel să reliefeze și elementul spiritual-pedagogic al doctrinei lor. În acest scop ei revendică bergsonismul ca bază filosofică a concepției lor, deși Bergson tăgăduiește orice legătură a gândirii sale cu sindicalismul.²

Revoluția socială se va întâmpla, după sindicalism, nu în mod fatal, ci prin lupta activă economică, care va înlătura capitalismul, ducând la un *federalism economic* bazat pe sindicate.

1). **F. Challaye.** *Le syndicalisme révolutionnaire et le syndicalisme réformiste.* Paris 1909.

2). **P. Andrei.** *H. Bergson și sindicalismul.* Viața Românească. no. 9. 1920.

Am arătat până acum încercările de a justifica și realiza revoluția pe cale politică și economică și am văzut că este o mare contradicție între teoriile, care predică lupta violentă, forța, pentru schimbarea ordinii sociale și acelea, care concep transformarea socială în mod evolutiv economic. Reprezentativ pentru primul fel de concepții este bolșevismul, iar pentru secunde marxismul.

III. Dacă facem, în mod fugitiv, o comparație între marxism și bolșevism vedem ușor ce deosebire este între ele în modul de concepere al revoluției și cât de neîntemeiată este susținerea lui Lenin că dânsul este poate cel mai fidel întreprător și executor al doctrinei marxiste.

Bolșevismul, ca doctrină economică, nu se deosebește teoreticește aproape de loc de marxism, el nu aduce nimic nou; dar procesul de aplicare a programului său de execuție e, după cum am văzut, realizarea contrariului teoriei. Ca doctrină politică bolșevismul se depărtează însă foarte mult de Marx. Punctele deosebitoare între aceste două concepții sunt: *dreptul de vot, dictatura proletară și concepția revoluției sociale în întregime sa.*

În ceea ce privește primul punct, partidul social-democrat a înscris în programul său dat la Erfurt în 1891: dreptul de vot și alegere egal, direct, secret, pentru orice individ care are 20 de ani, fără deosebire de sex.¹ În constituția sovietică însă dreptul de vot e altfel reglementat, după cum am văzut. Marxismul recomandă ștergerea deosebirilor de clasă, pe când bolșevismul recunoaște mai departe existența claselor și în locul armoniei pune *ura, răzburarea*. După Marx transformarea societății e opera poporului întreg, care își dă asentimentul prin votul său; bolșevismul crede că singurul factor activ este proletariatul comunist. În programul de la Erfurt se prevede *legiferarea de către popor în mod direct* prin propuneri sau respingeri de propuneri, apoi alegerea

1). K. Kautsky. *Das Erfürter Programm*. Pg. 256.

autorităților de către popor, față de care ele sunt răspunzătoare, votarea anuală a dărilor. În regimul bolșevist însă sovietele sunt oarecum impuse și devin organe de asigurare. Mai mult încă, Lenin s'a simțit incomodat de soviete și le-a limitat puterea din ce în ce mai mult.

Dictatura proletară nu ar fi decât un mijloc, o fază tranzitorie către republica socialistă; totuși Lenin consideră pe aleșii poporului ca niște dictatori absolut necesari. El face din dictatura proletară o formă de guvernământ chiar. Marxismul înțelege, prin această dictatură, impunerea voinței „imensei majorități” și nu a unui grup sau a unui individ, cum interpretează bolșevismul.

Acolo unde clasa lucrătorilor nu are organizații economice puternice și nici pregătire spirituală, dictatura proletariatului e tot una cu „dictatura oratorilor de club și a literaților”.¹ Pentru bolșevici dictatura proletariatului este de fapt dictatura partidului lor. Marx însă s'a ridicat mai presus de orice interes de partid, gândindu-se la o predominare a muncii, la o ștergere a deosebirilor de clasă, nu la inversarea rolurilor factorilor din societatea de astăzi.

Dar tot așa de mult se deosebește bolșevismul de marxism și în ceea ce privește modul de concepere al mijloacelor de realizare a societății viitoare, a *revoluției sociale și a raportului ei cu revoluția politică*.

După cum am arătat, revoluția socială marxistă este de fapt o evoluție, o transformare a suprastructurii juridice și politice odată cu fundamentul economic al societății. Evoluțiile acestea economice par azi, în societatea capitalistă, revoluții politice, deși în realitate ele sunt transformări necesare. „Numai într'o ordine de lucruri în care nu vor fi clase, nici opoziții dintre clase, vor înceta *evoluțiile sociale* de a fi *revoluții politice*”.²

1). **Ed. Bernstein.** *Die Voraussetzungen des Sozialismus,* Pg. 252.

2). **K. Marx.** *Das Elend der Philosophie.* V Aufl. Stuttgart, 1913. Pg. 164.

Revoluția presupune deci existența unor condiții economice proprii. Realizarea statului socialist nu va fi posibilă de cât atunci când „clasele muncitoare vor deveni dominante în stat” și când „nu va mai exista capitalism.

După Marx și Engels „istoria omenirii e determinată nu de ideile oamenilor, ci de evoluția economică, care progresează irezistibil după anumite legi, nu după dorințele și fantaziile oamenilor”.¹ Prin urmare, după marxism, *revoluția politică este socială, dar nu e cauza, ci produsul evoluției economice.*

Bolșevismul înțelege însă cu totul altfel revoluția, căci el consideră revoluția politică ca singurul mijloc de realizare al revoluției sociale. Bolșevicii cred că prin decrete și autorități se poate schimba o stare reală. Marxismul pune ca condiții ale revoluției sociale: existența capitalismului, industrializarea țării, mizeria progresivă a salariaților și organizarea clasei muncitorești. Se știe că Marx a făcut restricții în ceea ce privește Rusia, unde proletariatul industrial nu era dezvoltat. Marx a spus precis că Anglia e țara cea mai proprie pentru revoluția socială și pentru înfăptuirea societății viitoare, căci niciun popor nu poate sări peste anumite faze ale evoluției naturale și nici nu le poate da la o parte printr'un decret, ci cel mult poate ajuta la îndeplinirea lor.² Dar care era situația în Rusia? În genere, ocupația de seamă din țara aceasta era exploatarea pământului, de aceea era dezvoltat acolo capitalismul agricol; industria era puțin dezvoltată, sau mai bine zis ea era numai în câteva centre mari.

Cea mai mare parte a populației erau țărani, care însă, de îndată ce au puțin pământ, sunt conservatori. Lucrătorii erau neorganizați și prea puțin pregătiți pentru luptă. Condițiile primordiale ale revoluției lipseau deci în Rusia. Socialiștii ruși, sub influența partidului social-revoluționar (care era de fapt un

2). **K. Kautsky.** *Das Erfurter Programm.* Pg. 138.

3). **K. Marx.** *Das Kapital.* I Bd. Vorwort.

partid țărănist), au pus cea mai mare speranță în țărani, crezând că aceștia vor putea face revoluția, dar s'au înșelat.

Rusia nu era deci pregătită pentru revoluție. Trotzky și Radek se silesc să demonstreze că în Rusia erau deja realizate condițiile necesare pentru revoluție. Astfel Radek afirmă că în țara sa, deși proletariatul era în minoritate, totuși diferitele industrii (a fierului, cărbunilor, căilor ferate, etc.) erau concentrate în câteva mâini numai. Trotzky vrea să dovedească că numai formele de azi înăbușă manifestarea acestei pregătiri pentru socialism. Dar Trotzky nu va putea dovedi niciodată, contra statisticelor, că în Rusia a existat un proletariat industrial organizat. Rusia trebuia să devină mai întâi burgheză, în sensul marxist, pentru a putea face apoi revoluția.¹

Bolșevismul este deci deosebit de marxism. Din punct de vedere doctrinar el e înrudit în oarecare măsură cu sindicalismul, care și el disprețuiește democrația, dând toată importanța luptei dintre clase și condamnând orice încercare de socialism politic. Bolșevismul seamănă însă mai mult cu blanquismul, prin tactica sa de luptă și prin modul de a înțelege revoluția. „Doctrina bolșevistă este numai prin frază marxistă, în esența sa este însă blanquistă“.² Bolșevismul continuă vechile revoluții politice rusești, căci netăgăduit că toate revoluțiile din trecutul Rusiei au fost revoluții politice. Bolșevismul crede că prin „simple decrete de stat sau declarațiuni de drepturi se poate transforma o formațiune capitalistă socială într'una socialistă, adică funcțiunea vieții economice a societății se poate schimba după voe“.³ Pentru acest motiv bolșevismul se izbește de slăbiciunea formelor, care nu pot face din realitatea veche o societate nouă—de aici violența grozavă, care face din Rusia sovietică țara celui mai absurd și chinuitor despotism. Nu se poate decreta dispariția capitalis-

1). **A. Labriola.** *Op. cit.* Pg. 146.

2). **Ed. Bernstein.** *Die deutsche Revolution 1921.* Pg. 22.

3). **H. Cunow.** *Verstaatlichung. Neue Zeit.* 1918. Pg. 217.

mului, nici crearea unei clase constiente de funcțiunea, pe care trebuie să o îndeplinească. Realitatea nu se poate crea în mod arbitrar, nici nu se poate distruge prin simple hotărâri omenești, ci ea se dezvoltă încet, crește și se modifică treptat, impunându-se foarte adesea chiar voinței noastre. Revoluția socială nu este deci posibilă în mod absolut prin cea politică, ci ea se înfăptuește numai printr'o prealabilă transformare evolutivă.

J. Revoluția pe cale morală

Ni rămâne de cercetat a treia posibilitate: *revoluția prin reforma conștiinței morale*. Oricât de mult s'ar schimba formele de stat, organizațiile și legile, societatea nu va ajunge la o formă mai bună dacă oamenii rămân aceiași. Vorbind despre lucrătorii, care sunt menși să stăpânească odată, Bernstein spune textual: «ei au virtuțile și viciile condițiilor economice și sociale în care trăiesc. Și nici aceste condiții, nici efectele lor nu se pot înlătura dintr'o zi în alta». ¹ Se poate face experiența bolșevică, se pot schimba persoanele și autoritățile în mod violent, brusc, dar rezultatul nu se modifică prea mult. Legile juridice stabilesc numai valori temporare, ameliorări nedurabile, dacă ele nu pătrund adânc în conștiința indivizilor, dacă ele nu devin norme morale interioare de conduită. Cu atât mai mult niște legi și transformări impuse cu forța vor avea o valoare foarte relativă și un rezultat foarte dubios. Revoluția nu poate schimba mentalitatea unui popor, cu toată violența ei. Revoluția este încetarea, schimbarea unei ordine de drept vechiu, neconform cu spiritul și trebuințele vremii, dar dreptul este expresia unei mentalități, care și ea trebuie schimbată pentru ca noile forme de drept să aibă succes. Aceasta însă nu e numai în puterea legii și a forței, ci depinde mai ales de *educația și morala socială*.

Dacă anarhismul, babuivismul și bolșevismul neglijează cu totul pregătirea evolutivă a revoluției, marxismul economic este orb, căci disprețuește în mod absolut factorul ideal, etic, și rolul său în transformările economice. Dar procesul economic, fatal, nu poate explica în totul revoluția. În mod mecanic se

1) **Ed. Bernstein.** *Die Voraussetzungen des Sozialismus.* Pg. 253.

pot produce numai deplasări de forțe, diferențe de potențial energetic, fenomene care nu pot fi împiedecate de voința omenească. În societate însă transformarea economică e pusă în serviciul unui ideal uman, conștient, încât revoluția nu e un produs fatal al vieții economice. Revoluția bună, admisibilă, e posibilă numai pe calea evolutivă-morală. De aceea astăzi chiar printre teoreticienii socialismului sunt mulți care se depărtează de concepția marxistă asupra revoluției. De pildă *Menger*. Acesta e făuritorul concepției *statului popular muncitoresc*, realizat pe calea reformelor. După dânsul «revoluțiile sunt catastrofe finale, care ne asvârl înapoi în loc de a ne duce înainte». ¹ *Menger* e reprezentantul *socialismului juridic*, deoarece el crede că numai prin reforme juridice se poate realiza statul socialist. Tot așa *Ludwig Stein* afirmă că echilibrul social e posibil numai prin dreptul social. «Scopul politic al socialismului juridic e stabilirea unui echilibru în societate și mijlocul, care duce la aceasta, este constituirea dreptului social». ² Iată deci o reacțiune față de marxism, căci se proclamă că structura juridică, nu cea economică, determină schimbarea societății de astăzi. Socialismul juridic afirmă *necesitatea socializării dreptului*, protejarea prin lege a celor slabi și neglijați de societate până acum. Această formă de socialism tinde către stabilirea unui «echilibru între producție și repartiție, între producție și consumație». ³ Acest echilibru trebuie determinat prin reforme sociale „în cadrul statului nostru cultural modern». ⁴

Foarte mulți socialiști au părăsit concepția revoluției marxiste, cerând o revizuire completă a ei. *Bernstein* e în fruntea acestora. El privește cu scepticism marxismul vechiu, care disprețuește forma morală a ideii și reformei. Marxismul începe a fi

1). *Ludwig Stein. Der soziale Optimismus. Jena 1905. Pg. 91.*

2). „ „ „ „ „ „ „ „ 100

3). „ „ „ „ „ „ „ „ 104

4). „ „ „ „ „ „ „ „ 105

considerat de unii ca un adevărat *evoluționism* utopic. ¹ Ideia că „clasa lucrătorilor nu are idealuri de realizat” nu mai este astăzi în general admisă, căci un *Jaurès*, *B. Bax*, *Schmidt*, *Stein*, *Chiapelli* au readus ideologia pe primul plan.

Astfel *Jaurès* întemeiază întreaga mișcare socialistă pe baza noțiunii de *dreptate*. Dreptatea recomandă să respectăm în fiecare om umanitatea, să lăsăm liberă dezvoltarea personalității complete. Revoluția socialistă nu e altceva, după *Jaurès*, decât proclamarea dreptului la viață al tuturor; ea nu înseamnă o rupere cu trecutul, ci o cucerire nouă, care complextează trecutul, de aceea ea trebuie călăuzită de idealuri, care să arate precis lacunele societății de până acum.

Și cu toate acestea societatea nu poate fi schimbată nici numai prin legi, căci orice lege poate fi rău aplicată și greșit interpretată. Binele social depinde mai ales de acei care sunt chemați să aplice legea, de aceea problema transformării sociale este identică cu aceea a transformării morale a omului. Negreșit că legislația și stările economice pot influența pe individ, făcându-l cu vremea să execute în mod voluntar ceea ce făcea la început pentru că era constrâns, dar procesul de transformare poate fi ajutat și desăvârșit prin *educația socială*. Pentru acest motiv consideră *Natorp* educația ca mijlocul cel mai eficace pentru transformarea omului și a societății, căci «ordinea socială nu e chestie de construcție mecanică, ci de creștere vie». ² După *Natorp* viața socială are trei funcțiuni fundamentale, care sunt așa de strâns legate că nu se pot separa una de alta fără primejdie pentru organismul social. Aceste funcțiuni sunt: *economia socială*, *politica* și *educația socială*. ³

Nu poate fi vorba de o adevărată și fundamentală transformare socială fără reforma morală. Pentru a-

1). **Ernst Untermann**. *Die logischen Mängel des engeren Marxismus*. München 1910. Pg. 474—475.

2). **Paul Natorp**. *Sozialidealismus*. Berlin 1920. Pg. 22.

3). **Paul Natorp**. *Sozialidealismus*. Berlin 1920. Pg. 52.

cest motiv a cerut Kant atât de imperios *revoluția educației*. Omul trebuie format nu pentru prezent, ci pentru viitor, în vederea idealurilor omenirii. De aceea educația trebuie schimbată, dar această modificare să nu aibă caracterul unei reforme treptate, *ci al unei adevărate revoluții*. Călăuzit de aceiași idee proclamă și *Fichte* necesitatea schimbării omului prin educație.

Pentru realizarea unei alte societăți trebuie schimbat omul, dar aceasta nu înseamnă altceva decât *dezvoltarea unei conștiinți morale nouă*. Revoluționarii cred că acest om nou nu poate deveni o realitate decât prin distrugerea celui vechiu, prin ruperea cu trecutul. Sindicalismul vrea să formeze pe omul nou, pornind de la cel de azi, prin educarea voinței și cultivarea inteligenței în sindicate. *Omul nou trebuie să fie o personalitate puternică și liberă*, care însă nu trebuie să aibă pretenția că el e totul, ci să vadă adevărata sa valoare, să înțeleagă că el e numai membrul unei națiuni, iar națiunea o verigă din lanțul umanității, căreia totul trebuie să i se subordoneze. Individul cultivat, liber, conștient de sine însuși, precum și națiunea, nu sunt decât trepte culturale ale umanității.

Baza etică a întregii vieți este umanitatea. Revoluția brutală poate trezi în suflete idealul individualismului și al anarhiei etice, ducând la rezultate fustice, distrugătoare. Mulți dintre revoluționari, proclamând sfințenia personalității umane, au ajuns la un adevărat *negativism social*, căci au înfălișat ca un ideal distrugerea statului și a oricărei ordine sociale. Dacă omul ideal e acel liber, nesupus vreunei autorități, atunci statul e o piedică pentru realizarea tipului ideal de om—decă înlături cu orice formă de autoritate. Revoluțiile politice violente schimbă în genere numai exteriorul, organizația juridică, economică și politică, nu însă și sufletul. Fără a considera aceste revoluții politice drept fenomene patologice, trebuie să recunoaștem însă că ele nu sunt principii regulate, obișnuite de constituire ale unei societăți, ci numai niște fenomene, care întrerup sau înlătură anumite

forme de drept. Numai iacobinii făceau din revoluție un principiu politic necesar. Revoluția brutală este de cele mai multe ori o manifestare a unei inferiorități, ea e un „primitivism politic“, ¹ cum zice Masaryk. Pentru evitarea acestui primitivism politic e nevoie ca orice tendință de autonomie rațională, orice creare de valori nouă, să fie canalizată, să fie luată în seamă și satisfăcută prin *reforme*. Oricât de necesare și de bine organizate ar fi revoluțiile în unele împrejurări (atunci când viața unui stat sau viitorul unui popor e în primejdie) totuși în genere revoluțiile deslănțuesc patimele și nu arareori ele depășesc orice limită. Reformele sunt inspirate de rațiune, care impune tăcere afectivității, pe când în revoluție inteligența este întunecată de sentiment. Dar sentimentul poate fi orb și atunci el determină acțiuni regretabile.

Reforma evolutivă preventivoare și mai ales *reforma morală* — aceasta e prima condiție pentru schimbarea societății. Tot ceea ce se face într'un cadru normal de evoluție, potrivit aspirațiilor generale sociale, are rezultat bun. Reformele democratice conștiente vor putea canaliza violența revoluție socială pe o cale pașnică, dându-i o altă direcție. «Democrația, cu votul universal și egal, este mijlocul de a transforma lupta de clasă dintr'o luptă cu lovituri de pumni într'o luptă de idei, în care o clasă nu poate fi victorioasă decât dacă a învins moralicește și intelectualicește pe adversarul său» ².

Progresul se face prin acumulare, nu prin distrugere de valori, și revoluția, oricât de blândă ar fi ea, poate distruge numeroase valori.

Dacă privim acum, înainte de încheerea acestui studiu, revoluția din punct de vedere al scopului istoric suprem, atunci ni se impune în mod firesc să accentuăm rolul reformei morale.

1), Th. Masaryk. *Die philos. Grundlagen des Marxismus*. Pg. 551.

2), K. Kautsky. *Terrorisme et communisme*. Pg. 242.

Individul singur nu arată decât unul dintre aspectele ideii de om, societatea însă exprimă această idee în mod complet. Istoria nu este altceva decât înfățișarea procesului de realizare a ideii de om și umanitate. Ea arată cum se realizează idealul de om cultural, de cultură, în toate domeniile vieții. Procesul însă, de care se preocupă istoria, este *infini*t, căci idealul său se modifică, se amplifică neconținut, fuge înaintea vremilor. În înfăptuirea acestui ideal sunt desigur și epoce de regres, de stagnare. Lumea nu merge așa cum crede *Hegel*, căci ea nu este numai expresia rațiunii, ci în sufletul omenesc sunt și instincte și dorinți nestăpânite. Popoare din trecut au dispărut, culturi vechi s'au pierdut, dar au apărut altele în loc. Cultura nu se realizează în acelaș timp și în toate părțile, pentru că forțele active nu sunt pretutindeni aceleași. Puterea creatoare diferă după popoare și timpuri. Istoria expune toate aceste ascensiuni către idealul cultural, dar și toate căderile și regresivitățile popoarelor; ea înfățișează factorii și elementele constructive, fără a neglija însă și germenii destructivi.

Hegel romantic și optimist a văzut numai aspectul ascensiv al istoriei, numai latura progresivă a vieții istorice; de aceea el a făcut din *negațiune* o putere activă, susținând că dânsa trezește forțele latente ale spiritului, care devin apoi puteri impetuoase. După cum se vede, Hegel însuși a pus negațiunea în serviciul unei afirmări, dând astfel revoluției rolul de *cauză ocazională*. Negațiunea nu are forță creatoare în sine, ci ea dă impulsivitate spiritului activ, afirmativ a cărui putere este cu adevărat creatoare. Dar Hegel era *optimist*, el vedea pretutindeni rațiune, tot procesul cosmic îl considera dânsul ca ceva rațional, istoria nu era decât înfățișarea procesului de dezvoltare a spiritului. Dacă ne gândim însă că *homo sapiens* nu se poate identifica cu noțiunea *homo* în genere, pentru că omul e ceva mai mult decât rațiune, atunci înțelegem că negațiunea poate să deștepte în sufletul omenesc forțe latente rele, distrugătoare. De aceea negațiunea trebuie călăuzită, ea nu

poate deveni un factor activ și util decât dacă este conștientizată, adică dacă se îndreptă, în primul rând, asupra conștiinței însăși, dacă obiectul ei este înăbușirea tendințelor inferioare.

Schimbarea raporturilor sociale actuale în vederea realizării idealului cultural suprem trebuie să fie precedată de o *reformă subiectivă*, de *reforma conștiinței*. Puterea creatoare a rațiunii trebuie să-i dea omului autonomia morală, să-l libereze de lanțurile egoismului, să reducă instinctele și pornirile inferioare ale lui. Această modificare subiectivă va înlătura orice zguduire în transformarea socială, ea va transforma în mod firesc revoluția în evoluție.

Adevărata revoluție, de care are nevoie societatea actuală, e *revoluția spiritului*, care trebuie să arate individului un ideal superior egoismului biologic, care să-l facă pe om să simtă solidaritatea lui cu umanitatea întreagă, înfățișându-i *nobleța și demnitatea muncii ca scopuri imediate ale vieții sale*. Dacă sufletul omenesc e capabil de schimbare, de evoluție, și dacă progresul social e datorit, în primul rând, acestui fapt, atunci se impune cu necesitate atenției tuturor *educația socială, reforma morală paralelă și pe același plan cu cea economică*.

INDEX ALFABETIC

de autorii citați în text

- Aristoteles.** La Politique. trad. par *Thurol.*
- Adler G.** Anarchismus. Handwörterbuch der Staatswissenschaften Bd. I.
- Andrei P.** Sociologia lui W. Wundt. 1920. Umanitatea no. 5.
- « H. Bergson și Sindicalismul. Viața Românească No. 9. 1920.
- Bakunin M.** Oeuvres. Paris 1895.
- Béchaux A.** Les écoles socialistes. Paris 1912.
- Bernstein Ed.** Wie eine Revolution zugrunde ging. Stuttgart 1921.
- « Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie. 9. Aufl. Stuttgart 1920.
- « Die deutsche Revolution. Berlin 1921.
- Blanqui A.** Kritik der Gesellschaft. Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politischen Oekonomie. 1920.
- Block L.** Soziale Kämpfe im alten Rom. IV Aufl. 1920.
- Bluntschli.** Politik als Wissenschaft. Stuttgart 1876.
- Bruckmann H.** Lebensmittelnöte und Hungerrevolten in der französischen Revolution. Neue Zeit. 1918.

- Bucharin.** Das Programm der Kommunisten. Hoffmanns Verlag, Berlin.
- « Das neue Parteiprogramm der Bolschewisten vom 22 März 1919.
- Challaye F.** Le syndicalisme révolutionnaire et le syndicalisme réformiste. Paris 1909.
- Cunow H.** Verstaatlichung. Neue Zeit 1918.
- « Marx und das Selbstbestimmungsrecht der Nationen. Neue Zeit. 1918.
- Diehl K.** Diktatur des Proletariats und das Rätesystem. Jena. 1920.
- Durkheim E.** De la Division du travail social. ed. III Paris 1911.
- Eisbert E.** Die Ideologie des Bolschewismus. Preussische Jahrbücher. 1919. Heft. I.
- Engels Fr.** Vorwort. Die Klassenkämpfe in Frankreich.
- Ferri E.** Sociologie et socialisme. Annales de l'Institut international de Sociologie. Tome IX 1902.
- Feyèr I.** Der Bolschewismus in Agrar-Ungarn. Deutsche Revue 1919.
- Fouillée A.** Humanitaires et libertaires au point de vue sociologique et moral. Paris 1914.
- Gide Ch. et Rist.** Histoire des doctrines économiques. ed. III Paris. 1920.
- Giddings Fr. H.** The Principles of Sociology. New-York 1913.
- » » » The Elements of Sociology. New-York 1913.
- Grimanelli.** Evolution et progrès. Revue internationale de Sociologie 1910.
- Gusti D.** Communism, socialism, Anarhism, Sindicalism și bolșevism. Arhiva pentru șt. și reforma socială an. II n. 1, 2, 3.

- Hegel. Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften.
- Heichen A. Wertlehre, Taylorsystem und Bolschewismus. Neue Zeit. 1920.
- Hirschberg M. Bolschewismus. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 1920.
- Kautsky K. Die Soziale Revolution. Berlin 1911.
- » » Ursprung des Christentums. Stuttgart 1910.
- » » Das Erfurter Programm. Stuttgart 1912.
- » » Le Marxisme et son critique Bernstein Paris. 1900.
- » » Terrorisme et communisme 1919.
- Kelsen H. Vom Wesen und Wert der Demokratie. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 1920.
- Kropotkin P. Der Anarchismus. Seine Philosophie und seine Ideale. 1905. Ausgewählte Lesestücke. K. Diehl u. P. Mombert. 1920.
- » » L'entr'aide. Paris 1910.
- Labriola A. Essai sur la conception matérialiste de l'histoire. ed II. Paris 1902.
- Laufkötter F. Der Sozialisierungsgedanke in alten Griechenland. Neue Zeit. 1919.
- Le Bon Gustave. La Révolution française et la psychologie des révolutions. Paris 1918.
- Lenin N. Diktatur des Proletariats und der Renegat Kautsky. Leipzig 1919.
- » » Staat und Revolution. Berlin 1918.
- Liebert. Vom Geist der Revolutionen. Berlin 1919.
- Lombroso et Laschi. Le crime politique et les révolutions. 2 Tomes. Paris 1892.
- Louis Paul. Histoire du mouvement syndicaliste. Paris 1907.
- Lwoff A. Die Agrarpolitik der Sowietregierung. Neue Zeit. 1920.

- Leitsätze der Kommunistischen Partei Deutschlands.
Ausgewählte Lesestücke von *Diehl* und
Mombert.
- Martin R.** Die soziale Revolution. München 1919.
- Marx K.** Die Klassenkämpfe in Frankreich 1840 bis
1850. Berlin 1905.
- « « Das Elend der Philosophie. Stuttgart. V Aufl.
1913.
- « « Das Kommunistische Manifest. 1872.
- « « Zur Kritik der politischen Oekonomie. II Aufl
Stuttgart 1903.
- « « Das Kapital. Bd. I. IV Aufl. Hamburg 1890.
- Masaryk Th.** Zur russischen Geschichts- und Religions-
philosophie. Soziologische Skizzen. Jena
1913.
- « « Die philosophischen und soziologischen
Grundlagen des Marxismus. Wien 1899.
- Mason O. T.** Technogeography, or the Relation of the
Earth to the Industries of Man. Source
Book for social Origins 1909.
- Mautner W.** Bolschewismus und Marxismus. *Schmollers*
Jahrbuch 1920.
- Meinecke Fr.** Die geschichtlichen Ursachen der deut-
schen Revolution. Deutsche Rundschau
1919.
- Mombert und Diehl.** Ausgewählte Lesestücke zum Stu-
dium der politischen Oekonomie. Bd.
XI—XII, Karlsruhe 1920.
- Müller A.** Sozialisierung oder Sozialismus? Berlin 1919.
- Natorp P.** Sozialidealismus. Berlin 1920.
- Nietzsche Fr.** Der Wille zur Macht. Leipzig 1912.
- Pärvan V.** Idei și forme istorice. București 1920.
- Palante G.** Anarchisme et individualisme. Revue philos
1907.

- Paquet A. Der Geist der russischen Revolution. München 1920.
- Paulsen Fr. Ethik. Bd. II 1897.
- Radek K. Die Entwicklung des Sozialismus von der Wissenschaft zur Tat. Berlin 1919.
- Rădulescu Motru. Din psihologia revoluționarului. București 1919.
- Rathenau W. Kritik der dreifachen Revolution. Berlin 1919.
- Rupbacher. Marx und Bakunin.
- Schatz A. L'individualisme économique et social. Paris 1907.
- Semple Ellen C. The Operation of Geographic Factors in History 1909.
- Simmel G. Lebensanschauung. München und Leipzig 1918.
- Philosophische Kultur. Leipzig 1919.
- Simkhovitch V. G. Marxisme contre socialisme. Paris 1919.
- Sorel G. Réflexions sur la violence, ed. IV. Paris 1919.
- Stadtler E. Die Weltkriegsrevolution. Leipzig 1920.
- Stein Lorenz. Der Socialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs. Leipzig 1848.
- « » Die industrielle Gesellschaft. Leipzig 1885.
- Stein Ludwig. Der Soziale Optimismus. Jena 1905.
- Stirner M. Der Einzige und sein Eigenthum 1882.
- Szende P. Die Krise der mitteleuropäischen Revolution. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1921.
- Taine H. Les origines de la France contemporaine ed. 7 Tome I 1878, Tome II 1881.
- Tarde G. Essais et mélanges sociologiques 1885.
- Tönnies F. Die Entwicklung der sozialen Frage bis zum Weltkriege. Berlin und Leipzig 1919.

Trotsky L. Terrorisme et communisme. (L'Anti-Kautsky)
Paris 1920.

Untermann E. Die logischen Mängel des engeren Mar-
xismus. München 1910.

Wundt W. Ethik. Bd. II Stuttgart.

VERIFICAT
2007

DEPOZIT GENERAL LA: LIBRĂRIA ROMÂNEASCĂ
--- IOAN V. IONESCU ---
IAȘI-- STR. LĂPUȘNEANU, 37 -- IAȘI

VERIFICAT
2017